

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ: ЕКОНОМІКА, ФІНАНСИ, ПРАВО

Науковий журнал

Виходить 6 разів на рік

Заснований у січні 2010 р.

Журнал визнано ДАК МОН України

як фахове видання з економічних наук

**№3 (98)
2018**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

МАЗАРАКІ Анатолій Антонович, д. е. н., професор, КНТЕУ

Заступник головного редактора

ПРИТУЛЬСЬКА Наталія Володимирівна, д. т. н., професор, КНТЕУ

Відповідальний секретар

МЕЛЬНИЧЕНКО Світлана Володимирівна, д. е. н., професор, КНТЕУ

Члени редакційної колегії

з економічних наук:

БЛАНК Ігор Олександрович, д. е. н., професор, професор кафедри економіки та фінансів підприємства КНТЕУ.

БЄЛОСТЄЧНИК Григорій Леонович, д. е. н., професор, ректор Молдавської економічної академії.

БОЙКО Аліна Василівна, д. е. н., доцент, професор кафедри економічної теорії та конкурентної політики КНТЕУ.

ВОЛОСОВИЧ Світлана Василівна, д. е. н., професор, професор кафедри фінансів КНТЕУ.

ГЕСЦЬ Валерій Михайлович, д. е. н., професор, директор Інституту економіки та прогнозування НАН України.

ГОСПОДАРОВІЧ Анджей, д. е. н., професор, ректор Вроцлавського економічного університету (Польща).

ДОБІЯ Мечислав, д. е. н., професор Краківського університету економіки (Польща).

ДУБОВИК Тетяна Віталівна, д. е. н., доцент, професор кафедри маркетингу та реклами КНТЕУ.

КАЛЮЖНА Наталія Геннадівна, д. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин КНТЕУ.

КВАЧ Ярослав Петрович, д. е. н., професор, директор Одеського інституту фінансів КНТЕУ.

ЛАЦЕ Наталя, д. е. н., професор Ризького технічного університету (Латвія).

МЕЛЬНИК Тетяна Миколаївна, д. е. н., професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин КНТЕУ.

ОНИЩЕНКО Володимир Пилипович, д. е. н., професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин КНТЕУ.

ПАНКОВ Дмитро Олександрович, д. е. н., професор, завідувач кафедри Білоруського державного економічного університету (Мінськ).

ПЕДЬ Ірина Валерівна, д. е. н., доцент, професор кафедри міжнародних економічних відносин КНТЕУ.

САЙ Валерій Миколайович, к. е. н., доцент, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків КНТЕУ.

ФЕДУН Ігор Леонідович, д. е. н., доцент, професор кафедри міжнародних економічних відносин КНТЕУ.

ЦИГАНОВ Сергій Андрійович, д. е. н., професор, завідувач кафедри міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

ШЛЮСАРЧИК Богуслав, д. е. н., професор Жешувського університету (Польща).

ЯЦЕНКО Ольга Миколаївна, д. е. н., професор кафедри міжнародної торгівлі Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана.

з юридичних наук:

АНЦЕЛЕВИЧ Герольд Олександрович, к. ю. н., професор, професор кафедри міжнародного публічного права КНТЕУ.

БАКАЛІНСЬКА Ольга Олегівна, д. ю. н., доцент, завідувач кафедри міжнародного приватного, комерційного та цивільного права КНТЕУ.

БЕРЗІН Павло Сергійович, д. ю. н., професор, заступник декана з наукової роботи Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

БЕРЛАЧ Анатолій Іванович, д. ю. н., професор, професор кафедри адміністративного права Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

БРЕДІ Річард, директор Британського центру сприяння розвитку права, координатор проекту «Британське законодавство XXI сторіччя» (Велика Британія, м. Лондон).

ГУРЖІЙ Тарас Олександрович, д. ю. н., професор, завідувач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права КНТЕУ.

ДЕНИСОВ Володимир Наумович, д. ю. н., професор, завідувач відділу міжнародного права та порівняльного правознавства Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України.

КАЛЮЖНИЙ Ростислав Андрійович, д. ю. н., професор, заступник директора з наукової роботи Юридичного інституту Національного авіаційного університету.

КОШИЛЕНКО Олександр Любимович, д. ю. н., професор, директор Інституту законодавства Верховної Ради України.

ОСИКА Сергій Григорович, к. ю. н., професор кафедри міжнародних економічних відносин КНТЕУ.

ОЛІЙНИК Олег Вікторович, д. ю. н., професор кафедри загальноправових дисциплін КНТЕУ.

ПРИМАК Володимир Дмитрович, д. ю. н., професор кафедри міжнародного приватного, комерційного та цивільного права КНТЕУ.

ЯЦУК Ева, д. філософії, доцент, проректор Вищої школи торгівлі, економіки і права в Радомі (Польща).

Засновник, редакція,
видавець і виготовлювач

**КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТОРГОВЕЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Завідувач редакції

І. В. Кривицька

Редактори

В. М. Дудник, Т. Д. Обламська

Художньо-технічний редактор

А. А. Савчук

Підписано до друку 14.06.2018.

Тираж 200 пр. Зам. 573.

Адреса редакції, видавця,
виготовлювача:

вул. Чигоріна, 57, м. Київ,

Україна, 01601

Телефон редакції: 529-30-61

E-mail: zt@knteu.kiev.ua

Свідоцтво про державну
реєстрацію
серія КВ № 22092-11992ПР
від 16.05.2016

Індекс журналу в Каталогі
видань України на 2018 рік –
09641

Надруковано на обладнанні КНТЕУ

Свідоцтво суб'єкта видавничої
справи серія ДК № 4620
від 03.10.2013

Видається за рекомендацією
Вченої ради КНТЕУ
(протокол засідання № 9
від 26.04.2018)

Передрук і переклади
матеріалів, опублікованих
у журналі, дозволяються лише
зі згоди автора та редакції

Журнал представлено в міжнародних і національних наукометричних базах: Індекс Копернікус (Index Copernicus); реферативній базі даних «Україніка наукова», а також у пошуковій системі Академії Google (Google Scholar)

© Київський національний торговельно-економічний університет, 2018

ЗМІСТ

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ

МЕРЕЖКО Н., КАРАВАЄВ Т., КАЛУГА Н.	Подолання бар'єрів у міжнародній торгівлі через спрощення митних процедур	5
НІКОЛАЄЦЬ К.	Зовнішня трудова міграція в Україні у 2014–2017 рр.	21
ДУГІНЕЦЬ Г.	Визначення умов формування міжнародних виробничих мереж	33
ЗУБКО Т.	Міжнародне співробітництво та економічна безпека підприємництва	47
ШКУРОПАДСЬКА Д.	Стійкість зовнішнього сектора міжнародної діяльності України	59
МАХТАБ Дж.	Стратегії моніторингу та обмеження корупції в адміністративній сфері	70

ФІНАНСИ, ОПОДАТКУВАННЯ, АУДИТ

ЗАМКОВА Н., ГНИДЮК І.	Квестія запровадження медичного страхування в Україні	88
ВОЛОСОВИЧ С., КЛАПКІВ Л.	Детермінанти виникнення та реалізації кіберризиків	101
ПАСІЧНИЙ М.	Методологічні засади формування фінансової політики країни	116

C O N T E N T

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL TRADE

MEREZHKO N., KARAVAYEV T., KALUGA N.	Overcoming barriers in international trade through simplification of customs procedures	5
NIKOLAETS K.	labor migration in Ukraine within 2014–2017	21
DUGINETS G.	Defining the conditions for the formation of international production networks	33
ZUBKO T.	International cooperation and economic security of enterprise	47
SHKUROPADSKA D.	Resilience of the external sector of international activity of Ukraine	59
MAHTAB J.	Monitoring strategies and corruption restriction in the administrative area	70

FINANCES, TAXATION, AUDIT

ZAMKOVA N., HNYDIUK I.	Issues of implementing medical insurance in Ukraine	88
VOLOSOVYCH S., KLAPKIV L	Determinants of the cyber-risks arise and realization	101
PASICHNYI M.	Methodological bases of formation of financial policy of the country	116

СОДЕРЖАНИЕ

МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА И МЕЖДУНАРОДНАЯ ТОРГОВЛЯ

МЕРЕЖКО Н., КАРАВАЕВ Т., КАЛУГА Н.	Преодоление барьеров в международной торговле благодаря упрощению таможенных процедур	5
НИКОЛАЕЦ Е.	Внешняя трудовая миграция в Украине в 2014–2017 гг.	21
ДУГИНЕЦ А.	Определение условий формирования международных производственных сетей	33
ЗУБКО Т.	Международное сотрудничество и экономическая безопасность предпринимательства	47
ШКУРОПАДСКАЯ Д.	Устойчивость внешнего сектора международной деятельности Украины	59
МАХТАБ Дж.	Стратегии мониторинга и ограничения коррупции в административной сфере	70

ФИНАНСЫ, НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ, АУДИТ

ЗАМКОВАЯ Н., ГНИДЮК И.	Квестия введения медицинского страхования в Украине	88
ВОЛОСОВИЧ С., КЛАПКИВ Л.	Детерминанты возникновения и реализации киберрисков	101
ПАСЕЧНЫЙ Н.	Методологические основы формирования финансовой политики государства	116

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ

УДК 339.543 (477)

МЕРЕЖКО Ніна,

д. т. н., професор, завідувач кафедри товарознавства та митної справи
Київського національного торговельно-економічного університету

КАРАВАЄВ Тарас,

д. т. н., доцент кафедри товарознавства та митної справи
Київського національного торговельно-економічного університету

КАЛУГА Ніна,

к. х. н., доцент кафедри товарознавства та митної справи
Київського національного торговельно-економічного університету

ПОДОЛАННЯ БАР'ЄРІВ У МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ ЧЕРЕЗ СПРОЩЕННЯ МИТНИХ ПРОЦЕДУР

Проаналізовано основні напрями спрощення і гармонізації митних процедур в Україні з використання інформаційних технологій в рамках структури «Електронна митниця». Проведено оцінку сучасного стану та перспектив використання процедури електронного декларування, здійснення митного контролю та оформлення за принципом «єдиного вікна», застосування митного пост-аудиту, функціонування інституту уповноваженого економічного оператора. Охарактеризовано переваги та наслідки спрощення митних процедур для розвитку партнерства «митниця–бізнес».

Ключові слова: митні процедури, митниця, «Електронна митниця», «єдине вікно», митний пост-аудит, вибірковість митних процедур, система аналізу та управління ризиками.

Мережко Н., Караваєв Т., Калуга Н. Преодоление барьеров в международной торговле благодаря упрощению таможенных процедур. Проанализированы основные направления упрощения и гармонизации таможенных процедур в Украине с использованием информационных технологий в рамках структуры «Электронная таможня». Проведена оценка современного состояния и перспектив использования процедуры электронного декларирования, осуществления таможенного контроля

© Мережко Н., Караваєв Т., Калуга Н., 2018

ISSN 2616-6100. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. № 3

5

и оформления по принципу «единого окна», применения таможенного пост-аудита, функционирования института уполномоченного экономического оператора. Охарактеризованы преимущества и последствия упрощения таможенных процедур для развития партнерства «таможня–бизнес».

Ключевые слова: таможенные процедуры, таможня, «Электронная таможня», «единое окно», таможенный пост-аудит, избирательность таможенных процедур, система анализа и управления рисками.

Постановка проблеми. Процес глобалізації як механізм розвитку світового господарства є стимулюючим чинником подальшого прискорення транскордонної співпраці та торгівлі. Курс України на євроінтеграційні процеси та лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності має важливе значення для розвитку вітчизняної економіки. Вигідне географічне положення України на шляху основних транспортних потоків, вихід до моря, розвинута мережа автомобільних доріг і залізниць, підвищена увага, яку останніми роками приділяла Україна розвитку, вдосконаленню та приведенню свого законодавства з питань державної митної справи у відповідність з міжнародними угодами та конвенціями, надає нам всі необхідні передумови для зайняття чільного місця серед основних торговельних і транзитних країн світу.

В цих умовах значно зростає роль митниці: її завдання – не створювати перешкоди для бізнесу, а, навпаки, за рахунок спрощення митних процедур залучати більші надходження до Державного бюджету країни. Якщо проаналізувати рейтинг показників структури глобального індексу стимулювання торгівлі України за 2016 р., то за показником митних послуг Україна посідає лише 110 місце серед 136 країн, а за показником «Ефективність процедури митного оформлення» – 104 місце [1].

Таким чином, спрощення митних процедур має вирішальне значення в дорожній карті стратегічного розвитку державної митної справи. Українська митниця повинна відповідати принципам прозорості та об'єктивності, впроваджувати передовий досвід європейських країн, сприяти підвищенню інвестиційної привабливості нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти спрощення митних процедур, світовий досвід впровадження їх у практику митного контролю та оформлення досліджували такі науковці та фахівці-практики, як П. Пашко, І. Бережнюк, Т. Мельник, О. Дьяченко, І. Муратов, І. Месеча, О. Десятнюк, М. Харкавий, А. Брачук, С. Коляда, В. Рябой, Т. Шталь, О. Федотов та ін. [2–10]. Проте питання, які стосуються висвітлення сучасних тенденцій підвищення ефективності митного регулювання, перспектив подальшого розвитку партнерства «митниця–бизнес» та створення сприятливого бізнес-клімату, потребують більш детального вивчення.

Метою дослідження є аналіз основних напрямів спрощення митних процедур при здійсненні державної митної справи в Україні та визначення шляхів удосконалення з урахуванням євроінтеграційних пріоритетів.

Матеріали та методи. Дослідження проводилось із застосуванням загальнонаукових методів: системного підходу, теоретичного узагальнення та порівняння, аналізу і синтезу. Інформаційною базою слугують нормативно-правові акти, наукові статті, статистичні матеріали.

Результати дослідження. Необхідність забезпечення балансу між ефективними митними процедурами та сприянням міжнародній торгівлі відзначається у багатьох міжнародних документах, базовими з яких є Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Киотська конвенція), Рамкові стандарти безпеки та спрощення міжнародної торгівлі Всесвітньої митної організації (ВМО), Угода СОТ про спрощення процедур торгівлі, Митний кодекс (МК) Європейського Союзу тощо. Активізація зовнішньоекономічної діяльності прямо пов'язана з введенням спеціальних спрощених процедур, що дає можливість мінімізувати фінансові та часові витрати на здійснення митних формальностей, оптимізувати логістичний ланцюг.

Основним підґрунтям сучасних процедур митного контролю є використання інформаційних технологій. Тенденції світового розвитку встановлюють нові завдання щодо спрощення митних процедур при здійсненні експортно-імпортних операцій, для чого створюються електронні інформаційні системи, функціонально сумісні між аналогічними системами різних країн, доступні, керовані, безпечні, об'єднані та контрольовані [11]. Застосування інформаційних технологій дозволяє не лише високоякісно й ефективно працювати в сучасному глобалізованому світі, але й заощаджувати час і ресурси та збільшувати прибутки. І провідні митні адміністрації в різних країнах світу активно переходять на електронні технології. Держави-члени ЄС прийняли рішення діяти в рамках структури «Електронна митниця» (*e-Customs*), тобто простого і безпаперового середовища стосовно митних адміністрацій та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності [2].

Мета програми «*e-Customs*» визначена в Резолюції Ради ЄС від 5 грудня 2003 р. (2003/С 305/01) і передбачає, насамперед, необхідність об'єднати існуючі інформаційні системи контролю за експортом, імпортом та транзитом в єдину автоматизовану систему [2]. Цілями її впровадження також є забезпечення обміну електронною інформацією між усіма державними органами та суб'єктами, задіяними в експортно-імпортних операціях; проведення всіх фактичних перевірок товару в єдиний час в єдиному місці, і нарешті, введення безпаперового середовища для митниці та торгівлі, подання митної декларації в електронному вигляді незалежно від країни відправлення або ввезення товарів.

В Україні, яка стає повноправним партнером у світовому економічному просторі, також зростає значимість інформаційних технологій та рівень їхнього впровадження для вдосконалення діяльності фіскальних органів і розширення співпраці «митниця–бізнес», актуалізується розширення обміну інформацією з митними службами інших країн. Запровадження інформаційних технологій у митній сфері – це не просто

вимога часу, а й об'єктивно необхідна реальність, без якої на сьогодні неможливе повноцінне здійснення державної митної справи в Україні.

Наша країна також не може залишатись осторонь цих процесів. Розпорядженням Кабінету Міністрів України ще у 2008 р. схвалено Концепцію створення багатофункціональної комплексної програми «Електронна митниця», спрямованої на ліквідацію різниці між митними процедурами в Україні та країнах Європейського Союзу і перехід на якісно новий рівень надання митних послуг [2].

Отже, «Електронна митниця» – це багатофункціональна комплексна система, яка існує у митних органах країни, поєднує інформаційно-комунікативні технології та сукупність механізмів їхнього застосування і дає можливість підвищити якість митного регулювання та вдосконалити митне адміністрування для забезпечення митної безпеки держави шляхом [12]:

- технологічної підтримки безперервного двостороннього потоку електронної інформації від органів державної влади, суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, митних адміністрацій інших держав до митної адміністрації країни, його накопичення та обробки;
- впровадження новітніх процедур автоматизації процесів митного контролю, оформлення та супроводження;
- створення та технічної підтримки організаційно-технічних систем для функціонування всеохоплюючих автоматизованих процедур оцінки якості виконання митної справи;
- інформаційного забезпечення правоохоронної діяльності, контролю за переміщенням товарів та інших функцій, які покладені на митні органи.

Значну увагу використанню сучасних електронних систем та інформаційних технологій, які дають змогу скоротити час проходження товарів через митницю та звести до мінімуму кількість бюрократичних процедур при прийнятті рішень щодо випуску товару, приділено у МК України [13]. Узагальнено головні напрями спрощення та гармонізації митних процедур представлені на *рис. 1*.

Одним із найвагоміших кроків уперед стало активне запровадження й використання процедури електронного декларування, яке активно підтримується як з боку держави, так і з боку суб'єктів ЗЕД. Наразі митне законодавство України дає змогу використовувати електронне декларування без будь-яких обмежень всіма бажаними підприємствами, які перебувають на обліку в органах доходів і зборів, та передбачає можливість подання електронної декларації в усіх без винятку митних режимах. Від декларанта необхідна лише наявність електронного цифрового підпису.

Системна робота щодо врегулювання питань оформлення електронних декларацій органами доходів і зборів та їх використання іншими державними органами позитивно позначилися на переході підприємств від паперової форми декларування до електронної.

Рис. 1. Шляхи підвищення ефективності митного регулювання, визначені митним законодавством України

Джерело: розроблено авторами.

Щоб уникнути суб'єктивізму в роботі органів доходів і зборів, на митницях діє система автоматичного розподілу митних декларацій між інспекторами. Головна її перевага – виключення можливості «у ручному режимі» обирати працівників митниці, які здійснюватимуть митне оформлення товарів за конкретними митними деклараціями чи підприємствами. Так попереджаються корупційні дії у вигляді попередньої змови митника та підприємця [2].

На кінець 2013 р. кількість електронних митних декларацій загалом по Україні досягла рівня 87 % від загальної кількості оформлених митних декларацій (для порівняння: на кінець 2012 р. – 68 %). У 2017 р. загальний відсоток електронних митних декларацій по Україні вже досяг майже 98 % [12].

Для запровадження електронного декларування немаловажним є й правильне його позиціонування для бізнесу, щоб його представники розуміли переваги інновацій (прискорення процесу здійснення митних процедур, суттєве скорочення часових і фінансових витрат на їх проведення, виключення суб'єктивних факторів, насамперед, людського впливу при веденні ЗЕД, електронне підтвердження даних про фактичне вивезення товарів за межі митної території України, прискорення надходження митних платежів до Державного бюджету).

Важливим напрямом спрощення митних процедур є запровадження МК України технології випуску товарів без пред'явлення їх внутрішній митниці з використанням електронної попередньої митної декларації типу ЕА. Підставою для цього є положення ст. 259 МК України, згідно з якими за рішенням органу доходів і зборів оформлено попередню митну декларацію, випуск товарів, транспортних засобів комерційного призначення згідно з заявленим митним режимом за попередньою митною декларацією, яка містить всю необхідну інформацію, може бути здійснено після переміщення цих товарів, транспортних засобів через митний кордон України без пред'явлення їх цьому органу доходів і зборів [13].

Запровадження такої технології забезпечує [5]:

- максимальне використання логістичних переваг та надання можливості транспортування вантажу безпосередньо до місця призначення без пред'явлення їх внутрішній митниці;
- прискорення випуску товарів у відповідний митний режим та, відповідно, надходжень митних платежів до Держбюджету України.

На сьогодні спостерігається підвищений інтерес до використання технології оформлення декларацій типу ЕА, що свідчить про її позитивну оцінку з боку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Не можна не погодитись з тим, що новітня парадигма реалізації митної політики держави у напрямі спрощення митних процедур щодо міжнародних товаропотоків окреслила найважливіший принцип митного контролю – принцип вибірковості, який означає, що немає потреби проводити контроль у повному обсязі, тобто перевірку всіх товарів. Цей принцип має «демократичне та альтернативне підґрунтя» і корелюється з основними положеннями Кіотської конвенції, а форма митного контролю обирається на підставі результатів автоматизованої системи аналізу та управління ризиками (АСАУР), тобто шляхом перевірки електронної копії митної декларації в автоматизованому режимі з використанням сукупності програмно-інформаційних комплексів [6].

Серед основних нововведень щодо спрощення митних процедур слід виділити запровадження системи «єдиного вікна» для здійснення різних видів державного контролю на основі застосування електронних технологій. «Єдине вікно» – це електронна система обміну даними, яка дозволяє різним державним службам в автоматичному режимі обмінюватися інформацією про вантаж, який проходить через митний кордон та про результати проходження ним необхідних видів контролю.

Концепція «єдиного вікна» посідає чільне місце в практиці митного оформлення багатьох країн світу – Японії, Сінгапуру, США, Сенегалу, країн Європейської співдружності, оскільки сприяє спрощенню митних формальностей, процедур торгівлі та дозволяє сторонам – учасникам торговельних та транспортних операцій представляти стандартизовану інформацію і документи з використанням єдиного пропускового каналу в цілях виконання всіх регулюючих вимог, які стосуються імпорту, експорту чи транзиту товарів та транспортних засобів [10]. Моделі «єдиних вікон» різняться за способом фінансування: у Фінляндії, Швеції та США система цілковито підтримується державою; у Гватемалі є приватним сектором, а у Гонконзі, Малайзії, на Маврикії, у Сенегалі та в Сінгапурі «єдині вікна» функціонують на основі державно-приватного співробітництва [14].

В національному законодавстві нормативні засади функціонування «єдиного вікна» визначені у постанові Кабінету Міністрів України від 25 травня 2016 р. № 364 «Деякі питання реалізації принципу «єдиного вікна» під час здійснення митного, санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного, фітосанітарного, екологічного, радіологічного та інших видів державного контролю» [15].

Взаємодія підприємств, митниць та контролюючих органів за принципом «єдиного вікна» здійснюється із застосуванням інформаційно-телекомунікаційної системи, яка приймає інформацію, обробляє її та автоматично формує відповідні повідомлення для всіх задіяних суб'єктів. Система «єдиного вікна» передбачає створення єдиної електронної бази даних, що дає можливість державним органам, уповноваженим на здійснення відповідних видів контролю, та структурним підрозділам митниць в автоматичному режимі обмінюватись інформацією про вантаж, який переміщується через митний кордон України. Всі види контролю (митний, санітарно-епідеміологічний, ветеринарно-санітарний, фітосанітарний, екологічний, радіологічний) здійснюються за допомогою електронного обміну даними. Таким чином, замість печаток і штампів держорганів на паперових документах проставляються електронні відмітки в спільній базі даних.

Створення «єдиного вікна» допомагає спростити митні процедури та скоротити час на їх проведення, мінімізує вплив людського фактора при прийнятті рішень посадовими особами органів доходів і зборів та контролюючих органів, що дасть змогу значно знизити корупційні ризики та можливості для перевищення службових повноважень [16].

Переваги системи «єдиного вікна» очевидні:

- огляд товарів проводиться одночасно всіма контролюючими органами;
- зменшуються витрати для бізнесу, адже проходження контролю передбачає скорочення контакту між бізнесом і контролюючими відомствами;
- у контролюючих органів є лише чотири години для прийняття рішення щодо відповідного виду контролю. Якщо протягом чотирьох робочих годин з моменту отримання через веб-інтерфейс електронного повідомлення і сканованих документів уповноважена посадова особа контролюючого органу не вносили до інформаційної системи будь-якого рішення, у цьому разі застосовується принцип «мовчазної згоди», тобто система автоматично вважає, що відповідні види державного контролю проведено. Зазначене рішення є підставою для завершення митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон України.

За період січня–листопада 2017 р. більше чверті митних декларацій було оформлено за принципом «єдиного вікна» (рис. 2) [12].

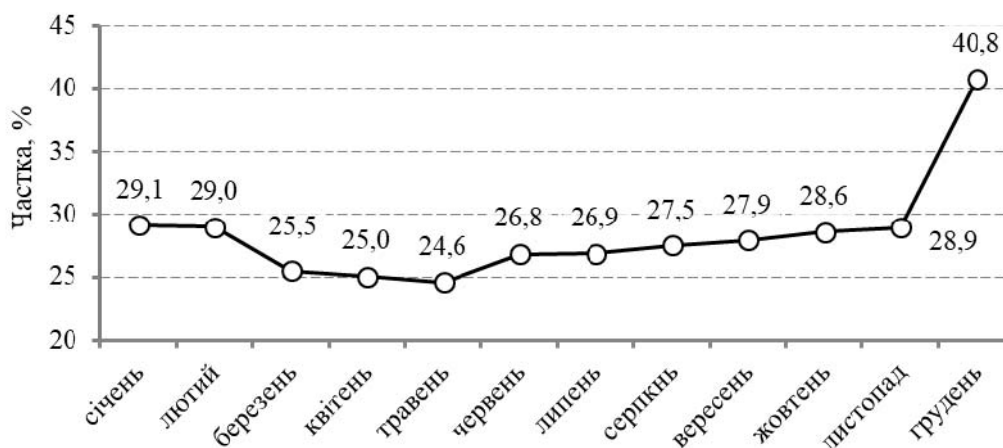

Рис. 2. Частка оформлень товарів за принципом «єдиного вікна» протягом 2017 р.

Джерело: розраховано за даними [12].

Як видно з рис. 2, у грудні 2017 р. цей показник значно зріс. Отже, «єдине вікно» поступово стає невід’ємною частиною митного оформлення. Важливо відмітити, що з лютого 2018 р. здійснення державного санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного, фітосанітарного, екологічного та радіологічного контролю із застосуванням принципу «єдиного вікна» є обов’язковим у разі електронного декларування товарів. Тому впровадження «єдиного вікна» – важлива складова у процесі побудови нової, комп’ютеризованої та інтелектуальної ДФС, яка працює на покращення інвестиційного клімату шляхом створення комфортних умов для ведення бізнесу, не забуваючи про митну безпеку.

З метою підвищення ефективності митного та інших видів державного контролю, здійснення заходів щодо запобігання і протидії корупції було запроваджено фото- і відеофіксацію проведення митних та інших формальностей. Її об'єктами є будь-які товари, транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон України, а також посадові особи органів доходів і зборів, інших контролюючих та правоохоронних органів, які беруть участь у проведенні огляду (переогляду), під час якого здійснюється фото- або відеофіксація.

Впровадження обов'язкової фото- та відеофіксації передбачено в пунктах пропуску через державний кордон, в зонах митного контролю внутрішніх митниць, а також під час виконання міжвідомчими мобільними групами заходів з попередження та виявлення фактів порушень законодавства з питань державної митної справи. Також передбачається прикріплення відеозаписів до митних декларацій за допомогою функціоналу автоматизованої системи митного оформлення Державної фіскальної служби України.

Очікується, що здійснення заходів по фото- і відеофіксації проведення митних формальностей дозволить створити сприятливі умови для реалізації принципу «єдиного вікна» при проведенні митного оформлення товарів і транспортних засобів; фіксувати всі етапи проведення огляду та, у разі необхідності і за наявності підстав, переогляду товарів і транспортних засобів, а також дії працівників митниць та інших державних контролюючих органів, що сприятиме наданню об'єктивної оцінки дій таких працівників; підвищити ефективність митного та інших видів державного контролю та створити додаткові умови для запобігання корупційним проявам з боку посадових осіб державних органів, порушення митних правил, у т. ч. «підміні» результатів митного огляду.

Характеристика напрямів спрощення митних процедур в Україні в контексті приведення їх до рівня європейських стандартів буде неповною без аналізу сучасної форми митного контролю – митного пост-аудиту, сутність якого полягає у документальних перевірках суб'єктів ЗЕД після митного оформлення товарів.

Всесвітньою митною організацією для спрощення митного оформлення товарів та прискорення митних процедур на кордоні проголошено, що сучасні методи роботи митних адміністрацій світу повинні ґрунтуватися на системі аналізу ризиків й методу контролю, який базується на аудиті. Відповідно до Кіотської конвенції пост-аудит – це форма митного контролю, яку здійснюють митні органи для перевірки правильності та достовірності даних, зазначених у митних деклараціях, через вивчення бухгалтерських документів, рахунків, систем управління бізнесом після завершення митного оформлення [17].

Організаційні та методичні особливості здійснення митного аудиту в зарубіжних країнах наведено в *табл. 1*.

Особливості здійснення митного аудиту в країнах ЄС

Країна	Організаційні та методичні аспекти
Франція	Щодо суб'єктів зовнішньої торгівлі митні органи здійснюють контроль за двома напрямками: <ul style="list-style-type: none"> • формальний (вибіркова перевірка відповідності виду, номенклатури, вартості та походження товарів поданим документам, перевірка обґрунтованості пільг тощо); • фундаментальний (суцільна перевірка правильності оформлення та наявності всіх необхідних документів)
Великобританія	Митний пост-аудит проводиться вибірково до окремих суб'єктів ЗЕД, а також брокерів, які є найбільш ризиковими. Митний офіцер має право самостійно визначати обсяг перевірки
Німеччина	Митний аудит (<i>Zollprüfung</i>) – перевірка коду класифікації товарів, повноти поданої інформації, розрахунку митної вартості, наявності документів про пільги, наявності антидемпінгових і компенсаційних мит. Аудит преференцій (<i>Präferenzprüfung</i>) – перевірка преференцій під час експорту товарів на основі міжнародних договорів або права ЄС. Зовнішній аудит (<i>Außenwirtschaftsprüfung</i>) – перевірка експорту, імпорту, заявлених коштів на банківських рахунках. Аудит у сфері управління повітряним рухом
Болгарія	У структурі Центрального митного управління створено Дирекцію контролю, основною місією якої є розробка та сприяння впровадженню методичних рекомендацій щодо здійснення пост-аудиту дотримання вимог митного та акцизного законодавства. Термін проведення перевірки не може перевищувати 2-х міс. (за обґрунтованої необхідності термін може бути подовжено, але не більше ніж на 4 міс.). Посадові особи митних органів з метою отримання доказів уповноважені здійснювати обшук і вилучення документів, інших носіїв інформації, товарів, опечатувати офіси, каси, склади, торговельні та інші приміщення
Ірландія	Митний аудит здійснюється у формах неаудиторських втручань: <ul style="list-style-type: none"> • профільні інтерв'ю (опитування платників податків); • направлення запитів до інших органів, установ та організацій для встановлення автентичності документів; • фактичний контроль за реєстраторами розрахункових операцій; • галузеві огляди; • отримання та дослідження інформації з інших державних і комерційних організацій; • відвідування інтернет-сайтів платників податків

Джерело: зведено авторами за [18–19].

Митний пост-аудит, як форма митного контролю в нашій країні, закріплена в чинному МК України та має мету правильності:

- визначення бази оподаткування, своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати митних платежів;
- встановлення митної вартості;
- класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД;
- визначення країни походження товарів;
- обґрунтованості та законності отримання пільг і звільнення від оподаткування.

Враховуючи положення МК, митний пост-аудит передбачає здійснення перевірки грошових, фінансових і бухгалтерських документів, звітів, контрактів, декларацій, калькуляцій, інших документів підприємства, а також проведення огляду його виробничих, складських, торговельних та інших приміщень [13].

Безумовно, митний контроль після випуску товарів, спрямований на забезпечення надходжень до бюджету повних сум митних платежів, повинен стати механізмом ефективного захисту національних інтересів без створення додаткових адміністративних бар'єрів. Цей контроль розглядається не як самоціль, а як невід'ємний, органічний елемент єдиної системи митного контролю, спрямованого на створення передумов для формування рівних конкурентних умов в оподаткуванні господарюючих суб'єктів при гарантії дотримання вимог законодавства.

Таким чином, митний аудит спрямовано на підвищення ефективності забезпечення економічних інтересів держави, захист внутрішнього ринку від незаконного ввезення товарів, боротьбу з корупцією тощо. Подальший розвиток митного аудиту пов'язаний з розгортанням вибіркового перевірок платників податків, забезпеченням дотримання митного законодавства суб'єктами ЗЕД.

Однією з ефективних міжнародних митних моделей державно-приватного партнерства, яка спрямована на забезпечення балансу максимально можливого рівня безпеки всього ланцюга поставок товарів та максимального сприяння суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності в міжнародній торгівлі, є концепція уповноваженого економічного оператора (УЕО).

Загальна характеристика основних положень концепції УЕО як міжнародної партнерської програми між митними адміністраціями та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності наведена в *табл. 2*.

Серед країн ЄС надання статусу УЕО здійснюється пропорційно до економічного розвитку держави. У Німеччині видається близько 25 % від усіх наданих сертифікатів у ЄС, у Нідерландах – 15 %, у Швеції – 10 %, у Франції – 9 %, у Італії – 8 %, у Великобританії – 7 % [20]. Статус УЕО надається підприємству лише після проведення митними органами ретельної перевірки його діяльності, основна мета якої – виявлення можливих порушень при здійсненні зовнішньоекономічних операцій.

В українському законодавстві відповідні положення концепції УЕО знайшли своє відображення у Митному кодексі України. Сьогодні в практиці державної митної справи відсутні господарюючі суб'єкти, що отримали статус уповноваженого економічного оператора. Така ситуація, перш за все, продиктована національними реаліями (так званою «прозорістю» ведення бізнесу з боку національних експортерів–імпортерів, що ніяк не вийдуть з «тіні», а також «прискіпливою» увагою з боку посадових осіб контролюючих органів), в яких діють платники податків, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність [10].

Концепція уповноваженого економічного оператора [21]

Положення	Зміст
Спрощення для УЕО	<ul style="list-style-type: none"> здійснення митного контролю в першочерговому порядку; надання меншого обсягу інформації; здійснення митного огляду під час перетину кордону у виняткових випадках; врахування наявності сертифіката УЕО в системі аналізу ризиків та менший обсяг митних формальностей, пов'язаних з перевіркою товарів або документів на них
Критерії, необхідні для міжнародного визнання статусу УЕО	<ul style="list-style-type: none"> позитивна історія дотримання митного законодавства; використання системи обліку та звітності, що дозволяє здійснювати митний контроль; здатність виконувати фінансові зобов'язання; забезпечення попередження та виявлення порушень законодавства (використання відповідних стандартів безпеки)
Міжнародне визнання статусу УЕО	<ul style="list-style-type: none"> статус УЕО може визнаватися не тільки в країні за місцезнаходженням підприємства, але й в інших країнах; визнання можливе лише за наявності єдиних критеріїв оцінки підприємства; міжнародному визнанню підлягає тільки УЕО, який відповідає критеріям безпеки
Сертифікати, які підтверджують статус УЕО	<ul style="list-style-type: none"> на спрощення митних процедур; щодо надійності і безпеки; на спрощення митних процедур та щодо надійності і безпеки

Враховуючи, що чинні положення нормативної бази щодо функціонування УЕО в Україні мають розбіжності з європейськими нормами, фахівцями ДФС і Міністерства фінансів України за участі експертів бізнес-середовища підготовлено зміни до Митного та Податкового кодексів, які знайшли своє відображення у відповідних законопроектах, поданих до Верховної Ради. Безперечно, практична реалізація концепції уповноваженого економічного оператора буде свідченням дієвих кроків нашої держави на шляху вдосконалення співпраці «митниця–бізнес» та спрощення митних процедур в контексті активізації євроінтеграційних процесів.

При цьому наразі в Україні функціонує інститут «уповноваженого (схваленого) експортера». Перевагою використання цього статусу є те, що для отримання тарифних преференцій в країнах ЄС, ЄАВТ (Швейцарія, Норвегія, Ісландія, Ліхтенштейн) та Чорногорії український експортер товару без оформлення сертифіката з перевезення форми «*EUR.1*», незалежно від фактурної вартості партії товарів, самостійно визначає та декларує походження товарів на комерційних/товаросупровідних документах, за винятком транспортних документів, складених перевізниками, що дає змогу прискорити процедуру експорту товару. За січень–червень 2017 р. статус уповноваженого експортера отримали 139 підприємств [22]. Зазначений статус дозволяє значно

прискорити процедуру експорту товарів, забезпечує підтвердження експортерами преференційного походження українських товарів і покращує логістичні можливості для підприємств.

Висновки. В умовах євроінтеграційних процесів пріоритети у здійсненні державної митної справи безпосередньо пов'язані з підвищенням ефективності митного контролю та оформлення товарів шляхом спрощення митних процедур, упровадження інформаційних технологій для вдосконалення діяльності митних органів та розширення співпраці «митниця–бізнес».

Гармонізація вітчизняних правових норм спрощення митних процедур з міжнародними вимогами, встановленими Кіотською конвенцією, Рамковими стандартами безпеки та спрощення міжнародної торгівлі ВМО, МК Європейського співтовариства дасть змогу перейти на нові принципи міжнародної торгівлі та сприятиме як надходженню іноземних товарів на національний ринок, так і безперешкодному поширенню українських товарів на зарубіжні ринки.

Митні процедури в Україні базуються на міжнародних нормах, але позиції нашої держави в рейтингах з міжнародної торгівлі залишаються невисокими. Необхідно втілювати стратегію, спрямовану на використання інноваційних технологій, автоматизацію та спрощення митних процедур, що допоможе перетворити Україну на привабливу щодо ведення бізнесу. Сучасні тенденції підвищення ефективності митного регулювання та створення сприятливого бізнес-клімату мають продовжуватися відповідно до найкращих світових практик зі збереженням балансу інтересів держави та бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The Global Enabling Trade Report 2016. World Economic Forum. URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GETR_2016_report.pdf.
2. Пашко П. В. Митні інформаційні технології. Київ : Знання, 2011. 391 с.
3. Бережнюк І. Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти. Дніпропетровськ : Акад. мит. служби України, 2009. 543 с.
4. Мельник Т. М., Дьяченко О. В. Інституціональне забезпечення митного регулювання України в умовах євроінтеграції. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2017. № 4 (93). С. 5–15.
5. Муратов І., Месеча І. Електронне декларування товарів. Вісник. Офіційно про податки. 2014. № 27. URL : <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/7257>.
6. Десятнюк О. М., Харкавий М. О. Новітня парадигма реалізації митного контролю в умовах спрощення митних процедур. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». 2015. № 3. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_3_4.
7. Брачук А. О. Особливості забезпечення митної безпеки та митних інтересів в умовах спрощення митних процедур. Lex Portus : юрид. наук. журн. 2017. № 1. С. 156–167. URL : <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/7798>.
8. Коляда С. П., Рябой В. І. Удосконалення е-митниці – запорука розвитку митної справи в Україні. Бізнес Інформ. 2016. № 3. С. 238–243.
9. Шталь Т. В. «Електронна митниця» – якісно новий етап надання митних послуг в Україні. Наук. вісн. Полтав. ун-ту економіки і торгівлі. 2013. № 1. С. 101–105.

10. Федотов О. П. Єдине вікно – локальне рішення. Молодий вчений. 2016. № 2. С. 217–220.
11. Іващук І. Напрями та перспективи конвергенції митних відносин у глобальному просторі. Галиць. екон. вісн. 2010. № 4(29). С. 24–30.
12. Офіційний веб-сайт Державної фіскальної служби України. URL : <http://sfs.gov.ua>.
13. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
14. Лікарчук К. «Єдине вікно» як засіб боротьби з корупцією. URL : <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/07/10/7074022>.
15. Деякі питання реалізації принципу «єдиного вікна» під час здійснення митного, санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного, фітосанітарного, екологічного, радіологічного та інших видів державного контролю : постанова Кабінету Міністрів України від 25.05.2016 № 364. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/364-2016-п>.
16. Федчишин Ю. Єдине митне вікно: не зупинятися на досягнутому. URL : <https://dt.ua/macrolevel/yedine-mitne-vikno-ne-zupinyatisya-na-dosyagnutomu-.html>.
17. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур від 18.05.1973. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_643.
18. Вакульчик О. М. Використання досвіду ЄС у побудові системи законодавчого та методичного забезпечення митного пост-аудиту в Україні. Економічні науки. 2012. № 2. С. 11–22.
19. Фабіянська В. Ю., Блоха А. М. Український митний пост-аудит, наближення до європейських норм та стандартів. Електрон. наук. фахове вид. «Ефективна економіка». 2015. № 4. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3988>.
20. Мережко Н., Калуга Н., Очерет А. Інститут уповноваженого економічного оператора в Україні. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2016. № 2. С. 5–4.
21. Білоус-Осінь Т. І. Процес становлення уповноваженого економічного оператора як суб'єкта митного права: міжнародний досвід. Адміністративне право і процес. 2014. № 2 (8). С. 181–189. URL : <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-8-2014>.
22. Імплементация Угоди про асоціацію: результати та подальші кроки. URL : <http://dia.dp.gov.ua/wp-content/uploads/2017/11/Імплементация-Угоди-про-асоціацію-Україна-ЄС.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2018.

Merezhko N., Karavayev T., Kaluga N. Overcoming barriers in international trade through simplification of customs procedures.

Background. *The process of globalization as a mechanism for self-development of the world economy is a stimulating factor for further acceleration of cross-border cooperation and trade. Ukraine's policy aimed at the European integration processes and the liberalization of foreign economic activity are important for the development of the domestic economy. Customs procedures simplification is crucial on the road map of the strategic development of state customs affairs. Ukrainian custom should comply with the principles of transparency and objectivity, introduce the best practices of European countries and promote the investment attractiveness of our country.*

Analysis of recent research and publications. *Theoretical and practical aspects of simplification of customs procedures, world experience of its introduction into the practice of customs control and clearance were studied both by scientists and practitioners. However, a number of issues concerning the highlighting of the modern trends of customs regulation efficiency improving, the prospects of the further development of «customs-to-business» partnership and the creation of a favorable business climate required more detailed study.*

The **aim** of the study is to analyze the main directions of customs procedures simplification at realization of the state customs affairs in Ukraine and to mark the ways of their improvement taking into account the European integration priorities.

Materials and methods. The study was conducted using general scientific methods, such as the systematic approach, theoretical generalization and comparison, analysis and synthesis. The information background of the study is scientific articles, statistical materials.

Results. The main directions of simplification and harmonization of the customs procedures in Ukraine with the use of information technologies within the framework of the structure of «Electronic Customs» were analyzed. An assessment of the contemporary state and prospects of using the electronic declaration procedure, customs control implementation and clearance under the principle of the «Single window», customs post-audit application and functioning of the institution of authorized economic operator were carried out. The advantages and consequences of customs procedures simplifying for the «customs-to-business» partnership development were described.

Conclusion. In the context of European integration processes, the priorities in the realization of the state customs affairs are directly related to the increased efficiency of customs control and clearance of goods. Customs procedures in Ukraine are based on international standards, but our country's positions in the international trade rankings remain low. It is necessary to implement a strategy aimed at the use of innovative technologies, automation and simplification of customs procedures. It will help to transform Ukraine into one of the most attractiveness economies for doing business. Modern trends of improving the efficiency of customs regulation and creating a favorable business climate should continue according to the best international practices with preserving the balance of the state's and business's interests.

Keywords: customs procedures, customs, «Electronic customs», «Single window», customs post-audit, customs procedures selectivity, risk analysis and management.

REFERENCES

1. The Global Enabling Trade Report 2016. World Economic Forum. URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GETR_2016_report.pdf.
2. Pashko P. V. Mytni informacijni tehnologii'. Kyi'v : Znannja, 2011. 391 s.
3. Berezhnjuk I. G. Mytne reguljuvannja Ukrai'ny: nacional'ni ta mizhnarodni aspekty. Dnipropetrovs'k : Akad. myt. sluzhby Ukrai'ny, 2009. 543 s.
4. Mel'nyk T. M., D'jachenko O. V. Instytucional'ne zabezpechennja mytnogo reguljuvannja Ukrai'ny v umovah jevrintegracii'. Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo. 2017. № 4 (93). S. 5–15.
5. Muratov I., Mesecha I. Elektronne deklaruvannja tovariv. Visnyk. Oficijno pro podatky. 2014. № 27. URL : <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/7257>.
6. Desjatnjuk O. M., Harkavyj M. O. Novitnja paradygma realizacii' mytnogo kontrolju v umovah sproshhennja mytnyh procedur. Elektronne naukovе fahove vydannja «Efektivna ekonomika». 2015. № 3. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_3_4.
7. Brachuk A. O. Osoblyvosti zabezpechennja mytnoi' bezpeky ta mytnyh interesiv v umovah sproshhennja mytnyh procedur. Lex Portus : juryd. nauk. zhurn. 2017. № 1. C. 156–167. URL : <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/7798>.
8. Koljada S. P., Rjaboj V. I. Udoskonalennja e-mytnyci – zaporuka rozvytku mytnoi' spravy v Ukrai'ni. Biznes Inform. 2016. № 3. S. 238–243.
9. Shtal' T. V. «Elektronna mytnycja» – jakisno novyj etap nadannja mytnyh poslug v Ukrai'ni. Nauk. visn. Poltav. un-tu ekonomiky i torgivli. 2013. № 1. S. 101–105.

10. Fedotov O. P. Jedyne vikno – lokal'ne rishennja. *Molodyj vchenyj*. 2016. № 2. S. 217–220.
11. Ivashhuk I. Naprjamy ta perspektyvy konvergencii' mytnyh vidnosyn u global'nomu prostori. *Galyc'. ekon. visn.* 2010. № 4(29). S. 24–30.
12. Oficijnyj veb-sajt Derzhavnoi' fiskal'noi' sluzhby Ukrainy. URL : <http://sfs.gov.ua>.
13. Mytnyj kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13.03.2012 № 4495-VI. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
14. Likarchuk K. «Jedyne vikno» jak zasib borot'by z korupcijeju. URL : <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/07/10/7074022>.
15. Dejaki pytannja realizacii' pryncypu «jedynogo vikna» pid chas zdijsnennja mytnogo, sanitarno-epidemiologichnogo, veterynarno-sanitarnogo, fitosanitarnogo, ekologichnogo, radiologichnogo ta inshyh vydiv derzhavnogo kontrolju : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25.05.2016 № 364. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/364-2016-p>.
16. Fedchyshyn Ju. Jedyne mytne vikno: ne zupynjatsja na dosjagnutomu. URL : https://dt.ua/macrolevel/yedine-mitne-vikno-ne-zupinyatisya-na-dosyagnutomu_.html.
17. Mizhnarodna konvencija pro sproshhennja i garmonizaciju mytnyh procedur vid 18.05.1973. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_643.
18. Vakul'chuk O. M. Vykorystannja dosvidu JeS u pobudovi systemy zakonodavchogo ta metodychnogo zabezpechennja mytnogo post-audytu v Ukraini. *Ekonomichni nauky*. 2012. № 2. S. 11–22.
19. Fabijans'ka V. Ju., Bloha A. M. Ukrain's'kyj mytnyj post-audit, nablyzhennja do jevropejs'kyh norm ta standartiv. *Elektron. nauk. fahove vyd. «Efektyvna ekonomika»*. 2015. № 4. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3988>.
20. Bilous-Osin' T. I. Proces stanovlennja upovnovazhenogo ekonomichnogo operatora jak sub'jekta mytnogo prava: mizhnarodnyj dosvid. *Administrativne pravo i proces*. 2014. № 2 (8). S. 181–189. URL : <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-8-2014>.
21. Merezhko N., Kaluga N., Ocheret A. Instytut upovnovazhenogo ekonomichnogo operatora v Ukraini. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2016. № 2. S. 5–4.
22. Implementacija Ugody pro asociaciju: rezul'taty ta podal'shi kroky. URL : <http://dia.dp.gov.ua/wp-content/uploads/2017/11/Імплементация-Угоди-про-асоціацію-Україна-ЄС.pdf>.

УДК 331.556.46(477)«2014/2017»

НИКОЛАЄЦЬ Катерина,

д. і. н., професор, професор кафедри економічної теорії та конкурентної політики Київського національного торговельно-економічного університету

ЗОВНІШНЯ ТРУДОВА МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ У 2014–2017 рр.

Досліджено основні чинники, які визначали умови та характер зовнішньої трудової міграції в Україні протягом 2014–2017 рр. Визначено основні напрями трудової міграції в умовах посилення конкуренції на ринку праці, військових дій на Донбасі та економічної кризи. Висвітлено специфіку попиту на кваліфікованих спеціалістів в умовах поглиблення євроінтеграції та формування державної політики у сфері працевлаштування населення.

Ключові слова: соціальна політика, міграційна політика, міграція населення, зайнятість населення, трудова маятникова міграція.

Николаец Е. Внешняя трудовая миграция в Украине в 2014–2017 гг. Исследованы основные факторы, которые определяли условия и характер внешней трудовой миграции в Украине в 2014–2017 гг. Определены основные направления трудовой миграции в условиях усиления конкуренции на рынке труда, военных действий на Донбассе и экономического кризиса. Освещена специфика спроса на квалифицированных специалистов в условиях углубления евроинтеграции и формирования государственной политики в сфере трудоустройства населения.

Ключевые слова: социальная политика, миграционная политика, миграция населения, занятость населения, трудовая маятниковая миграция.

Постановка проблеми. Тривалий економічний тиск Російської Федерації з використанням цінової політики у сфері постачання енергоносіїв в Україну у 2014 р. поєднався з агресивними діями стосовно нашої країни. Анексія Криму та початок збройного протистояння на Донбасі призвели до втрати контролю над частиною українських земель. Це негативно позначилося на розвитку вітчизняної економіки, наслідком чого стало зростання масштабів зовнішньої трудової міграції, масштаби якої складно точно оцінити. Причиною цього є умовність статистичних даних, значну частину яких Держстат отримує на основі оцінок, а не конкретних цифр. Тому одним із вагомих індикаторів, який характеризує обсяги зовнішньої трудової міграції, стає кількість штатних працівників. Їх середньооблікова кількість охоплює осіб, які перебувають у трудових відносинах із підприємством і отримують

заробітну плату, крім тимчасово відсутніх працівників, за якими зберігається місце роботи (перебувають у відпустках по вагітності та пологах або у додатковій відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею віку, визначеного законодавством, проходять військову службу за призовом під час мобілізації), працюючих за цивільно-правовими договорами, й обчислюється в середньому за певний період.

Варто враховувати, що скорочення кількості штатних працівників відбулося й за рахунок неможливості їх обліку на тимчасово непідконтрольних Україні територіях, а також за рахунок змін структури зайнятості в Україні. Перерозподіл у працевлаштуванні між різними галузями виробництва через зміну попиту і пропозиції робочої сили виявився важливим чинником трудових міграцій. Проте твердження, що зовнішня трудова міграція до країн ЄС обумовлена переважно «втратою традиційного російського ринку», не виглядають беззаперечними.

Мотивація переміщення частини українських працівників до країн Європи, як видається, спирається на набагато ширше коло чинників, визначення яких важливе для формування державної політики, спрямованої на перешкодження відтоку кваліфікованих кадрів за кордон.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти обраної теми дослідження представлені у працях А. Арсеєнка, Н. Толстих, А. Гайдуцького, І. Прибиткової [1–3], де визначено чинники, що обумовлювали еміграцію частини працездатного населення з України, а також основні напрями трудової міграції та наслідки зростання її обсягів для економіки України. Водночас поза увагою дослідників залишалися зміна вектора зовнішньої трудової міграції в умовах загострення збройного протистояння на Донбасі та поглиблення процесу євроінтеграції України.

Метою дослідження є визначення основних тенденцій зовнішньої трудової міграції з урахуванням змін її основних напрямів у зв'язку із поглибленням євроінтеграції України та тимчасовою втратою контролю над частиною українських територій.

Матеріали та методи. У дослідженні використано матеріали статистичних досліджень, дані Державної міграційної служби України, окремі нормативно-правові акти та виступи представників вищого керівництва України з узагальнюючими доповідями про стан справ у державі. За дотримання принципів об'єктивності, поєднання історичного та логічного аналізу було використано статистичний та біхевіористичний методи наукового дослідження та методи наукової абстракції.

Результати дослідження. Формування та розвиток ринкової економіки в Україні зумовили низку чинників, які визначали причини і характер зовнішньої трудової міграції. Поступова деградація системи безкоштовної освіти та медицини, зростання вартості комунальних послуг суттєво збільшили навантаження на сімейний бюджет багатьох українських родин. Перехід до ринкової економіки забезпечив попит на якісне житло, засоби зв'язку, побутову техніку, а також сприяв

формуванню потреби на отримання стартового капіталу для налагодження бізнесу, який зростав за відсутності розвиненої системи кредитування. Фактично в українських реаліях лише особи, наближені до владних структур, могли тривалий час отримувати кредити, що в умовах інфляції було досить зручно. Приватизація промислових підприємств у другій половині 1990-х років стала засобом створення великих фінансово-промислових груп (ФПГ), які забезпечили собі контроль над значною частиною української економіки. У таких умовах найпомітнішою ознакою соціальної структури українського суспільства стало масштабне майнове й економічне розшарування. Не маючи можливості чи бажання інтегруватися у бізнес-структури, пов'язані із ФПГ, частина українських громадян вдалася до тимчасової роботи за межами України як методу отримання коштів, необхідних для відкриття чи подальшого ведення бізнесу. Це стимулювало зростання масштабів закордонної трудової міграції і поступового скорочення кількості штатних працівників, яке було помітним ще до 2014 р. З 2010 до 2013 рр. кількість штатних працівників в Україні зменшилась з 10,76 млн до 10,16 млн осіб (на 5,6 %). У товарному, комерційному секторі сільського господарства у цей період кількість штатних робочих місць зменшилась з 597,6 тис. до 505 тис. (на 15,5 %), у будівництві – з 390,3 тис. до 295 тис. (на 24,4 %), в обробній промисловості – з 1,86 млн до 1,71 млн (на 8,1 %) [4, с. 51, 54].

Впродовж тривалого часу основним мотивом зовнішньої трудової міграції було одержання коштів для подальшого використання їх в Україні. Проте впродовж 2014–2017 рр. мотивація зовнішньої трудової міграції була певною мірою розширена. Воєнні дії на Донбасі, які почалися у 2014 р., потребують мобілізації сил населення України для відсічі ворогу, не змінили «споживацького» ставлення абсолютної більшості роботодавців до працівників. Ставка на порівняно дешеву робочу силу тривалий час була вагомим аргументом вітчизняних підприємців та промисловців у вибудовуванні стратегії протистояння у конкурентній боротьбі на зовнішніх ринках. Таке відношення сформувало у багатьох найманих працівниках чітке уявлення, що за існуючих обставин реалізуватися як професіонал в Україні неможливо. Низька оплата праці та перешкоди на шляху самореалізації обумовлювали негативне ставлення багатьох молодих людей до перспектив пошуку гідної роботи на Батьківщині. Тим більше, що оплата у гривнях без індексації відповідно до розмірів інфляції додатково сприяло зацікавленості у роботі за кордоном для забезпечення оплати праці у «твердій валюті». Із загальної кількості економічно активного населення України віком 15–70 років, що становила у 2015 р. 18 млн осіб, лише 16,3 млн були зайняті економічною діяльністю, а решта (1,7 млн) утворили потужний контингент безробітних, які активно шукали роботу як самостійно, так і за допомогою державної служби зайнятості [3, с. 319].

Водночас стало помітним зростання лояльності урядів частини країн ЄС до українських трудових мігрантів, яке виявилось у збільшенні квот та дозволів на роботу, які отримали вихідці з України. Польща, Литва та Чехія, виявивши чи не найбільше серед країн ЄС зацікавлення в українських трудових мігрантах, змогли використати на свій зиск переорієнтацію міграційних потоків із російського ринку праці на європейській. Введення безвізового режиму стало важливим засобом зростаючого залучення українських громадян до роботи у країнах ЄС.

Поруч з тим значна частина українських трудових мігрантів, які працюють у країнах ЄС, не пориває остаточно зв'язків із Батьківщиною. За результатами дослідження Міжнародної організації з міграції (МОМ), заощадження українських трудових мігрантів становили у 2014 р. близько 4 млрд дол. США, більше 60 % яких планували використати саме вдома [5]. Це можна пояснити віковою структурою українських трудових мігрантів та рівнем їх освіти, адже серед трудових мігрантів переважали чоловіки, найбільш численною частиною серед яких були особи 30–44 років (понад 40 %). 41 % трудових мігрантів мали середню або середню спеціальну освіту, 36 % – вищу освіту [6, с. 13]. Більшість чоловіків із західних областей України, залишаючи вдома родини, їхали за кордон працювати заради підвищення рівня сімейного добробуту. Середній вік таких працівників передбачав існування вже сформованого світогляду з чітким усвідомленням мети діяльності, тому їх рішення про виїзд за кордон не було спонтанним. Крім того, для західноукраїнського населення сезонна трудова міграція упродовж тривалого часу була звичним явищем і не означала остаточного розриву зв'язків із Батьківщиною.

Про збереження зв'язків заробітчани із Батьківщиною можуть свідчити результати аналізу напрямів зарубіжної трудової міграції. Українці в основному виїжджали на роботу до сусідніх країн, свідомо чи підсвідомо залишаючи для себе можливість порівняно легкого повернення. Додатково стимулювало усвідомлення порівняно елементарної соціалізації у невіддалених країнах, де спосіб життя був відносно зрозумілим на противагу усталеним порядкам у віддалених державах. Відповідно до даних міжнародної організації з міграції у 2014–2015 рр. найбільше українських громадян виїздили на роботу до РФ, Білорусі, Польщі, Чеської Республіки та Італії. При тому, якщо серед українських мігрантів у РФ (60 %) та Білорусі (52,8 %) переважали короткострокові, то у Польщі (67,62 %), Чеській Республіці (77,3 %) та Італії (87,2 %) – переважно довгострокові [6, с. 13].

Це було одним із свідчень привабливості країн ЄС для постійного проживання порівняно із Російською Федерацією, куди переважно виїжджали лише в пошуках заробітку. Помітним було бажання українців у 2014–2015 рр. залишитися у тих країнах ЄС, де рівень життя був кращим. А за даними дослідження МОМ у 2014–2015 рр. поза

межами України для здійснення трудової діяльності перебували близько 688 тис. українських громадян [7].

Впродовж 2016–2017 рр. стала більш помітною зміна вектора зовнішньої трудової міграції українців. Кількість тих, які бажали поїхати на роботу до Росії, скоротилась вчетверо і становила лише 6 %. Водночас суттєво зросла кількість тих, хто бажав працювати у Польщі, Німеччині або інших країнах ЄС. Головною причиною був порівняно високий рівень оплати праці. Але аналіз структури зайнятості трудових мігрантів свідчив про те, що абсолютна більшість з них працювали на роботах, що не вимагали високої кваліфікації, рівня освіти чи менеджерських здібностей. Більше 50 % працівників були зайняті у сфері будівництва, близько 25 % виконували сільськогосподарські роботи, близько 10 % – різного роду домашню роботу і лише 3 % працювали у сфері ІТ-технологій. При тому, якщо у Росії близько 75 % українських трудових мігрантів працювали на будівництві, то в ЄС вибір роботи виявився набагато ширшим і включав сільське господарство, хатні роботи, працю у сфері обслуговування [5].

Важливо, що від виїзду на роботу за кордон українських трудових мігрантів не утримували проблеми з працевлаштуванням, труднощі спілкування, можливість стати жертвами різного роду афер і залишитися без оплати праці. До цього мігрантів спонукало збереження порівняно низької привабливості роботи в Україні та зростання масштабів зовнішньої трудової міграції. Результати опитування МОМ навесні 2015 р. показали, що 8 % українців планували найближчим часом знайти роботу за кордоном або вже її знайшли. За даними аналогічного дослідження 2011 р. таких було 5,5 % [8]. Інше соціологічне опитування того ж 2015 р. показало, що практично 21 % дорослого населення бажає емігрувати з України. Проте лише 6,66 % опитаних громадян щось конкретне зробили для того, щоб емігрувати з України [9].

До 2017 р. для багатьох трудових мігрантів робота поза межами України все ще розглядалася лише як засіб покращення матеріального становища. На користь цього свідчило те, що близько 2/3 таких працівників працювали за кордоном неофіційно, а отже, не мали надійного правового захисту [5]. Це дещо обмежувало соціалізацію осіб віком 30–40 років, які становили переважну більшість зарубіжних українських трудових мігрантів. Водночас поступово поруч із особами старшого віку зацікавленість у праці чи навчанні за межами України виявляла українська молодь. Німецький Фонд імені Фрідріха Еберта (*Friedrich Ebert*) та Центр «Нова Європа» спільно з соціологічною компанією *Gesellschaft für Konsumforschung Ukraine (GfK Ukraine)* у 2017 р. провели дослідження поглядів та оцінок осіб віком від 14 до 29 років. Результати показали, що 76 % молодих людей ніколи не перебували поза межами України. Водночас майже третину молоді турбувала проблема безробіття [10]. Різке збільшення бажаних поїхати за кордон на навчання спостерігалось у 2017 р., але значна кількість

таких молодих людей вже не планувала повертатися в Україну після завершення навчання. Зростаюча кількість трудових мігрантів обирали місцем роботи Польщу. Протягом 2010–2016 рр. кількість запрошень на роботу до цієї країни зросла зі 180 тис. до 1 млн 300 тис. Тільки протягом першого півріччя 2017 р. було видано 750 тис. запрошень для українських трудових мігрантів, а загальна їх кількість за рік згідно з оцінками польських експертів, озвучених у засобах масової інформації, сягнула 1,8–2 млн. За прогнозом на 2018 р. це число може сягнути 3 млн. Міністр внутрішніх справ Польщі Маріуш Блашак на початку 2018 р. навіть заявив, що імміграційна криза ЄС та зростання мігрантів з України вимагають створити нову стратегію імміграційної політики [11]. З одного боку, ці цифри можуть бути уточнені з огляду на прагнення Польщі перебільшити кількість українських трудових мігрантів для скорочення кількості біженців, що мають бути прийняті країною в рамках квот ЄС, а з іншого – вони ілюструють зростання кількості українських трудових мігрантів у Польщі і зацікавленість країни у їх збільшенні.

Усвідомлення непривабливості роботи в Україні вже впродовж 2016–2017 рр. трансформувалося у проблему загальнодержавного значення. В аналітичній доповіді до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році» відзначалося, що трактування низьких заробітних плат як конкурентної переваги у попередні десятиліття призвело до системної кризи ринку праці, що зумовило зменшення частки оплати праці у ВВП до 36,8 % у 2016 р. Тут констатовалося згортання можливостей реалізації економічного потенціалу працюючого населення в Україні та збільшення залежності населення від доходів, зароблених за кордоном. На користь такого твердження було наведено дані про грошові перекази із зарубіжжя у 2016 р. та в I кварталі 2017 р., які перевищили 14 % обсягу витрат на оплату праці в Україні, що у 1,5 раза більше, ніж у 2013 р. (9,3 %). Висновок авторів аналітичної доповіді був невтішним: відставання рівня зарплат (не лише порівняно з країнами ЄС) дестимулювало економічну активність громадян в Україні та посилювало ризики трудової еміграції [12, с. 515].

У 2017 р. дослідниками констатовувався дефіцит кваліфікованих працівників у багатьох сферах економічної діяльності. Продовжилося зменшення загальної кількості висококваліфікованих спеціалістів галузевих науково-дослідних інститутів та конструкторських бюро, особливо в оборонних галузях промисловості [13].

Це певною мірою нівелювало економічний ефект використання надходжень до України коштів трудових мігрантів. Аналіз визначення цільового призначення зароблених грошей вже у 2014–2015 рр. свідчив про деяку невпевненість трудових мігрантів у перспективах їх інвестування в Україні. Згідно з даними МОМ щодо розподілу переказаних мігрантами в Україну коштів за цілями використання, 9 % призначалося

для купівлі товарів тривалого зберігання, 17 % – для інвестування в житло, 25 % – на споживчі витрати (їжа, одяг), 42 % – для заощадження і 6 % – на інші потреби [7, с. 20]. Порівняно велика питома вага коштів, визначених на поповнення заощаджень, свідчила саме про непевність заробітчан щодо перспектив подальшого економічного розвитку країни. Водночас грошові перекази зарубіжних українських трудових мігрантів залишались важливим джерелом доходу. Серед приватних переказів, що надходили в Україну і обліковувалися Національним банком при обрахунку платіжного балансу, перекази трудових мігрантів становили більшу частину. Загальна їх сума була найбільшою у 2013 р., у 2014 р. вона скоротилась на 24 %, а у 2015 р. – на 20,6 % порівняно з попереднім роком. Проте на тлі масштабної економічної кризи частка переказів у ВВП в 2014 р. становила майже 5 %, а у 2015 р. – 5,7 %. І якщо протягом 2010–2012 рр. сума приватних переказів з-за кордону майже дорівнювала обсягу прямих іноземних інвестицій, то у 2013–2014 рр. значно їх перевищила [2]. Цілком ймовірно, що урядові кола України, ситуативно зацікавлені у зростанні такого типу інвестування, вжили певні заходи для розширення його обсягів за можливості подібного залучення коштів, зароблених на теренах ЄС. Саме на території країн Європейського Союзу масштабне використання дешевої української робочої сили могло стати джерелом зростання переказів коштів в Україну.

У контексті переказу заробітчанами коштів в Україну і переорієнтації міграційних потоків варто наголосити, що цьому сприяли саме рішення української, а пізніше й російської сторони щодо переказу коштів. Наприкінці жовтня 2016 р. Україна заборонила діяльність низки російських платіжних систем, в тому числі «Золотої Корони» і «Юністріму». У відповідь на це вже у березні 2017 р. Держдума Російської Федерації ухвалила закон, який обмежує грошові перекази з РФ в Україну за допомогою іноземних платіжних систем. У ньому зазначено, що у разі введення іноземною державою заборон щодо платіжних систем, оператори яких зареєстровані Центральним банком РФ, транскордонний переказ з Росії на територію такої держави може бути здійснений тільки за допомогою оператора, який контролюється російськими юридичними особами [14]. Такі дії сприяли обмеженню кількості трудових українських мігрантів до Російської Федерації та переорієнтації їх частини на ринки праці ЄС. При тому дії уряду, орієнтовані на облік і подальше оподаткування коштів зарубіжних українських мігрантів, свідчили як про порівняно великі масштаби їх переказів в Україну. Якщо загальна сума переказів українських трудових мігрантів у 2016 р. становила у 4–6 млрд дол. США, то прямі іноземні інвестиції в Україну за цей же час оцінювались Держстатом у 4,406 млрд дол. США і надходили переважно з РФ [15]. Це зберігало певну залежність України від дій російської влади. Можливо, що певне сприяння переорієнтації трудових міграційних потоків з РФ до ЄС обумовлювалось прагненням українського керівництва зменшити залежність України від дій російського керівництва у сфері трудової міграції

(наприклад, згідно із рішеннями російської сторони трудові іноземні мігранти мали складати іспит з російської мови і безперервно перебувати на території РФ не більше 90 діб) [16].

Водночас те, що близько 2/3 трудових мігрантів переказували кошти в Україну та зростання масштабів зовнішньої трудової міграції, дозволило пом'якшити проблему безробіття. На початку 2018 року в Україні було зареєстровано 354 тис. безробітних: рівень безробіття за методикою МОП становив у близько 9,7 %. При цьому станом на лютий 2018 р. загальна сума заборгованості по зарплатах дорівнювала 2,4 млрд грн [17], що стимулювало посилення зовнішньої трудової міграції. Спрямування мігрантів до ЄС задовольняє потреби європейських країн у дешевій робочій силі і спричиняє загрозливі темпи зростання її нестачі в Україні. Попит українських роботодавців не лише не зменшується (хоч у цьому між галузями є відмінності), а навпаки, у багатьох компаній виникає дедалі більше проблем із пошуком необхідних кадрів за ті гроші, які вони готові платити [18, с. 13]. Така тенденція стала одним із результатів прискореної інтеграції України у європейський ринок праці, чому сприяв безвізовий режим. Українські промисловці та підприємці виявились не готовими конкурувати на рівних із європейськими роботодавцями через тривалу орієнтацію на збереження порівняно низького фонду оплати праці. Крім того, тривала орієнтація просування по соціальних щаблях в Україні на співпрацю із великими ФПП, які досить часто вдавались до позаекономічної конкуренції, сприяла формуванню уявлень про складність самореалізації висококваліфікованих працівників.

За цих обставин втрата Україною робочої сили продовжуватиме зростати, формуючи дефіцит висококваліфікованих спеціалістів. Уже на розширеному засіданні парламентського комітету з питань науки і освіти 15 листопада 2017 р. було відзначено, що стагнація науково-технічної сфери держави набуває рис невідворотного процесу. Лише впродовж 2015–2016 рр. на 20 % скоротилась кількість працівників у науково-дослідній сфері, на 29 % зменшилася кількість дослідників, з яких 26 % – доктори наук і 38 % – кандидати наук. Не дивлячись на загрозливі тенденції, у держбюджеті зменшено долю витрат на науку на 2 %, а видатків на Національну академію наук України і Національну академію медичних наук України – на 3,7 %. При тому, питома вага загального обсягу витрат на науку у загальному обсязі ВВП у 2016 р. становила 0,48 %, тоді як у країнах ЄС (які перетворились на основних реципієнтів українських трудових мігрантів) цей показник був 2,03 % [19].

Висновки. Впродовж 2014–2017 рр. відбулася зміна основного напрямку трудової міграції українських громадян: за рахунок зменшення мігрантів до РФ різко зросла кількість трудових мігрантів, які працювали на території ЄС. Причиною такої зміни стали не тільки агресивні дії Російської Федерації стосовно України, а й порівняно кращі умови праці та її оплати у європейських країнах. Зростання обсягів трудової

міграції, зумовлене кризовими явищами української економіки та повільним впровадженням реформ, призвело до утворення дефіциту кваліфікованих працівників низки спеціальностей. Подібна тенденція набула рис, які визначають її як одну із загроз національній безпеці держави. Тривала орієнтація українських бізнесових кіл на успіхи у конкурентній боротьбі за рахунок порівняно низьких витрат на робочу силу, призвела до формування стійкого уявлення у значної частини громадян працездатного віку щодо неможливості успішної самореалізації на теренах України. Стали помітними ознаки кризи українського ринку праці, чим досить успішно скористалась Польща. На тлі економічних проблем стало вагомим зростання нагромаджень коштів українських заробітчан. Така тенденція виглядає досить загрозливою з огляду на те, що для деяких областей України (переважно західних) обсяги інвестицій, ініційованих трудовими мігрантами, суттєво переважали прямі іноземні. Визначені тенденції зовнішньої трудової міграції з часом можуть стати проблемою, яку Україна не зможе успішно подолати, залишаючись країною з низькою заробітною платою, для якої характерне зростання кількості зовнішніх трудових мігрантів (у тому числі й за рахунок кваліфікованих працівників). Це може суттєво ускладнити запровадження в Україні інноваційних технологій, реалізацію новітніх державних програм розвитку промисловості та сільського господарства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арсеєнко А., Толстих Н. Соціальні наслідки радикальних економічних трансформацій в Україні. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. В 2 т. Т. 1. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2014. С. 259–270.
2. Гайдучкий А. Чому трудові мігранти перспективніші за іноземних інвесторів: 6 фактів інвестиційного потенціалу українських гастарбайтерів. URL : <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1367112-chomu-trudovi-migrant-perspektivnishi-za-inozemnih-investoriv>.
3. Прибиткова І. Пересувні ринки праці за доби незалежності України та міграційні плани українців. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2015. С. 316–327.
4. Статистичний щорічник України за 2015 рік. Київ : Державна служба статистики, 2016. 575 с.
5. Вплив мігрантів на розвиток країни лише починають усвідомлювати. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/28330699.html>.
6. Міграція в Україні: факти і цифри. Київ : МОМ, 2016. 32 с.
7. Міграція як чинник розвитку в Україні. Київ : МОМ, 2016. URL : http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.
8. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми. Україна, 2015. URL : http://iom.org.ua/sites/default/files/pres_kit_gf_iom2015_ua_fn_3_2.pdf.
9. Пересилити себе: чому еміграція залишається вічною українською проблемою. URL : <https://politeka.net.ua/reading/analytics/405455-pereselit-sebya-pochemu-emigratsiya-ostaetsya-vechnoj-ukrainskoj-problemoj>.

10. Покоління Z: кому і чому не довіряє українська молодь? URL : <http://www.dw.com/uk-41894251?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml>.
11. Обіцянки та реальність: Польща готує перегляд міграційної політики. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/04/3/7079813>.
12. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». Київ : НІСД, 2017. 928 с.
13. Шевцов А., Боднарчук Р. Кадрове забезпечення у сфері високих технологій: міжнародний досвід та українські реалії. URL : <http://old.niss.gov.ua/monitor/May08/11.htm>.
14. У НБУ прокоментували рішення Росії про обмеження грошових переказів до України. URL : <https://economics.unian.ua/finance/1836941-u-nbu-prokomentuvalishennya-rosiji-pro-obmejenya-groshovih-perekaziv-do-ukrajini.html>.
15. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) із країн світу в економіці України у 2016 році. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/zd/ivu/ivu_u/ivu0416.html.
16. Зміни у міграційному законодавстві РФ. URL : <http://mfa.gov.ua/ua/consular-affairs/travel-advice/110-ru>.
17. Рынок труда в Украине медленно выходит из зимней спячки: нужны строители и начальники. URL : <https://www.segodnya.ua/economics/business/rynok-truda-v-ukraine-medlenno-vyhodit-iz-zimney-spyachki-nuzhny-stroiteli-ni-chalaniki-1118442.html>.
18. Крамар О. Зміна тренду. Тиждень. 2018. № 7 (535). С. 12–13.
19. Стагнация в научно-технической сфере может привести к необратимым последствиям. URL : <https://economistua.com/stagnatsiya-v-nauchno-tehnicheskoy-sfere-mozhet-privesti-k-neobratimym-posledstviyam>.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2018.

Nikolaets K. External labor migration in Ukraine within 2014–2017.

Background. *The continued economic pressure of the Russian Federation with the use of pricing policy in the field of energy supplies to Ukraine, the annexation of the Crimea and the beginning of an armed confrontation on the Donbass negatively affected the development of the domestic economy, which resulted in an increase in the scope of external labor migration. Redistribution of employment between different branches of domestic production, due to changes in demand and supply of labor, was an important factor in labor migration. The motivation of moving a part of Ukrainian workers to European countries seems to be based on a much wider range of factors, the definition of which is important for the formation of a state policy aimed at preventing the outflow of skilled personnel abroad.*

Analysis of recent research and publications. *Some aspects of the chosen topic of research are presented in the works of A. Arseienko, N. Tolstykh, A. Gaidutsky, I. Prybytkova, where the factors causing the emigration of part of the able-bodied population from Ukraine were determined, as well as the main directions of labor migration and the consequences of the growth of its volumes for the economy of Ukraine. At the same time, the change of the vector of external labor migration under conditions of the aggravation of armed confrontation on the Donbass and the deepening of the process of European integration of Ukraine was left out the attention of researchers.*

The aim of the study is to identify the main tendencies of external labor migration, taking into account changes in its main directions in connection with the deepening of European integration of Ukraine and the temporary loss of control over a part of Ukrainian territories.

Materials and methods. The statistical research data, data from the State Migration Service of Ukraine, separate legal acts and the statements made by representatives of the top management of Ukraine were used in the study. By observing the principles of objectivity, a combination of historical and logical analysis, statistical and behavioral methods of scientific research were used.

Results. The main factors determining the conditions and nature of external labor migration in Ukraine during the period of 2014–2017 are investigated. Its main directions are determined in conditions of increasing competition in the labor market, military operations on the Donbass and the economic crisis. The specificity of demand for qualified specialists in the conditions of deepening of European integration and formation of the state policy in the field of employment of the population is highlighted.

Conclusion. During 2014–2017 the change of the main direction of labor migration of Ukrainian citizens took place: due to the decrease of migrants to Russia, the number of migrant workers who worked in the EU territory has sharply increased. The reason for such a change was not so much the aggressive actions of the Russian Federation in relation to Ukraine, but rather the relatively better working conditions and payment in European countries. The growth of labor migration abroad, caused by the crisis of the Ukrainian economy and the slow implementation of reforms, has led to a shortage of skilled workers in a number of specialties. A similar tendency has come to the features, which define it as one of the threats to the national security of the state. Against the backdrop of economic problems, an increase in the accumulations of Ukrainian laborers has become significant. This tendency seems rather threatening given that for some regions of Ukraine (mostly Western ones), the volumes of investments initiated by labor migrants significantly outperformed direct foreign ones. The identified trends in external labor migration can eventually become a problem that Ukraine cannot successfully overcome while remaining a low-paid country, which is characterized by an increase in the number of foreign labor migrants (including at the expense of highly skilled workers). This can greatly complicate the introduction of innovative technologies in Ukraine, the implementation of up-to-date state programs for the development of industry and agriculture.

Keywords: social policy, migration policy, migration of population, employment of population, labor pendular migration.

REFERENCES

1. Arsejenko A., Tolstyh N. Social'ni naslidky radykal'nyh ekonomichnyh transformacij v Ukraini. Ukrai'ns'ke suspil'stvo: monitoryng social'nyh zmin. V 2 t. T. 1. Kyi'v : In-t sociologii' NAN Ukrai'ny, 2014. S. 259–270.
2. Gajduc'kyj A. Chomu trudovi migranty perspektynishi za inozemnyh investoriv: 6 faktiv investycijnogo potencialu ukrai'ns'kyh gastarbajteriv. URL : <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1367112-chomu-trudovi-migrant-perspektynishi-za-inozemnih-investoriv>.
3. Prybytkova I. Peresuvni rynky praci za doby nezalezhnosti Ukrai'ny ta migracijni plany ukrai'nciv. Ukrai'ns'ke suspil'stvo: monitoryng social'nyh zmin. Kyi'v : In-t sociologii' NAN Ukrai'ny, 2015. S. 316–327.
4. Statystychnyj shhorichnyk Ukrai'ny za 2015 rik. Kyi'v : Derzhavna sluzhba statystyky, 2016. 575 s.
5. Vplyv migrantiv na rozvytok kraji'ny lyshe pochynajut' usvidomljuvaty. UPL : <https://www.radiosvoboda.org/a/28330699.html>.
6. Migracija v Ukraini: fakty i cyfry. Kyi'v : MOM, 2016. 32 s.
7. Migracija jak chynnyk rozvytku v Ukraini. Kyi'v : MOM, 2016. URL : http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.

8. Doslidzhennja z pytan' migracii' ta torgivli ljud'my. Ukrai'na, 2015. URL : http://iom.org.ua/sites/default/files/pres_kit_gf_iom2015_ua_fn_3_2.pdf.
9. Peresylyty sebe: chomu emigracija zalyshajet'sja vichnoju ukrai'ns'koju problemuju. URL : <https://politeka.net/ua/reading/analytics/405455-pereselit-sebya-pochemu-emigratsiya-ostaetsya-vechnoj-ukrainskoj-problemoj>.
10. Pokolinnja Z: komu i chomu ne dovirjaje ukrai'ns'ka molod'? URL : <http://www.dw.com/uk-41894251?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml>.
11. Obicjanky ta real'nist': Pol'shha gotuje peregljad migracijnoi' polityky. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/04/3/7079813>.
12. Analitychna dopovid' do Shhorichnogo Poslannja Prezydenta Ukrai'ny do Verhovnoi' Rady Ukrai'ny «Pro vnutrishnje ta zovnishnje stanovishhe Ukrai'ny v 2017 roci». Kyi'v : NISD, 2017. 928 s.
13. Shevcov A., Bodnarchuk R. Kadrove zabezpechennja u sferi vysokyh tehnologij: mizhnarodnyj dosvid ta ukrai'ns'ki realii'. URL : <http://old.niss.gov.ua/monitor/May08/11.htm>.
14. U NBU prokomentuvaly rishennja Rosii' pro obmezhenja groshovyh perekaziv do Ukrai'ny. URL : <https://economics.unian.ua/finance/1836941-u-nbu-prokomentuvali-rishennya-rosiji-pro-obmejennya-groshovih-perekaziv-do-ukrajini.html>.
15. Prjami investycii' (akcionernyj kapital) iz krai'n svitu v ekonomici Ukrai'ny u 2016 roci. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/zd/ivu/ivu_u/ivu0416.html.
16. Zminy u migracijnomu zakonodavstvi RF. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/consular-affairs/travel-advice/110-ru>.
17. Rynok truda v Ukraine medlenno vyhodit iz zimnej spjachki: nuzhny stroiteli i nachal'niki. URL : <https://www.segodnya.ua/economics/business/rynok-truda-v-ukraine-medlenno-vygodit-iz-zimney-spyachki-nuzhny-stroiteli-ni-chalaniki-1118442.html>.
18. Kramar O. Zmina trendu. Tyzhden'. 2018. № 7 (535). S. 12–13.
19. Stagnacija v nauchno-tehnicheskij sferi mozhet privesti k neobratimym posledstvijam. URL : <https://economistua.com/stagnatsiya-v-nauchno-tehnicheskij-sfere-mozhet-privesti-k-neobratimym-posledstvijam>.

УДК 339.92:338.3

ДУГІНЕЦЬ Ганна,

к. е. н., доцент, докторант кафедри міжнародних економічних відносин
Київського національного торговельно-економічного університету

ВИЗНАЧЕННЯ УМОВ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВИРОБНИЧИХ МЕРЕЖ

Здійснено оцінку умов формування міжнародних виробничих мереж. Обґрунтовано використання методу нечіткої кластеризації на основі штучного інтелекту. За рахунок використання класифікаційного аналізу отримано правила віднесення країни до певного кластера, де найважливішим фактором є глобальний інноваційний індекс.

Ключові слова: міжнародні виробничі мережі, нечітка кластеризація, умови ведення бізнесу, інноваційний розвиток.

Дугинец А. Определение условий формирования международных производственных сетей. Проанализирована оценка условий формирования международных производственных сетей. Обосновано использование метода нечеткой кластеризации при помощи искусственного интеллекта. За счет использования классификационного анализа получены правила отнесения страны к определенному кластеру, где важнейшим фактором является глобальный инновационный индекс.

Ключевые слова: международные производственные сети, нечеткая кластеризация, условия ведения бизнеса, инновационное развитие.

Постановка проблеми. Глобалізація відкриває нові можливості та загострює конкуренцію, змушуючи виробників шукати ефективніші способи виготовлення своєї продукції. В цьому прагненні компанії все частіше здійснюють фрагментацію традиційних вертикально інтегрованих моделей виробництва на окремі етапи або функції. В результаті вони розподіляється між різними країнами і відбувається формування міжнародних виробничих мереж (МВМ). Поширенню цих процесів сприяють міжнародні відмінності у витратах виробництва та постійний розвиток інформаційних технологій, за рахунок яких воно стає ефективнішим. Це підвищує конкурентоспроможність країн і знижує їх уразливість перед коливаннями на ринках.

Сучасні МВМ відносяться до складних слабоформалізованих систем, які функціонують в умовах значної невизначеності, викликаній постійною динамічною трансформацією світової економіки, і як наслідок, неповнотою знань та нечіткого опису, а також наявних перешкод та похибок вимірювання. Світова практика показує, що в значному випадку ґрунтовне вивчення таких систем на базі тради-

ційного (детермінованого або статичного) моделювання стає мало-ефективним та вимагає розробки нових підходів до опису формування та функціонування МВМ. Один із таких підходів може ґрунтуватися на застосуванні методу нечіткої кластеризації з використанням технологій штучного інтелекту. Виходячи з ключового завдання побудови нечітких моделей, а саме у визначенні вихідної структури (нечітких правил та функцій приналежності) на підставі технологічної інформації можна визначити, що є основоположним для створення умов формування МВМ з урахуванням рівня розвитку та місця країни у світовій економіці, а також динамічного впливу трансформацій глобального виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи дослідження наслідків участі країн у МВМ, оцінки потоків доданої вартості та стратегій розвитку розглядаються в працях Т. Куранта [1], С. Лукьянова та І. Драпкіна [2], А. Мазаракі [3], А. Пономаренко та К. Мурадова [4], К. Баскера [5], Дж. Джерефі та Л. Доналда [6], Р. Джонсона та Г. Ногuera [7], Р. Купмана та інших [8], С. Мельниченко [9]. Водночас фактично відсутніми є комплексні дослідження щодо визначення імперативів формування МВМ в умовах динамічної зміни конфігурації міжнародної системи й ефектів глобального виробництва.

Незаперечний вагомий внесок існуючих напрацювань в емпірико-теоретичну розробку концептуальної платформи та теоретико-методологічних основ досліджуваної проблеми необхідно відзначити, що вагомість трансформаційних змін у функціонуванні МВМ, взаємозалежність стратегій включення в них країн та моделей економічного зростання вимагають більш ґрунтовної розробки методології дослідження умов формування МВМ. Особливість методологічного оновлення полягає в необхідності додаткового обґрунтування та системного дослідження глобальних та макроекономічних детермінант розвитку МВМ, які утворюють найважливіший проблемний аспект емпірично адекватного методологічного синтезу в глобальному виробництві в довгостроковій перспективі.

Мета роботи базується на практико-орієнтованому комплексному аналітичному дослідженні компаративних умов формування МВМ в ХХІ ст.

Матеріали та методи. В якості основного математичного апарату використані методи нечіткої кластеризації та класифікації з використанням технологій штучного інтелекту, що дозволило визначити взаємозв'язки між маркерами, які характеризують умови формування МВМ. Також у роботі використані загальнонаукові підходи та методи сучасних досліджень, що базуються на фундаментальних теоретико-методологічних розробках вітчизняних і зарубіжних вчених в області трансдисциплінарності аналізу і синтезу, загальної теорії систем, аналізу, синтезу та оптимізації в сфері міжнародної виробничої та товарно-збутової кооперації.

Результати дослідження. В якості вхідних даних для аналізу було використано систему показників, які є маркерами визначення умов формування МВМ: ВДВ (X1), ВВП (X2), експорт (X3), імпорт (X4), приплив ПІІ (X5), відтік ПІІ (X6), обсяги транскордонних злиття та поглинання (X7), кількість створених нових підприємств за рахунок ПІІ (*greenfield deals*) (X8), глобальний інноваційний індекс (місце в рейтингу) (X9), індекс легкості ведення бізнесу (місце в рейтингу) (X10). Саме такий набір показників найкраще відповідає умовам розвитку МВМ в ХХІ ст., оскільки численні дослідження виявляють зародження у світі неоекономічної моделі – симбіозу техногенних і поза-системних факторів, етнічних, національних, психологічних, морально-етичних, культурних тощо. Він буде настільки гармонійним, наскільки адекватними новим вимогам і загрозам будуть управлінські рішення, в цьому випадку – стратегії переходу з кластера в кластер.

Для здійснення кластеризації використані дані за 10 років (з 2007 по 2016 роки) за зазначеними 10 показниками. Вибірку країн для аналізу склали 35 країн світу, серед яких є лідери за розвитком МВМ, деякі – знаходяться на серединних ланках виробничого ланцюга, інші лише починають входити в мережі, ще інші взагалі мають значний потенціал, але не використовують його та переваги для економічного розвитку. Для проведення подальшого аналізу вибрані дані було трансформовано у вигляді навчальної вибірки, кожен запис якої представляє собою кортеж:

$$R = \langle \text{рік, країна, } X1 \dots X10 \rangle, \quad (1)$$

Однакова структура таблиць для кожного з факторів дає змогу автоматизувати процес формування. Для цього був написаний скрипт на мові програмування *Python*, в результаті виконання якого сформована навчальна вибірка з 420 записів по всіх країнах та роках з 2005 по 2016. Особливістю отриманої навчальної вибірки була наявність пропущених даних у певних кортежах, вилучивши які, навчальна вибірка зменшилась до 336 записів.

Для визначення схожості економік різних країн необхідно групувати країни у кластери. Однак різна природа досліджуваних факторів призводить до сильного відхилення їх абсолютних значень. Для усунення цього всі фактори були нормалізовані:

$$x_{i,j}^n = \frac{x_{i,j} - x'_i}{\sigma_i}, \quad (2)$$

$$\sigma_i = \sqrt{\frac{\sum_{j=1}^n (x_{i,j} - x'_i)^2}{n-1}}, \quad (3)$$

де $x_{i,j}$ – значення j -го значення i -го фактора,

x'_i – середнє значення фактора i ,

σ_i – дисперсія i -го фактора,

n – кількість записів навчальної вибірки.

.....

У дослідженні був вилучений фактор ВВП, адже його величина пов'язана з обчисленням валового випуску, проміжного споживання та валової доданої вартості. Тобто, взаємозалежність ВВП та ВДВ може призвести до похибок у розрахунках.

Наразі існує більше 100 різних методів кластеризації. Для дослідження був вибраний метод нечітких середніх (*C-means*), що є розширенням класичного алгоритму *k*-середніх (*k-means*). Ідея останнього полягає у визначенні центрів *k* кластерів та віднесення до кожного кластера об'єктів, що найближче розташовані до цих центрів.

Метрика відстані загалом має вигляд:

$$d_A^2(m_j, c^{(i)}) = \|m_j - c^{(i)}\|_A^2 = (m_j - c^{(i)})^l A (m_j - c^{(i)}), \quad (4)$$

де матриця *A* визначає спосіб обчислення відстані.

Алгоритм *k*-середніх, також званий швидким кластерним аналізом, більше поширений серед неієрархічних методів. На відміну від ієрархічних методів, що не вимагають попередніх припущень щодо числа кластерів, для можливості використання цього методу необхідно мати гіпотезу про найбільш ймовірну кількість кластерів.

Алгоритм *k*-середніх будує *k* кластерів, розташованих на можливо великих відстанях один від одного. Основний тип завдань, які вирішує алгоритм *k*-середніх – наявність припущень (гіпотез) щодо числа кластерів, при цьому вони повинні бути різні настільки, наскільки це можливо. Вибір числа *k* може базуватися на результатах попередніх досліджень, теоретичних міркуваннях або інтуїції.

Загальна ідея алгоритму: задане фіксоване число *k* кластерів спостереження співставляються кластерам так, що середні в кластері (для всіх змінних) максимально можливо відрізняються один від одного. Переваги алгоритму *k*-середніх: простота та швидкість використання, зрозумілість і прозорість алгоритму. Недоліки алгоритму *k*-середніх: алгоритм занадто чутливий до флуктуацій величин, які можуть спотворювати середнє.

Алгоритм *Fuzzy c-Means*. Одним із способів, який широко поширений в використовуваних в даний час алгоритмах нечіткої кластеризації, є опис взаємозв'язку даних через їх належність до деяких еталонних зразків – центрів кластерів. У цих алгоритмах нечіткість проявляється в описі кластерів як нечітких множин, що мають ядро в центрі кластера. Даний алгоритм є узагальненням попереднього. Його відмінність полягає в тому, що кластери тепер є нечіткими множинами і кожна точка належить різним кластерам з неоднаковим ступенем приналежності. Сума належностей елемента даних всім кластерам простору розбиття дорівнює одиниці:

$$\mu_{ij} \in [0;1]; \sum_{i=1}^c \mu_{ij} = 1; 0, \quad (5)$$

де μ_{ij} – ступінь належності *j*-го значення *i*-го фактора.

Точка належить до того чи іншого кластера за критерієм максимуму належності.

В якості програмного засобу кластеризації був вибраний *Matlab*, який містить зручні програмні засоби (*tools*) для аналізу нечітких множин. Проведені попередні розрахунки показали, що найбільш адекватні результати кластеризації отримувались при 6 кластерах. В результаті аналізу для кожної країни в кожен конкретний рік присвоюються ступені належності до кожного окремо взятого кластера. Максимальне значення визначає кластер, в якому розташовується країна. Країни можуть змінювати приналежність до кластера відповідно від ефективності політики уряду, яка спрямована на покращення умов формування МВМ. Наприклад, в Польщі в 2009 р. відбулося значне покращення Глобального інноваційного індексу (ГІІ) з 56 місця до 47 при майже незмінних інших показниках, що призвело до переходу з першого кластера до другого. У Греції в 2014 р. змінилися показники ГІІ та відтоку ПІІ при майже незмінних інших показниках, що надало можливість з 2014 р. віднести країну до другого кластера. Болгарію з 2009 р. можна віднести до 2 кластера за рахунок значного покращення Індексу легкості ведення бізнесу з 54 до 44 місця в рейтингу та ГІІ з 81 до 74 місця. У вибірці за досліджуваний період можна простежити негативні зміни положення країн у кластерах (табл. 1).

Таблиця 1

Розподілення країн за кластерами

Рік	Назва кластера					
	1 – початковий	2 – прогресивний	3 – медальний	4 – основний	5 – провідний	6 – досвідчений
на 2016 р.	В'єтнам, Камбоджа, Україна	Литва, Латвія, Португалія, Словенія, Чехія, Кіпр, Словаччина, Польща, Греція, Угорщина, Румунія, Хорватія, Болгарія	Австрія, Бельгія, Данія, Естонія, Ірландія, Люксембург, Республіка Корея, Швеція, Фінляндія	Іспанія, Італія, Нідерланди, Німеччина, Японія	Велико- британія, Китай, Франція	США
у 2007–2016 рр.	Польща, Хорватія, Греція, Болгарія	Бельгія, В'єтнам, Естонія, Італія	Нідерланди	Австрія, Чехія, Бельгія, Франція, Ірландія, Люксембург	Німеччина, Японія	Велико- британія

Джерело: авторська розробка.

Великобританія у 2008 р. покинула шостий кластер й перейшла у п'ятий за рахунок значного зменшення обсягів відтоку та притоку ПШ, а також погіршення позицій у ГП. Німеччина, яка в 2009 р. перейшла з 5 до 4 кластера за рахунок погіршення місця у ГП та зменшення майже у два рази обсягів транскордонних злиття та поглинання. Потім в 2011 р. країну знов віднесено до 5 кластера за рахунок зростання обсягів ПШ та підтримки стабільного рівня ГП в умовах збільшення кількості країн у рейтингу. Але у 2016 р. відбулося значне погіршення показників відтоку ПШ, обсягів транскордонних злиття та поглинання, а також кількість створених нових підприємств за рахунок ПШ і країну знов було віднесено до 4 кластера. Можна зробити припущення, що Німеччина найближчим часом повернеться до п'ятого кластера, а в довгостроковій перспективі може увійти у шостий разом зі США та Великобританією. Так деякі експерти вважають, що в сучасній Німеччині є всі умови для Четвертої промислової революції та можливості для успішного переходу до Індустрії 4.0 [10, с. 4]. Щоб підтвердити це припущення, необхідно буде зробити кластеризацію за оновленими даними, наприклад, у 2020 р.

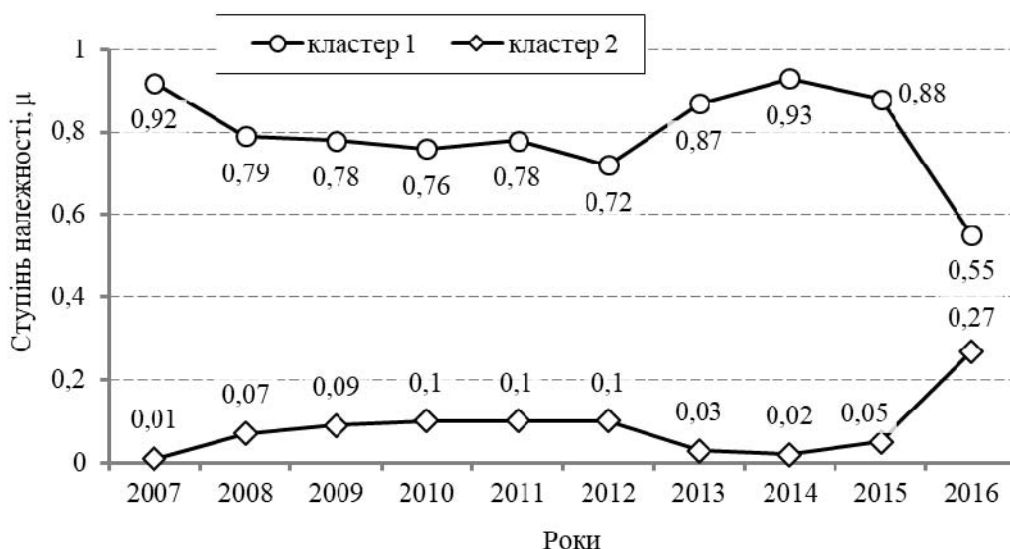
Заслуговує на увагу також перехід Японії з четвертого кластера у п'ятий на один рік у 2010 р. за рахунок значного збільшення обсягів транскордонних злиття та поглинання та підтримки стабільної позиції у рейтингу ГП в умовах збільшення країн в ньому. Для промисловості Японії характерна значна питома вага галузей, які виробляють складне технічне обладнання, галузей кінцевої обробки та складання. Успіх Японії був обумовлений реалізацією експортно орієнтованої моделі зростання, яка спиралася на перманентне інноваційне оновлення технологічної платформи виробничого бізнесу і виведення його продукції на зовнішні ринки.

Отримані результати кластеризації, а також те, що сучасні МВМ сформувалися в результаті наявних умов, надали можливість ідентифікувати типи кластерів. Проведена кластеризація відповідно до умов формування МВМ дозволяє зробити висновок про те, що країни з вищим рівнем технологічного розвитку є лідерами цього процесу. В шостому кластері (досвідченому) опинилися лише США, які за результатами досліджень є країною, економічні суб'єкти якої займають ланки з високою доданою вартістю в багатьох МВМ. В четвертому (основному) та п'ятому (провідному) кластерах об'єдналися країни, які також займають провідні ланки в МВМ, але за обсягами вкладень ПШ відстають від США. Заслуговують на увагу результати групування країн у третьому кластері, що можна охарактеризувати як медіальний. Саме в ньому опинилися країни, які мають потенціал для участі в виробничих мережах, але не використовують його з певних причин, такі як Люксембург, Австрія та Бельгія. Також в цей кластер попали країни, які за останні 10 років здійснили значні реформи в економіці з метою входження в ланки МВМ з високою доданою вартістю, такі як Республіка Корея. Не виключено, що в середньостроковому періоді в цей кластер також

увійдуть країни ЄС, такі як Польща, Болгарія, Словенія, Словаччина при умові збереження темпів просування з кластера в кластер.

Україна за результатами розрахунків потрапила до першого (початкового) кластера, розділивши його з Польщею, Хорватією, Грецією, Болгарією, В'єтнамом, Камбоджею. Однак в останні три роки сусідами України залишились лише В'єтнам та Камбоджа. Інші – перемістились до другого кластера (прогресивного) та склали «компанію» Португалії, Словенії, Латвії, Литві, Чехії, Словаччині, Угорщині, Румунії та Кіпру.

В 2016 р. спостерігався значний поступ України в бік другого кластера. Якщо в 2007 р. ступінь належності, який характеризує достовірність віднесення до першого кластера, дорівнював майже 1,0 (найбільша належність), то в 2016 р. цей показник зменшився до 0,52 (рисунок).

Динаміка ступеня належності України до першого та другого кластерів, 2007–2016 рр.

Джерело: розраховано автором.

Основними детермінантами наближення країни до другого кластера були покращення позицій в рейтингу ГП з 71 у 2013 р. до 56 у 2016 р., а також в рейтингу Індексу ведення бізнесу з 112 у 2014 до 83 у 2016 р. Інші показники в досліджуваній період були майже незмінними або взагалі мали негативну динаміку. Таким чином, на основі досліджених даних можна обґрунтувати гіпотези, що на переміщення країн з кластера в кластер перш за все впливають такі показники як місце в рейтингу Глобального інноваційного індексу та Індексу легкості ведення бізнесу, а також обсяги інвестування в інші країни, кількість транскордонних злиття та поглинання і кількість створених нових підприємств за рахунок ПІ. Відповідно, при негативній динаміці країна переходить в кластер з менш розвинутими умовами формування МВМ, та навпаки, при позитивній динаміці – в кластер з кращими умовами.

Для підтвердження гіпотез проведено класифікаційний аналіз за допомогою побудови дерева рішень. Для цього написана відповідна програма на *Matlab*. В якості алгоритму виведення виступила функція Мамдані, що дозволило прослідкувати динаміку переходу країни з одного в інший кластер при почерговій зміні вхідних параметрів. Вхідні дані моделі фіксувались на значеннях України в 2016 р. і почергово змінювались вхідні фактори. Метою було визначення умов переходу України до 2 кластера. Для автоматизації розрахунку написано код на *Matlab* та проаналізовано необхідну зміну фактора для переходу країни з одного кластера в інший.

Результати дослідження підтверджують, що Україна досить міцно закріпилася в першому кластері.

Для переходу в другий кластер – необхідні значні зміни кожного фактора, зокрема ВДВ на 1273 %, експорту на 693 %, імпорту на 552 %, обсягів припливу ПІІ на 558 %, а відтік ПІІ – на 13755 %, обсяги транскордонних злиття та поглинання на 110312 %, кількість створених нових підприємств за рахунок ПІІ на 540 %. Також необхідно покращити місце в рейтингу Глобального інноваційного індексу на 18 %, а в рейтингу Індексу легкості ведення бізнесу – на 16 %. Такі величезні «нереальні» показники можуть свідчити лише про те, що для переходу між кластерами фактори мають змінюватись одночасно, а не почергово.

Зазначені розрахунки є підставою для обґрунтування пріоритетів стратегії розвитку держави, яка буде заснована на системі заходів та механізмів для переходу з кластера в кластер. Для визначення цієї стратегії використано метод побудови дерева рішень, суть якого полягає в способі представлення правил в ієрархічній, послідовній структурі, де кожному об'єкту відповідає єдиний вузол, що дає рішення. Під правилом розуміється логічна конструкція, представлена у вигляді «якщо ... то ...». В контексті даного дослідження отримані правила виступають необхідною умовою потрапляння країни в певний кластер. Так вони дають змогу оцінити комплексний вплив показників на належність країни до того чи іншого кластера.

Також існує можливість оцінки адекватності та точності такого підходу, підставивши показники у модель та порівнявши розрахунковий кластер з реальним. Наведені в *табл. 2* результати розрахунків демонструють, що достовірність правил досить висока. Як видно з цих даних, до першого правила при класифікації віднесено 7 записів (кількість країн, які модель правильно відносить до першого кластера за цим правилом), а за результатами перевірки – 6. Отже, достовірність цього правила є 85,71 %.

**Класифікаційні правила належності країни
до певного кластера та оцінка точності моделі**

№ правила	Умова	Кластер	Підтримка*		Достовірність моделі	
			%	Кількість записів	%	Кількість записів
1	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_9 \geq 24,5$ і $X_{10} < 89,5$ і $X_7 < 12241$ і $X_1 < 2,0664E6$ і $X_8 < 395$ і $X_9 \geq 54,5$ і $X_{10} \geq 51,5$	1	2,19	7	85,71	6
2	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_9 \geq 24,5$ і $X_{10} \geq 89,5$	1	9,72	31	100	31
3	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_9 \geq 24,5$ і $X_{10} < 89,5$ і $X_7 < 12241$ і $X_1 < 2,0664E6$ і $X_8 < 395$ і $X_9 < 54,5$	2	36,05	115	95,65	110
4	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_7 < 12241$ і $X_1 < 2,0664E6$ і $X_9 \geq 54,5$ і $X_{10} < 51,5$	2	1,25	4	100	4
5	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_9 < 24,5$ і $X_4 < 6,7079E5$ і $X_6 < 69098$ і $X_5 < 71819$	3	25,39	81	97,53	79
6	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_9 < 24,5$ і $X_4 < 6,7079E5$ і $X_6 < 69098$ і $X_5 \geq 71819$	4	0,63	2	100	2
7	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_9 < 24,5$ і $X_4 < 6,7079E5$ і $X_6 \geq 69098$	4	2,51	8	100	8
8	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_9 < 24,5$ і $X_4 \geq 6,7079E5$ і $X_1 < 5,4052E6$	4	5,33	17	94,12	16
9	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_9 \geq 24,5$ і $X_{10} < 89,5$ і $X_7 < 12241$ і $X_1 < 2,0664E6$ і $X_8 \geq 395$	4	1,25	4	75	3
10	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_9 \geq 24,5$ і $X_{10} < 89,5$ і $X_7 < 12241$ і $X_1 \geq 2,0664E6$	4	0,63	2	100	2
11	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_9 \geq 24,5$ і $X_{10} < 89,5$ і $X_7 \geq 12241$	4	2,82	9	100	9
12	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 < 714,5$ і $X_9 < 24,5$ і $X_4 \geq 6,7079E5$ і $X_1 \geq 5,4052E6$	5	0,94	3	66,67	2
13	$X_6 < 2,3798E5$ і $X_8 \geq 714,5$	5	8,46	27	100	27
14	$X_6 \geq 2,3798E5$	6	2,82	9	100	9

* Підтримка – кількість записів у навчальній вибірці, що описуються вказаним правилом та належать до певних кластерів в абсолютному та відносному вимірі.

Джерело: розраховано автором.

Найбільша помилка в правилі 12 – належність до 5 кластера, хоча він не актуальний для цього дослідження. Для подальшого обґрунтування напрямів реформування економіки України на увагу заслуговують 3 та 4 правила віднесення країни до певного кластера. В *табл. 3* наведено їх співставлення порівняно з реальними значеннями України в 2016 р.

Таблиця 3

Правила належності країни до 2 кластера та Україна в 2016 р.

Показник	Україна		Правило 3		Правило 4	
	Україна		Україна		Україна	
ВДВ, дол. США	79073	<	20664000000	79073	<	20664000000
Відтік ПІІ, дол. США	173	<	2379800000	173	<	2379800000
Обсяги транскордонних злиття та поглинання, млн дол. США	8,94	<	12241	8,94	<	12241
Кількість створених нових підприємств за рахунок ПІІ, од.	39	<	395	39	<	714,5
Глобальний інноваційний індекс, місце в рейтингу	56	< >=	54,5 24,5	56	>=	54,5
Індекс легкості ведення бізнесу, місце в рейтингу	83	<	89,5	83	<	51,5

Джерело: авторська розробка.

Наглядно достовірність класифікаційного аналізу зручно представити у вигляді зведеної таблиці помилок (табл. 4), де можна побачити, що кількість помилок є достатньо малою (під помилкою мається на увазі віднесення країни в певний рік до іншого кластера, ніж є фактично).

Таблиця 4

Достовірність класифікаційного аналізу

№ кластера	1	2	3	4	5	6	Фактично записів
	Кількість записів за класифікаційним аналізом						
1	40	2	–	1	–	–	43
2	1	119	1	–	–	–	121
3	–	1	82	–	–	–	83
4	–	3	2	41	1	–	47
5	–	–	–	2	29	–	31
6	–	–	–	–	–	11	11
Разом	41	125	85	44	30	11	336

Джерело: розраховано автором.

Для другого кластера, який нас цікавить, за результатами класифікаційного аналізу доведено, що 119 записів є правильними при фактичних 121. Тобто, всього 2 помилки на 121 запис, і це підтверджує те, що третє та четверте правило потрапляння в 2 кластер мають 96 % та 100 % достовірності (див. табл. 2). Крім того, аналіз показав, що для переміщення між кластерами необхідна комплексна зміна показників, вагомість яких представлено в табл. 5.

Таблиця 5

Вагомість показників при віднесенні країни до певного кластера

Показник	%
Глобальний інноваційний індекс (місце в рейтингу)	35,660
Кількість створених нових підприємств за рахунок ПП	20,558
Індекс легкості ведення бізнесу	14,218
Відтік ПП	13,580
Обсяги транскордонних злиття та поглинання	7,403
ВДВ	1,965
Приплив ПП	1,657
Експорт	0,000

Джерело: розраховано автором.

Як можна побачити з наведених правил віднесення країни до певного кластера (див. табл. 2), з кожним переходом в більш розвинутий кластер необхідно модифікувати політику уряду. Відповідно до наведених даних в табл. 5, найважливішим показником є Глобальний інноваційний індекс, кількість створення нових підприємств за рахунок ПП, індекс легкості ведення бізнесу та відтік ПП. Але для переходу в шостий кластер найважливішим є обсяг інвестування країни в світову економіку при умові, що всі попередні правила віднесення до п'ятого вже виконано. Заслуговує на увагу те, що за результатами розрахунків експорт та приплив ПП не впливають на формування умов для залучення у МВМ. Можна зробити припущення, що державна політика перш за все повинна спрямовуватись на покращання інноваційної складової національної структури виробництва. Основний обсяг доданої вартості в МВМ формується в сфері високих технологій через розподіл виробленої вартості між розвиненими країнами (виробниками технологій) і країнами, що розвиваються (що виробляють товари на основі технологій). Відповідно, компанія або країна повинні прагнути до присутності в тих ділянках МВМ, де генерується більш висока додана вартість. Завдання кооперації полегшується, якщо країна має угоди про вільну торгівлю і про взаємний захист інвестицій з великою кількістю інших держав. При цьому важливо враховувати, що на етапі передвиробництва відбувається глобальна конкуренція, а на етапі поствиробництва – більше локальна. Отже, для покращання існуючих позицій у ланках мереж та заняття нових необхідний постійний контроль за розвитком техніки та технологій в економіці, особливо в сегменті виробництва наукоємних товарів та послуг.

Відповідно з аналізом даних, умови формування МВМ в Україні станом на 2016 р. (див. табл. 3) наближаються до другого (прогресивного) кластеру. Оцінюючи потенціал і напрям формування умов для входження у МВМ, українській економіці важливо розуміти синергію взаємодії інвестицій та внутрішнього споживання як факторів, що детермінують можливості трансформації виробничих ланцюгів і виробничої інфраструктури в цілому. Саме внутрішній інвестиційний попит

формує виробничу базу для розширення номенклатури вітчизняних товарів та послуг з високою доданою вартістю.

В цьому аспекті покращення умов розвитку підприємництва – один із головних напрямів державної політики. Реформування повинно спрямовуватися на перелік сфер, покращення яких призведе до стимулювання ділової активності в країні.

Висновки. За результатами нечіткої кластеризації маркерів визначення умов формування МВМ в 35 країнах світу отримано 6 кластерів: перший (початковий), другий (прогресивний), третій (медіальний), четвертий (основний), п'ятий (провідний) та шостий (досвідчений). Лідером за участю у МВМ у ланках, де створюється основна додана вартість, стали США, які відносяться до шостого кластера. За результатами розрахунків Україна потрапила до першого кластера разом з деякими іншими країнами світу, але в останні три роки сусідами України залишились лише В'єтнам та Камбоджа. Інші країни перемістились за рахунок проведення ефективної політики уряду, яка спрямована на покращення умов формування МВМ, до наступного другого кластера.

За допомогою класифікаційного аналізу отримано правила віднесення країни до певного кластера. Якщо країна має за мету рухатися від першого до п'ятого кластера, то найбільш вагомим показником є зміни глобального інноваційного індексу, кількість створених нових підприємств за рахунок ПІІ, індексу легкості ведення бізнесу та відтоку ПІІ. Але для переходу в шостий кластер найважливіше – обсяги інвестування країни в світову економіку, і це при умові, що всі попередні правила для п'яти кластерів вже виконано. Також за результатами розрахунків визначено, що експорт та приплив ПІІ не впливають на умови формування МВМ. Отже, державна політика перш за все повинна спрямовуватись на покращення інноваційної складової національної структури виробництва. Оскільки основний обсяг доданої вартості в МВМ формується в сфері високих технологій через розподіл виробленої вартості між розвиненими країнами (виробниками технологій) і країнами, що розвиваються (які виробляють товари на основі технологій). Адже, незважаючи на вже існуючі кращі умови для формування МВМ, країни-лідери продовжують проводити реформи, враховуючи динамічний характер трансформацій світової економіки.

Проведений аналіз відповідності правил належності країни до певного кластера реальним показникам 2016 р. та отриманий висновок щодо України дає підстави для висновку, що вона майже готова для переходу до другого (прогресивного) кластера. Для досягнення умов потрапляння в кластер необхідне розуміння політичною елітою викликів, які формуються постійною трансформацією глобалізованого світу, в якому існує потреба не лише досягнення наступного кластера, а й системне збереження позицій в ньому шляхом щорічних системних реформ в цьому напрямі. Таким чином, подальші дослідження будуть спрямовані на обґрунтування довгострокової стратегії розвитку України щодо створення умов для входження у МВМ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Курант Т. І. Трансформація взаємовідносин споживача та виробника у глобальних логістичних мережах: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 259 с.
2. Лукьянов С., Драпкин И. Глобальные цепочки создания стоимости: эффекты для интегрирующейся экономики. Мировая экономика и международные отношения. 2017. № 4. Т. 61. С. 16–25.
3. Мазаракі А. Інститутотворча функція сучасної мережевої роздрібно́ї торгівлі. Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. 2016. № 4. С. 5–21.
4. Пономаренко А. Н., Мурадов К. Ю. Новая статистика движения добавленной стоимости в международной торговле. Экон. журн. Высшей школы экономики. 2014. Т. 18 (1). С. 43–79.
5. Backer K., Miroudot S. Mapping Global Value Chains. European Central Bank, Frankfurt am Main, 2014. 46 p. URL : <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1677.pdf>.
6. Gereffi G., Wyman D. Manufacturing miracles: paths of industrialization in Latin America and East Asia. Princeton University Press. 2014.
7. Johnson R. C., Noguera G. Accounting for Intermediates: Production Sharing and Trade in Value Added. Journal of International Economics. 2012. Vol. 82. Iss. 2. P. 224–236.
8. Koopman R., Wang W., Wei S. J. Tracing Value-Added and Double Counting in Gross Exports. American Economic Review. 2014. Vol. 104. № 2. P. 459–94.
9. Mazaraki A., Melnichenko S., Duginets G. et al. Ukrainian economy growth imperatives. Prague: Coretex CZ SE, 2018. 310 p.
10. Industrie 4.0. Smart Manufacturing for the Future. Berlin: Germany Trade and Invest Gesellschaft für Außenwirtschaft und Standortmarketing mbH, 2013. 39 p.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2018.

Duginets G. Defining the conditions for the formation of international production networks.

Background. Modern international production networks refer to complex weakly formalized systems that function in conditions of considerable uncertainty caused by the constant dynamic transformation of the world economy, and thus of incompleteness of knowledge and fuzzy description, as well as of the existing obstacles and measurement errors. World practice shows that in a significant number of cases, a thorough study of such systems based on traditional (deterministic or static) modeling becomes ineffective and requires the development of new approaches to the description of the formation and operation of international production networks (IPNs). One of these approaches can be based on the use of fuzzy clustering method based on artificial intelligence, which will provide the opportunity to determine what is fundamental for creating the conditions for integration in the IPNs, taking into account the level of development and the position of the country in the world economy, as well as the dynamic impact of global reproduction transformations.

Analysis of recent research and publications. The analysis of latest research shows that the chosen topic is the subject of attention of a wide range of foreign and Ukrainian scholars. But, while respecting the undeniable achievements of economic thought, it is worth noting that the importance of transformational changes in the functioning of IPNs, the interdependence of the strategies for including countries into them and the models of their economic growth require a more thorough development of the methodology for studying the conditions for the formation of IPNs.

The **aim** of the study is to based on a practical-oriented comprehensive analytical study of the comparative conditions for the formation of IPNs in the twenty-first century.

Materials and methods. As the main mathematical apparatus, methods of fuzzy clustering and classification using artificial intelligence were used, which allowed to determine the interrelations between markers that characterize the global imperatives of the development of IPNs. Also, general scientific approaches and methods of modern

research based on fundamental theoretical and methodological developments of domestic and foreign scientists in the field of transdisciplinary analysis and synthesis, general theory of systems, analysis, synthesis and optimization in the field of international production and commodity-marketing cooperation are used in the work.

Results. The article assesses the conditions for the formation of international production networks. The use of fuzzy clustering method based on artificial intelligence is substantiated. According to the results of analyzing 35 countries, 6 clusters were obtained for 9 indicators: the first (initial), the second (progressive), the third (medial), the fourth (main), the fifth (leading) and the sixth (advanced). It is determined that countries with a higher level of technological development are leaders in the formation of IPNs. As a result of the calculations, Ukraine got to the first cluster (initial) along with other countries of the world. But in the past 3 years, only Vietnam and Cambodia remained Ukraine's neighbors. Other countries moved to the second cluster (progressive) through the implementation of an effective government policy aimed at improving the indicators of IPN formation. By using classification analysis, the rules for assigning a country to a particular cluster were obtained, where the global innovation index, the number of new enterprises created by FDI, the index of ease of doing business and the outflow of FDI were the most important factors.

Conclusion. As the result of comparing the requirements for a country's membership in the second cluster and the actual values of Ukraine's indicators in 2016, it has been concluded that, judging by the most important indicator of belonging to a certain cluster, Ukraine is almost ready for transitioning to the second (progressive) cluster. Moreover, when the transition conditions are reached, it is necessary to take into account the constant transformation of other countries of the world and accordingly support economic development in this direction.

Keywords: international production networks, fuzzy clustering, business conditions, innovative development.

REFERENCES

1. Kurant T. I. Transformacija vzajemovidosyn spozhyvacha ta vyrobnyka u global'nyh logistychnyh merezhah: dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.02 – cvitove gospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny. Ternopil' : TNEU, 2015. 259 s.
2. Luk'janov S., Drapkin I. Global'nye cepochki sozdaniya stoimosti: jeffekty dlja integrirujushhejsja jekonomiki. Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija. 2017. № 4. T. 61. S. 16–25.
3. Mazaraki A. Instytutotvorcha funkciya suchasnoi' merezhevoi' rozdribnoi' torgivli. Visn. Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-tu. 2016. № 4. S. 5–21.
4. Ponomarenko A. N., Muradov K. Ju. Novaja statistika dvizhenija dobavlennoj stoimosti v mezhdunarodnoj torgovle. Jekon. zhurn. Vysshej shkoly jekonomiki. 2014. T. 18 (1). S. 43–79.
5. Backer K., Miroudot S. Mapping Global Value Chains. European Central Bank, Frankfurt am Main, 2014. 46 p. URL : <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwpwps/ecbwp1677.pdf>.
6. Gereffi G., Wyman D. Manufacturing miracles: paths of industrialization in Latin America and East Asia. Princeton University Press. 2014.
7. Johnson R. C., Noguera G. Accounting for Intermediates: Production Sharing and Trade in Value Added. Journal of International Economics. 2012. Vol. 82. Iss. 2. P. 224–236.
8. Koopman R., Wang W., Wei S. J. Tracing Value-Added and Double Counting in Gross Exports. American Economic Review. 2014. Vol. 104. № 2. P. 459–94.
9. Mazaraki A., Melnichenko S., Duginets G. et al. Ukrainian economy growth imperatives. Prague: Coretex CZ SE, 2018. 310 p.
10. Industrie 4.0. Smart Manufacturing for the Future. Berlin: Germany Trade and Invest Gesellschaft für Außenwirtschaft und Standortmarketing mbH, 2013. 39 p.

УДК 339.92:005.934

ЗУБКО Тетяна,

к. е. н., доцент кафедри економіки та фінансів підприємства
Київського національного торговельно-економічного університету

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМНИЦТВА

Розглянуто сутність економічної безпеки підприємництва і методи оцінки її рівня. Використано методичний підхід щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємництва з урахуванням впливу міжнародного співробітництва. Обґрунтовано пропозицію долучити до методики оцінки рівня економічної безпеки підприємства ще три індикатори, які відображають інтеграцію в міжнародну співпрацю.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, економічна безпека, підприємництво, підприємства, індикатори, фактори.

Зубко Т. Международное сотрудничество и экономическая безопасность предпринимательства. Рассмотрены сущность экономической безопасности предпринимательства и методы оценки ее уровня. Использовано методический подход к оценке уровня экономической безопасности предпринимательства с учетом влияния международного сотрудничества. Обоснованно предложение включить в методику оценки уровня экономической безопасности предпринимательства еще три индикатора, отражающие интеграцию в международное сотрудничество.

Ключевые слова: международное сотрудничество, экономическая безопасность, предпринимательство, предприятия, индикаторы, факторы.

Постановка проблеми. Наразі більшість підприємств працюють в умовах невизначеності та непередбачуваності, особливо у 2014–2017 рр. через терористичні акти, російську військову агресію до України і незаконну анексію Криму. Нестабільна політична та соціально-економічна ситуація в країні посилюють ступінь ризику прийняття рішень і функціонування підприємств загалом.

В сучасних умовах економічна безпека країни набуває першочергового значення, оскільки вона дає орієнтири для прийняття основних соціально-економічних рішень. Економічна безпека держави відображається на діяльності вітчизняних підприємств, які постійно знаходяться під впливом великої кількості загроз, дія яких призводить до значних втрат і збитків. В таких умовах все більшу увагу приділяють дослідженням основних факторів впливу та шляхів забезпечення економічної безпеки підприємництва в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна безпека підприємництва – одна з актуальних тем дискусій сьогодення. Серед авторів, що займаються проблемами економічної безпеки саме підприємництва на макrorівні, такі: І. Г. Бабець, О. В. Барановський, Т. Г. Васильців, В. І. Волошин, О. Р. Бойкевич, В. В. Каркавчук, З. С. Варналій, О. В. Панасюк, О. І. Кондратюк, Д. С. Покришка, Т. А. Тищук та ін. [1–6].

Серед проблем забезпечення економічної безпеки підприємництва можна назвати відсутність загальноприйнятої методики комплексної оцінки економічної безпеки підприємництва та впливу на неї саме міжнародної складової.

В міжнародному співробітництві чільне місце займають торговельні зв'язки з Європейським Союзом. Відносини з ЄС набувають для України особливого значення при визначенні власних перспектив і резервів для підвищення рівня міжнародних торговельних контактів та конкурентоздатності вітчизняної економіки на світовому ринку. Дослідження проблем інтеграції, розкриття структури інтеграційних процесів, перспектив розвитку вітчизняної економіки в умовах посилення зовнішньоекономічних зв'язків є предметом дослідження вітчизняних фахівців. Серед останніх слід виокремити наукові праці О. В. Баженової, Л. М. Побоченко, К. Д. Любарцевої, С. В. Щербини, О. О. Чорної, К. І. Старікова, К. С. Зеленської [7–10].

Мало вивченим залишилося питання впливу на рівень економічної безпеки підприємництва факторів міжнародного співробітництва як важливого чинника.

Метою статті є дослідження міжнародного співробітництва України як фактора впливу на рівень економічної безпеки підприємництва нашої країни.

Матеріали та методи. Інформаційна база дослідження ґрунтується на матеріалах Державної служби статистики України [11]. Для визначення індикаторів системи оцінки економічної безпеки підприємництва використано методи теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу, системного підходу.

Результати дослідження. Поняття «економічна безпека» є відносно новим в українському лексиконі, хоча воно досить поширене та давно використовується у практичній діяльності на Заході. Економічна безпека – це сукупність умов і факторів, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного відновлення і самовдосконалення, здатність економіки забезпечувати ефективно задоволення суспільних потреб на національному і міжнародному рівнях. Суб'єктами економічної безпеки виступають держава та її інститути (міністерства, відомства, податкові й митні органи, біржі, фонди та страхові компанії), а також підприємства, установи й організації державного та приватного сектора економіки.

«Економічна безпека підприємництва є одним з необхідних принципів підтримки стійкості економічного і соціального становища,

підвищення обороноздатності, виключення можливостей виникнення соціальних, трудових, міжнаціональних та інших конфліктів, які загрожують безпеці держави» [12].

Економічна безпека підприємницької діяльності в умовах ринкової економіки – важлива компонента національної безпеки країни. Захищеність економічних інтересів підприємств забезпечує їх стале функціонування та розвиток, сприяє економічному зростанню, формуванню конкурентного середовища та передумов інвестиційної активності.

За дослідженнями вчених [1–4, 10, 12–14] при оцінці рівня економічної безпеки підприємництва на макрорівні використовують наступні методи дослідження:

- моніторинг соціально-економічних показників передбачає аналіз показників ділової активності населення, ставлення до підприємницької діяльності, розвитку підприємства;
- метод експертної оцінки, який включає з'ясування якісних характеристик рівня економічної безпеки, коефіцієнтів вагомості показників, формування рейтингу країн за рівнем економічної безпеки бізнесу;
- метод аналізу й обробки сценаріїв;
- метод оптимізації;
- теоретико-ігровий метод;
- багатовимірний статистичний аналіз;
- метод використання теорії штучних нейронних мереж.

Останні п'ять зазначених методів можна виділити в окрему групу. Вони застосовуються з використанням теорії ймовірності, тобто є стохастичними.

Проблема забезпечення економічної безпеки підприємництва набуває актуальності в умовах критичного зростання рівня ризику ведення бізнесу. Але світова практика має позитивний досвід в цій сфері, який потрібен для розвитку системи безпеки вітчизняних підприємств і безпеки національної економіки на загал.

Цікавою та найбільш деталізованою є система оцінки рівня економічної безпеки підприємництва, яка розроблена відомим представником львівської школи науковців професором Т. Г. Васильцевим [15]. В *табл. 1* наведено частину системи індикаторів економічної безпеки підприємництва, які залежать від міжнародної, інвестиційної та інноваційної діяльності підприємництва України.

Розглядаючи цю систему, можна виділити такі фактори впливу на стан підприємництва в Україні:

- зміни обсягів експорту та імпорту;
- обсяги інвестицій в Україну;
- стан інноваційності країни;
- стан сектора малого та середнього підприємництва.

Соціально-економічні зміни в Україні зумовлюють необхідність розробки ефективної стратегії розвитку держави, що вимагає цілісного

аналізу всіх сфер економіки, насамперед зовнішньої торгівлі. Європейський Союз є основним торговельним та економічним партнером України. Глобалізація сприяє активному залученню країни до європейських інтеграційних процесів. Як невід’ємна частина Європи, Україна об’єктивно орієнтується на наявну в провідних європейських країнах модель соціально-економічних відносин та забезпечення належного добробуту своїх громадян [8].

Таблиця 1

Основні індикатори економічної безпеки підприємництва та їх порогові значення [15, с. 93–94]

Індикатор	Тип індикатора	Порогове значення	
		Нижня межа	Верхня межа
Зовнішньоекономічний складник			
Коефіцієнт покриття імпорту експортом (відношення між обсягами експорту та імпорту), рази	стимулятор	1	3
Коефіцієнт відношення темпів зростання експорту до темпів зростання імпорту, %	стимулятор	100	150
Тривалість експортних операцій, дні	дестимулятор	28	10
Відношення обсягу експорту до ВВП, %	стимулятор	10	60
Відношення обсягу імпорту до ВВП, %	дестимулятор	60	10
Інвестиційний складник			
Індекс захищеності інтересів інвесторів	стимулятор	1	4,5
Рівень зносу основних засобів, %	дестимулятор	70	10
Відношення обсягу інвестицій до вартості основних фондів, %	стимулятор	1	16
Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП, %	стимулятор	1	15
Науково-технологічний складник			
Витрати на інноваційний розвиток до ВВП, питома вага нових видів продукції (послуг), %	стимулятор	1	50
Частка підприємств, які впроваджують інновації, %	стимулятор	30	100
Коефіцієнт винахідницької активності (кількість отриманих охоронних документів на 1 млн осіб)	стимулятор	200	800
Темпи збільшення кількості інноваційно активних підприємств, %	стимулятор	100	150
Кількість випадків незаконного використання права власності	дестимулятор	5	0

Дані стосовно зовнішньої торгівлі товарами та послугами України з країнами світу у 2004–2016 рр. подані на *рис. 1*.

Зовнішню торгівлю товарами у 2016 р. Україна здійснювала з партнерами 226 країн світу. Експортували товари 15,6 тис. підприємств до 198 країн, імпортували 24,9 тис. – із 207. Експорт послуг у 2016 р. становив 9,9 млрд дол. США, що на 1,3 % більше обсягу 2015 р. та на 14,3 % менше обсягу 2014 р. Імпорт послуг сягнув 5,3 млрд дол. США,

що відповідно на 3,6 % та на 16,4 % менше минулих років. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі послугами становило 4,6 млрд дол. США (у 2014 р. також позитивне – 5,1 млрд дол. США) [11].

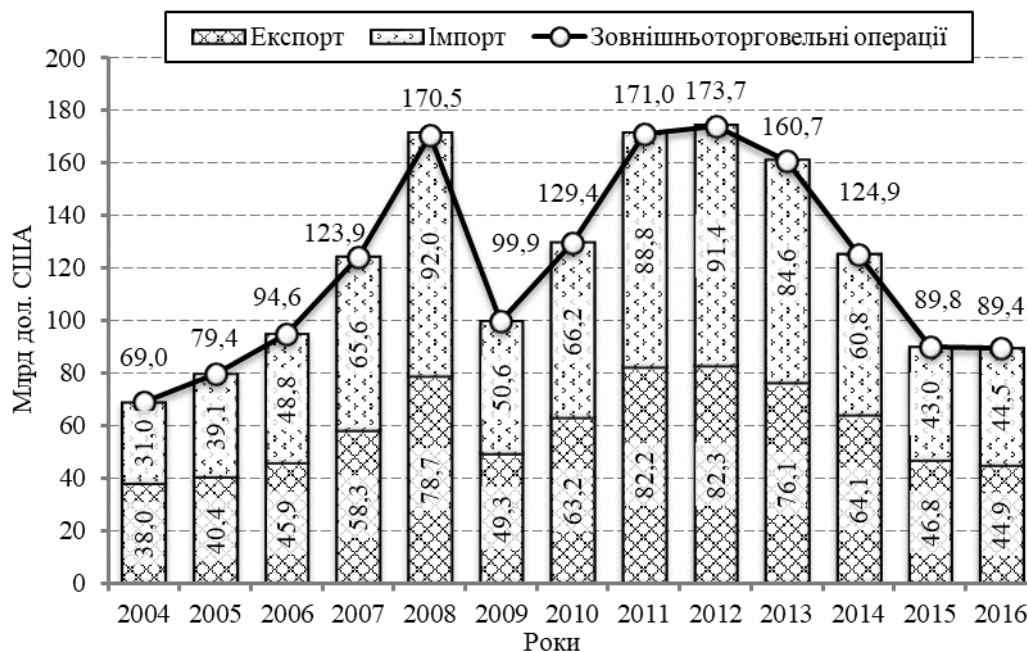

Рис. 1. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами та послугами України у 2004–2016 рр. [11]

Обсяг експорту збільшився з 37,97 млрд дол. США у 2004 р. до 78,7 млрд дол. США у 2008 р., фактично в 2,1 раза, обсяг імпорту зріс з 31 млрд дол. США до 92 млрд дол. США, тобто у 3 рази.

Криза 2008 р. також позначилась на обсягах міжнародного співробітництва, коли відбулося суттєве зменшення імпорту та експорту, зокрема в 2009 р. майже в 2 рази порівняно з показниками попереднього року.

Певна стабілізація фінансової кризи привела до поступового росту 2009–2012 рр. Обсяг зовнішньоторговельного обороту в 2012 р. порівняно з 2004 р. зріс в 2,52 раза, обсяг експорту – в 2,17 раза, імпорту – в 3 рази; і навіть перевищили показники 2008 р.

Нова криза 2013 р. та політично-військова нестабільність з 2014 р. значно погіршили стан міжнародної співпраці та економічної безпеки підприємництва України. За рахунок порівняння обраних показників 2016 р. з даними 2012 р. чітко видно, що обсяг зовнішньоторгового обороту знизився на 49 %, обсяг експорту – на 45 %, а імпорту – на 51 %.

Позитивним моментом за останні п'ять років є те, що Євросоюз став головним торговельним партнером України. У 2015–2016 рр. продовжувалося розширення та зміцнення торговельно-економічних відносин, обсяг торгівлі товарами та послугами сягнув 44,29 млрд дол. США або 35,8 % від загального обсягу торгівлі України. Експорт товарів та послуг до країн ЄС за згаданий період дорівнює 20,3 млрд дол. США

або 31,8 % від загального обсягу експорту товарів та послуг України. В свою чергу, обсяг імпорту з країн ЄС сформувався у обсязі 23,9 млрд дол. США або 40,0 % від загального обсягу імпорту в Україну.

Торговельно-економічне співробітництво між Україною та ЄС покращує становище національної економіки, сприяє припливу іноземної валюти в країну, розширенню міжнародних економічних зв'язків.

Інновації – найбільш ефективний каталізатор поживлення економіки, вони всебічно сприяють економічній реструктуризації і зростанню продуктивності, а значить – є одним з головних джерел економічного розвитку.

Важливий індикатор інноваційності країни – це інвестиції. Приплив капіталу відображає стан бізнес-середовища в державі, наявність людських ресурсів і кваліфікованої робочої сили, стан внутрішнього ринку. За даними ООН, в 2015 р. обсяг прямих іноземних інвестицій по всьому світу виріс порівняно з 2014 р. на 36 %, до 1,7 трлн дол. США. При цьому країни, що розвиваються, отримали 741 млрд дол. США, що на 5 % більше, ніж у 2014 р. [5]. Саме прямі іноземні інвестиції – найбільш затребувана форма капіталовкладень, позаяк дозволяє реалізовувати великі проекти; крім того, в країну надходять нові технології, нові практики корпоративного управління і т. п. Динаміку прямих іноземних інвестицій наведено на *рис. 2*.

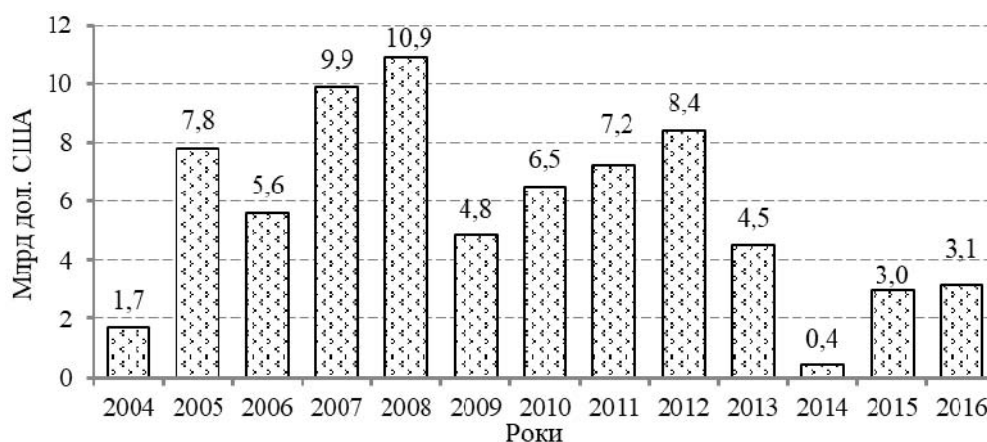
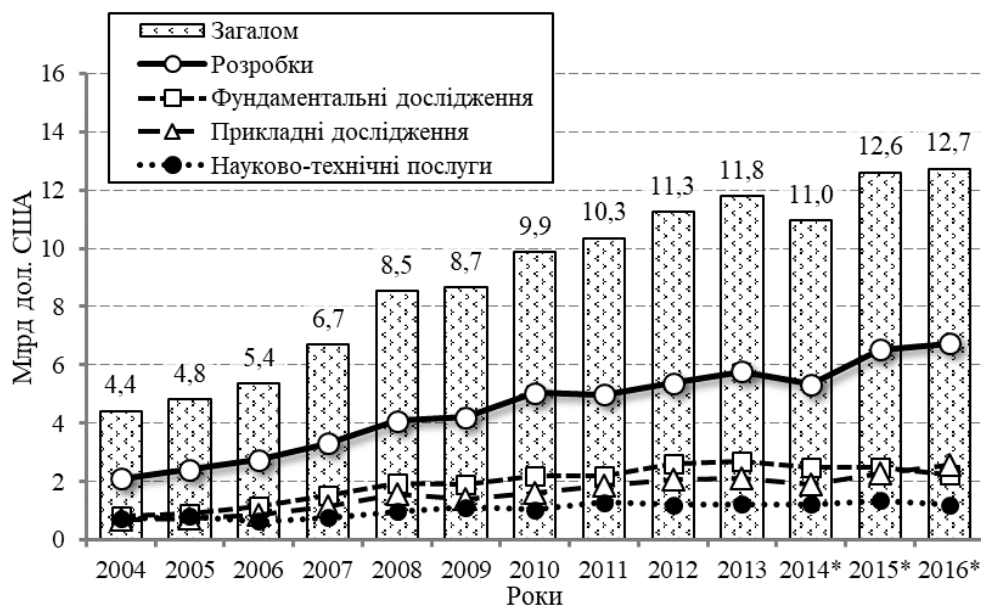

Рис. 2. Прямі іноземні інвестиції в Україну з 2004 по 2016 рік [5]

Багато вчених дотримуються думки, що однією з умов забезпечення конкурентоспроможності та економічної безпеки є стан наукового потенціалу підприємств, який безпосередньо пов'язаний з розвитком наукових кадрів та науково-технічних робіт за головними напрямками. В гістограмі (*рис. 3*) наведено дані щодо виконання наукових та науково-технічних робіт за головними напрямками.

Наступним фактором впливу на рівень економічної безпеки підприємництва є стан сектора малого та середнього підприємництва (МСП). Нині для України набуває особливої актуальності вирішення проблем

підприємництва, а саме – вирішення проблем малих та середніх підприємств та формування стратегії розвитку МСП у контексті нишнього розвитку України.

* без урахування тимчасово окупованих територій.

Рис. 3. Динаміка обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт за період 2004–2016 роки

Джерело: адаптовано автором за даними [11].

Важливість зміцнення економічної безпеки стає особливо гострим для МСП внаслідок таких причин [16, с. 51]:

- недостатньо керованого державою процесу формування цього сектора у період трансформації економіки та суспільства;
- рівня забезпеченості матеріальними та фінансовими ресурсами;
- значної частки збиткових чи фінансово нестійких підприємств;
- недосконалого конкурентного середовища;
- проявів монополізму, клієнтських відносин і корупції у відносинах «бізнес-влада»;
- надмірно високого рівня криміналізації і тінізації господарювання.

Більшість показників розвитку МСП в Україні протягом останніх років покращуються, що певною мірою свідчить про підвищення рівня безпеки підприємництва. За стандартами ЄС, частка малих та середніх підприємств (із кількістю працюючих до 250 осіб) має складати більше 99 % загальної кількості підприємств країни. Це є однією з умов, які мають виконати країни – кандидати на вступ до ЄС. Що стосовно України, то в 2016 р. за показником частки малого та середнього бізнесу в загальній кількості підприємств їх частка сягнула 99,9 % (4,4 % – середні підприємства, 95,5 % – малі підприємства), а це означає – Україна вже перебуває на загальносвітовому рівні [17].

На початку 2016 р. в Україні налічувалось близько 1973 тис. суб'єктів малого і середнього підприємництва (проти 1932 тис. в попередньому році), з яких 1630 тис. фізичних осіб-підприємців і 343 тис. юридичних осіб-підприємців. Найбільша кількість малих і середніх підприємств традиційно зосереджена в м. Києві – 25 %, Дніпропетровській – 11,2 %, Харківській – 6,7 %, Львівській – 5,5 %, Київській – 5,5 %, Одеській – 5,2 % областях [11].

За видами економічної діяльності в структурі малих і середніх підприємств найбільша їх частка займалась:

- оптовою та роздрібною торгівлею та ремонтом автотранспортних засобів – 27 %;
- сільським, лісовим або рибним господарством – 14 %;
- промисловим виробництвом – 12 %;
- операціями з нерухомим майном – 9,5 %;
- будівництвом – 9 %;
- професійною та науково-технічною діяльністю – 8,5%;
- транспортом, складським господарством – 4,5 %;
- адміністративним обслуговуванням – 4,5 %;
- інформацією та телекомунікаціями – 4 % [11].

При цьому найвищий рівень економічної безпеки підприємництва спостерігається у торгівлі та будівництві. Найнижчий виявлено у таких галузях, як операції з нерухомістю та сільське господарство [16, с. 52].

Узагальнюючи, можна зазначити, що за кількісними оцінками розвиток цього сектора економіки практично відповідає європейським показникам.

За якісними показниками вітчизняне підприємництво значно відстає від європейського стандарту. І не лише за показником якості самої продукції, але й за його внеском у розвиток економіки, за рівнем продуктивності праці, наявністю економічно доцільних створюваних робочих місць і соціальних гарантій тощо. У країнах ЄС малі та середні підприємства створюють 50–70 % внутрішнього валового продукту. Тоді як в Україні такий показник майже в чотири рази нижчий [18–19]. Незначними є обсяги виробництва та реалізації продукції; зменшується частка досліджуваного сектора економіки в обсягах реалізованої продукції (наданих послуг) та частка діючих підприємств, зростає частка збиткових; погіршуються показники ефективності фінансово-господарської діяльності та використання ресурсного потенціалу; низьким є рівень заробітної плати, особливо на малих підприємствах приватної форми власності; значна частина підприємств функціонує в тіньовому та напів-офіційному секторах ринку; невисоким є рівень інвестиційної активності.

В умовах сьогодення досить гостро постала проблема державного регулювання діяльності МСП. Європейський ринок вимагає більш високого рівня кількісного та якісного розвитку підприємств,

тому важливим аспектом стають проблеми державних механізмів впливу на МСП і їх здатність забезпечити сталий розвиток підприємств в умовах євроінтеграції [19, с. 307].

До основних проблем, які сьогодні перешкоджають зміцненню економічної безпеки МСП в Україні та регіонах і на вирішення яких має бути спрямована послідовна й активна державна економічна політика у цій сфері, належать: наявність прямих та опосередкованих злочинних, кримінальних посягань, рейдерства; дискримінаційні дії як безпосередні, так і через адміністративні органи державної влади щодо підприємців з боку політико-фінансових, інсайдерських груп; слабкість правової та недосконалість судової систем; системність корупції в органах влади та відсутність державних інститутів захисту права власності; низький рівень конкурентоспроможності підприємств і невисокі показники економічної ефективності їх функціонування, зокрема у галузях реального сектора [13, с. 205].

Висновок. Недосконалість економіко-правового бізнес-середовища в Україні не гарантує належного захисту економічних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності в Україні. Це також об'єктивна перешкода на шляху формування та зміцнення засад демократичного устрою, розвитку середнього класу, підвищення рівня й якості життя в країні та регіонах і, як наслідок – підриває базові засади національної економічної безпеки.

Наразі існує одна методика оцінки рівня економічної безпеки підприємництва, яку необхідно розширити, і проведений аналіз факторів впливу на стан підприємництва в Україні доводить, що до системи оцінки економічної безпеки підприємництва бажано долучити ще три індикатори:

- частку іноземних інвестицій в сумі загальних інвестицій підприємництва (відсотки);
- тривалість операцій імпорту (днів);
- частку іноземних інвестицій в сумі вкладень на розвиток науково-дослідних розробок (відсотки).

Межеві параметри цих індикаторів ще потребують подальшого дослідження та обґрунтування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабець І. Г. Концептуальні засади стратегії економічної безпеки інтеррегіонального співробітництва України з країнами ЄС. Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. 2013. № 1. С. 3–13.
2. Барановський О. Специфіка фінансової безпеки в банківській сфері. Вісн. Нац. банку України. 2014. № 9. С. 17–23.
3. Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення. Львів : ЛКА, 2012. 386 с.

4. Варналій З. С., Панасюк О. В. Деретулювання економіки як чинник зміцнення економічної безпеки України. Вісн. Акад. праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. 2015. № 1–2. С. 32–37.
5. Кондратюк О. І., Зубко Т. Л. Інноваційна складова у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства. Економіка, фінанси, право. 2017. № 8/2. С. 21–25.
6. Покришка Д. С., Тищук Т. А. Динаміка зовнішньої торгівлі в Україні в умовах трансформаційних внутрішніх і зовнішніх чинників зростання. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2015. № 5–6 (82–83). С. 50–59.
7. Баженова О. В. Моделювання впливу шоків умов торгівлі на економічне зростання в Україні. Наук. записки НаУКМА. Економічні науки. 2015. Т. 172. С. 3–8.
8. Побоченко Л. М., Любарцева К. Д. Аналіз торговельно-економічної співпраці України з країнами Європейського Союзу. URL : <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/viewFile/5899/6649>.
9. Щербина С. В. Розвиток зовнішньоторговельних перспектив агропромислового комплексу України в контексті євроінтеграції. URL : <http://academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12SSVUKE.pdf>.
10. Чорна О. О., Старікова К. І., Зеленська К. С. Економічна безпека України в умовах розширення міжнародного співробітництва в аерокосмічній сфері. Бізнес-Інформ. 2011. № 3. С. 10–12.
11. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки: у 2 т. Дніпропетровськ : ФОП Дробязко С. І., 2014. Т. 2. 349 с.
13. Васильців Т. Г., Соколова О. Ю. Напрями зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні. Наук. вісн. НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. Львів : РВВ НЛТУ України. 2007. С. 202–206.
14. Матвійчук Л. О. Методи визначення рівня фінансової безпеки підприємництва. Економічні науки. 2010. № 4 (54). С. 330–332.
15. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення. Львів : Арал, 2008. 384 с.
16. Баженова О. В., Чорнодід І. С. Аналіз наслідків впливу світової фінансово-економічної кризи на стан економічної безпеки України. Формування ринк. відносин в Україні : зб. наук. пр. Київ : Наук.-дослід. екон. ін-ут, 2011. С. 49–53.
17. Мороз О. М. Теоретичні основи концептуального розвитку регіональної економіки малого та середнього бізнесу. Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2007. 300 с.
18. Сподівання на зростання частки малого і середнього бізнесу України до 25 % ВВП. URL : <http://news.bigmir.net/business/717583>.
19. Угода про Асоціацію між ЄС та Україною «Короткий посібник з Угоди про Асоціацію». URL : http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/association_agreement/guide.pdf-2017.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2018.

Zubko T. International cooperation and economic security of enterprise.

Background. Unstable political and socio-economic situation in Ukraine increases the risk of decision making and the functioning of enterprises in general. In today's conditions, the country's economic security becomes of paramount importance, since it provides guidelines for making basic social and economic decisions. The economic security of the state has a significant impact on the activities of domestic enterprises, which are constantly under the influence of a large number of threats, the effect of which leads to significant losses and damages. In such conditions, more and more attention is paid to the study of the main factors of influence and ways to ensure the economic security of entrepreneurship in the country.

Analysis of recent researches and publications. *The issue of economic security of entrepreneurship is one of the most urgent topics of today's discussions. Among the problems of ensuring the economic security of entrepreneurship, the lack of a common methodology for the comprehensive assessment of the economic security of entrepreneurship and the impact of international component on it can be called. The issue of the impact on the level of economic security of entrepreneurship of the factors of international cooperation as an important factor remains poorly studied.*

The **aim** of the article is research of international cooperation of Ukraine with foreign countries as a factor of influence on the level of economic security of entrepreneurship of our country.

Materials and methods. *The information base of the study is based on the materials of the State Statistics Service of Ukraine. The methods of theoretical generalization, analysis and synthesis, system approach were used to determine the indicators of the system for assessing the economic security of entrepreneurship.*

Results. *The essence of economic security of entrepreneurship and methods of assessing its level are considered. The methodical approach to assessing the level of economic security of entrepreneurship is considered in the light of the impact of international cooperation. The proposal to include in the method of assessing the level of economic security of entrepreneurship is substantiated by three other indicators, which reflect integration into international cooperation.*

Conclusion. *The imperfection of the economic and legal business environment in Ukraine does not guarantee the proper protection of the economic interests of business entities in Ukraine. It is also an objective obstacle to the formation and strengthening of the principles of a democratic system, the development of the middle class, raising the level and quality of life in the country and its regions, and as a result, it undermines the basic principles of national economic security. Currently, there is one methodology for assessing the level of economic security of entrepreneurship, which needs to be expanded, and the conducted analysis of factors affecting the state of entrepreneurship in Ukraine proves that it is desirable to add three indicators to the system of assessing the economic security of entrepreneurship: the share of foreign investments in the amount of total investment of entrepreneurship (interest); Duration of import operations (days); the share of foreign investments in the amount of investments for the research developments (R&D) (percentages).*

Keywords: international cooperation, economic security, entrepreneurship, enterprises, indicators, factors.

REFERENCES

1. Babec' I. G. Konceptual'ni zasady strategii' ekonomichnoi' bezpeky interregional'nogo spivrobotnytstva Ukrai'ny z krai'namy JeS. *Nauk. visn. L'viv. derzh. un-tu vnutr. sprav.* 2013. № 1. S. 3–13.
2. Baranovs'kyj O. Specyfika finansovoi' bezpeky v bankivs'kij sferi. *Visn. Nac. banku Ukrai'ny.* 2014. № 9. S. 17–23.
3. Vasyl'civ T. G., Voloshyn V. I., Bojkevych O. R., Karkavchuk V. V. Finansovo-ekonomichna bezpeka pidprijemstv Ukrai'ny: strategija ta mehanizmy zabezpechennja. L'viv : LKA, 2012. 386 s.
4. Varnalij Z. S., Panasjuk O. V. Dereguljuvannja ekonomiky jak chynnyk zmichennja ekonomichnoi' bezpeky Ukrai'ny. *Visn. Akad. praci i social'nyh vidnosyn Federacii' profspilok Ukrai'ny.* 2015. № 1–2. S. 32–37.
5. Kondratjuk O. I., Zubko T. L. Innovacijna skladova u zabezpechenni konkurento-spromozhnosti pidprijemstva. *Ekonomika, finansy, pravo.* 2017. № 8/2. S. 21–25.
6. Pokryshka D. S., Tyshhuk T. A. Dynamika zovnishn'oi' torgivli v Ukrai'ni v umovah transformacijnyh vnutrishnih i zovnishnih chynnykiv zrostannja. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo.* 2015. № 5–6 (82–83). S. 50–59.

7. Bazhenova O. V. Modeljvannja vplyvu shokiv umov torgivli na ekonomichne zrostannja v Ukraini. Nauk. zapysky NaUKMA. Ekonomichni nauky. 2015. T. 172. S. 3–8.
8. Pobochenko L. M., Ljubarcova K. D. Analiz torgovel'no-ekonomichnoi' spivpraci Ukrainy z krai'namy Jevropejs'kogo Sojuzu. URL : <http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/viewFile/5899/6649>.
9. Shherbyna S. V. Rozvytok zovnishn'otorgovel'nyh perspektyv agropromyslovogo kompleksu Ukrainy v konteksti jevrointegracii'. URL : <http://academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12SSVUKE.pdf>.
10. Chorna O. O., Starikova K. I., Zelens'ka K. S. Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovah rozshyrennja mizhnarodnogo spivrobitnyctva v aerokosmichnij sferi. Biznes-Inform. 2011. № 3. S. 10–12.
11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: oficijnyj sajt. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Ekonomichna bezpeka v umovah globalizacii' svitovoi' ekonomiky: u 2 t. Dnipropetrovs'k : FOP Drobjazko S. I., 2014. T. 2. 349 s.
13. Vasyl'civ T. G., Sokolova O. Ju. Naprjamy zmichennja ekonomichnoi' bezpeky pidpryjemnyctva v Ukraini. Nauk. visn. NLTU Ukrainy : zb. nauk.-tehn. prac'. L'viv : RVV NLTU Ukrainy. 2007. S. 202–206.
14. Matvijchuk L. O. Metody vyznachennja rivnja finansovoi' bezpeky pidpryjemnyctva. Ekonomichni nauky. 2010. № 4 (54). S. 330–332.
15. Vasyl'civ T. G. Ekonomichna bezpeka pidpryjemnyctva Ukrainy: strategija ta mehanizmy zmichennja. L'viv : Aral, 2008. 384 s.
16. Bazhenova O. V., Chornodid I. S. Analiz naslidkiv vplyvu svitovoi' finansovo-ekonomichnoi' kryzy na stan ekonomichnoi' bezpeky Ukrainy. Formuvannja rynk. vidnosyn v Ukraini : zb. nauk. pr. Kyi'v : Nauk.-doslid. ekon. in-ut, 2011. S. 49–53.
17. Moroz O. M. Teoretychni osnovy konceptual'nogo rozvytku regional'noi' ekonomiky malogo ta seredn'ogo biznesu. Vinnycja : VTEI KNTEU, 2007. 300 s.
18. Spodivannja na zrostannja chastky malogo i seredn'ogo biznesu Ukrainy do 25 % VVP. URL : <http://news.bigmir.net/business/717583>.
19. Ugoda pro Asociaciju mizh JeS ta Ukrainoju «Korotkyj posibnyk z Ugody pro Asociaciju». URL : http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/association_agreement/guide.pdf-2017.

УДК 339.9-026.564(477)

ШКУРОПАДСЬКА Діана,

аспірант кафедри економічної теорії та конкурентної політики
Київського національного торговельно-економічного університету

СТІЙКІСТЬ ЗОВНІШНЬОГО СЕКТОРА МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ*

Розглянуто сутність зовнішнього сектора та характерні умови його стійкості. Здійснено оцінювання рівня стійкості зовнішнього сектора за 2008–2016 роки та визначено основні шоківі впливи, які мали місце в досліджуваному періоді. Запропоновано шляхи підвищення рівня стійкості зовнішнього сектора України.

Ключові слова: стійкість економіки, зовнішній сектор, національна економіка, шоківі впливи, експорт, імпорт.

Шкуропадская Д. Устойчивость внешнего сектора международной деятельности Украины. Рассмотрено сущность внешнего сектора и признаки его устойчивости. Осуществлено оценивание уровня устойчивости внешнего сектора за 2008–2016 годы и определены основные шокковые воздействия, которые имели место в исследуемом периоде. Предложены пути повышения уровня устойчивости внешнего сектора Украины.

Ключевые слова: устойчивость экономики, внешний сектор, национальная экономика, шокковые воздействия, экспорт, импорт.

Постановка проблеми. Зовнішній сектор економіки є сукупністю економічних відносин, що забезпечує взаємодію національних економік і світового господарства. У більш вузькому розумінні, зовнішній сектор – це сукупність відносин між національними господарюючими суб'єктами та аналогічними суб'єктами в інших країнах [1].

Вплив зовнішнього сектора на національну економіку здійснюється через рух товарів та послуг, робочої сили, капіталу. Збільшення обсягів зовнішньої торгівлі є умовою ефективного розвитку економіки України. Проте, українська економіка надмірно чутлива до зовнішніх впливів внаслідок недостатньо розвиненого внутрішнього ринку, технологічного відставання, низької диверсифікації структури експорту та імпорту. Досягнення ефективного розвитку зовнішнього сектора – одна з умов забезпечення стійкості національної економіки. Стратегічна

* Стаття підготовлена у межах виконання науково-дослідної роботи № 640/20 «Компенсаційні механізми забезпечення стійкості економіки України в умовах європейської інтеграції» (номер державної реєстрації 0116U000784).

роль зовнішнього сектора в забезпеченні стійкості економіки полягає в тому, що зовнішня торгівля:

- на основі реалізації конкурентних переваг дозволяє за рахунок нових ринків збуту стимулювати розширення виробництва товарів і послуг в країні-експортері;
- є джерелом додаткових фінансових надходжень та зростання доходу в результаті різниці між національною та іноземною вартістю на окремі товари та послуги;
- забезпечує надходження в країну іноземної валюти, накопичення валютних резервів і обслуговування зовнішнього боргу.

Підвищення стійкості національної економіки до негативних зовнішніх впливів, диверсифікації зовнішніх ринків, торговельних та фінансових потоків, як одне із пріоритетних завдань, що визначене в Стратегії національної безпеки України від 26 травня 2015 р. [2], актуалізує проблематику оцінювання рівня стійкості зовнішнього сектора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему стійкості економічних систем активно вивчають українські та зарубіжні дослідники, економісти-практики. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів обґрунтували В. Геєць та А. Мазаракі [3]. Дослідженню механізмів забезпечення стійкості економіки України до глобальних викликів і ризиків сучасності присвячені публікації А. Бойко [4]. Природу шокових збурень і їх наслідків для національної економіки розкрито у колективній монографії за редакцією І. Крючкової [5]. Макроекономічну стійкість у системі забезпечення конкурентоспроможного розвитку економіки досліджує А. Ходжаян [6]. Глобальним фінансовим дисбалансам та їх макроекономічним наслідкам присвячені публікації Д. Лук'яненка та А. Поручника [7]. Вплив зовнішніх шоків на стійкість економіки досліджують Е. Хілл [8] та П. Бригульо [9]. Дослідженню фундаментальних макроекономічних шоків присвячена публікація Ч. Еванса та Д. А. Маршалла [10]. Функціонування та розвиток системи зовнішньоекономічної діяльності досліджують такі українські науковці, як А. Мазаракі та Т. Мельник [11].

Аналіз публікацій з проблематики стійкості макроекономічної системи свідчить про недостатню увагу науковців до питань взаємозв'язку зовнішнього сектора з стійкістю економіки; доцільність розвитку сутнісних характеристик стійкості зовнішнього сектора та розроблення методики оцінювання рівня його стійкості.

Мета дослідження полягає в оцінюванні рівня стійкості зовнішнього сектора, що дозволить обґрунтувати шляхи його підвищення.

Матеріали та методи. Теоретико-методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, застосування яких дало змогу досягти поставленої мети: системний – для визначення сутнісних характеристик стійкості зовнішнього сектора; методи теоретичного узагальнення – для розкриття наукових засад дослідження стійкості зовнішнього сектора; методи порівняння та

систематизації – для аналізу та обґрунтування шляхів оцінювання індикаторів стійкості зовнішнього сектора. Інформаційна база дослідження представлена статистичними даними Національного банку України (НБУ) [12], Міністерства фінансів (МФ) України [13], Державної служби статистики України (ДССУ) [14], Міжнародного валютного фонду (МВФ) [15], Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [16], методичними матеріалами Міністерства економіки (МЕ) України [17], працями українських та іноземних науковців [18–21].

Результати дослідження. Національна економіка є економічною системою, параметри стану якої обумовлюються специфічними закономірностями розвитку суспільства та країни. Міжнародні потоки капіталу впливають на рівень стійкості економіки через товарні та фінансові канали. Приплив капіталу забезпечує внутрішні заощадження для фінансування економічного зростання економіки, сприяє розвитку фінансових ринків. Збільшення обсягів зовнішньої торгівлі стимулює економічний розвиток країни та сприяє підвищенню рівня стійкості зовнішнього сектора.

Зовнішній сектор є сукупністю економічних відносин між резидентами та нерезидентами України [12], має певні особливості, що відрізняють його від внутрішнього виробництва. До них варто віднести: орієнтацію на зовнішні ринки; завоювання та створення на зовнішніх ринках власних умов товарного збуту; реалізацію продукції за світовими цінами; здатність функціонувати в умовах міжнародної конкуренції; залежність сектора від змін кон'юнктури на світових ринках, що спричиняє появу шоків впливів; потребу у державній підтримці виробництва та просуванні товарів на зовнішні ринки [21, с. 309].

При дослідженні стійкості зовнішнього сектора передусім варто розкрити сутність поняття «стійкість системи», під якою розуміють здатність зберігати та нарощувати життєво важливі параметри і функції на всіх етапах циклічного розвитку в умовах зовнішніх і внутрішніх впливів на неї [4]. Наразі не існує єдиного підходу до визначення сутності стійкості зовнішнього сектора. Більшість науковців визначають поняття стійкості економіки або макроекономічної системи, включаючи характерні умови стійкості і зовнішнього сектора також. Критичний аналіз наукових підходів до з'ясування сутності стійкості макроекономічної системи та її характеристик дає можливість окреслити основні характерні умови стійкості зовнішнього сектора. Стійкий рівень зовнішнього сектора характеризується наступними умовами:

➤ перевищення обсягу експорту над імпортом товарів та послуг свідчить про позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу, а отже, про стійкий розвиток економіки;

➤ якщо в товарному експорті країни домінує кінцева продукція з високою доданою валовою вартістю – функціонування економічної системи вважається ефективним або ж вона на стійкому шляху розвитку;

.....

- чим більший обсяг експорту, тим вищі валютні надходження в країну, а значить – тим стійкіший її курс;
- чим вища здатність держави своєчасно та в повному обсязі розраховуватись за своїми зовнішніми зобов'язаннями, тим вища її боргова стійкість.

Під стійкістю зовнішнього сектора варто розуміти стан системи, який характеризується перевищенням експорту над імпортом, а отже, активним торговельним балансом, стабільним надходженням капіталу та високою можливістю доступу держави до зовнішніх та внутрішніх фінансових ресурсів, необхідних для виконання боргових зобов'язань. Стійкий зовнішній сектор стимулює розвиток національної економіки та її світогосподарських зв'язків сприяє зростанню дохідної частини державного бюджету, підвищенню життєвого рівня населення. Варто зазначити, що стійкість зовнішнього сектора значно залежить від макро-економічної політики держави та державного регулювання експорту та імпорту товарів і послуг. Зокрема, держава здійснює тарифне та нетарифне регулювання імпорту та експорту товарів і послуг; встановлює технічні бар'єри, здійснює адміністративне регулювання зовнішньої торгівлі.

Найбільш узагальнено стан і динаміка розвитку зовнішнього сектора відображена в складових платіжного балансу країни, серед яких є: сальдо поточного рахунку (млн дол. США, % до ВВП), відкритість економіки (відношення зовнішньоторговельного обороту до ВВП), експорт товарів і послуг (млн грн, % до ВВП), прямі іноземні інвестиції (млн дол. США), валовий зовнішній борг (млн дол. США), міжнародні резерви (млн дол. США). При виборі індикаторів для оцінювання рівня стійкості зовнішнього сектора взято за основу розроблені ОЕСР [16] методичні підходи, індикатори зовнішньої вразливості за методикою МВФ [15], методику розрахунку рівня економічної безпеки України [17], в частині порогових значень індикаторів (*табл. 1*).

ОЕСР для оцінювання стійкості зовнішнього сектора пропонує розраховувати 18 індикаторів в абсолютних значеннях. Розрахунок індикаторів за даною методикою передбачений для країн-членів ОЕСР і визначення рівня стійкості сектора відбувається в результаті між-країнного порівняння. Більшість показників ОЕСР не розраховуються ДССУ, тому запропоновані показники адаптовані до української статистичної бази. Вибір зазначених 11 індикаторів (*табл. 1*) обумовлений тим, що вони характеризують забезпечення платоспроможності держави з урахуванням обсягів експорту та імпорту товарів і послуг. На відмінну від індикаторів ОЕСР, запропоновані до розрахунку оцінюються в межах порогових значень, що дозволяє визначити відповідний рівень стійкості зовнішнього сектора. У *табл. 2* наведено результати розрахунку індикаторів оцінювання рівня стійкості зовнішнього сектора України за останні дев'ять років.

Таблиця 1

Індикатори оцінювання рівня стійкості зовнішнього сектора

Індикатор	Шоковий вплив, що ідентифікуються	Сутність дії індикатора	Порогове значення, %
Сальдо поточного рахунку до ВВП, %	- зростання дефіциту поточного рахунку платіжного балансу; - валютний шок	Визначає рівень платоспроможності країни	-1 до +1
Міжнародні резерви країни, місяці імпорту	- виснаження міжнародних резервів; - зменшення обсягів золотовалютних резервів	Характеризує достатність рівня золотовалютних резервів	≥ 3
Офіційні резерви до валового зовнішнього боргу, %	- нагромадження зовнішнього боргу; - зниження рівня кредитування економіки банками	Визначає достатність офіційних резервів для покриття зовнішнього боргу	≥ 100
Валовий зовнішній борг, % до ВВП	- зростання обсягів зовнішнього боргу; - зростання залежності від зовнішнього кредитування	Характеризує обсяг заборгованості станом на певну дату за всіма наявними зобов'язаннями резидентів перед нерезидентами, що вимагають сплати основної суми та/або відсотків у будь-який час у майбутньому	≤ 60
Коефіцієнт відкритості економіки, % до ВВП	- підвищення залежності економіки від зовнішніх чинників	Показує рівень економічної активності країни в галузі міжнародної торгівлі	25-60
Рівень експортної залежності, % до ВВП	- зростання залежності від зовнішніх цін на сировину; - спад або уповільнення на ключових експортних ринках	Показує рівень експортозалежності національної економіки від світового господарства	30-60
Рівень імпортної залежності, % до ВВП	- зростаюча імпортозалежність національної економіки	Характеризує імпортозалежність національної економіки від світового господарства.	30-50
Коефіцієнт покриття експортом імпорту	- скорочення надходжень від експорту; - зростання імпортозалежності	Показує, наскільки країна спроможна покрити необхідний їй імпорт за рахунок власного експорту	≥ 1
Рівень інноваційної продукції у товарному експорті, %	- зниження інноваційної активності; - спад інноваційного товаровиробництва	Визначає рівень інноваційної активності суб'єктів господарювання на зовнішньому ринку	≤ 7
Частка імпорту товарів у внутрішньому споживанні, %	- зростання ціни імпортих товарів усередині країни; - скорочення частки національної продукції в товарообороті	Визначає рівень доступу імпортих товарів на внутрішньому ринку	15-40
Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій (ПІІ) до ВВП, %	- зниження інвестиційної активності; - нерациональний розподіл ВВП; - втрата інвестиційної привабливості для іноземних інвесторів	Визначає оптимальність стану іноземного інвестування для економіки країни	5-10

Примітка: незадовільний рівень (≤ 5 індикаторів), помірний рівень (6-7 індикаторів), достатній рівень (≥ 8 індикаторів).

Джерело: складено та систематизовано автором за [15-17].

Динаміка індикаторів оцінювання рівня стійкості зовнішнього сектора України за 2008–2016 рр.

Індикатор	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Сальдо поточного рахунку до ВВП, %	-8,0	-1,7	-2,9	-5,4	-8,4	-8,5	-4,1	-2	-6,2
Міжнародні резерви країни, місяці імпорту	4,43	7,00	6,83	4,62	3,48	3,18	1,66	3,3	3,7
Офіційні резерви до валового зовнішнього боргу, %	31,0	25,6	29,5	25,2	18,1	14,4	5,9	11,2	13,29
Валовий зовнішній борг, % до ВВП	56,5	88,2	86,0	77,4	76,8	77,5	95,8	131,0	123,0
Коефіцієнт відкритості економіки, % до ВВП	91,03	82,64	92,04	101,22	95,41	85,42	95,77	94,69	103,84
Рівень експортної залежності, % до ВВП	46,9	46,4	50,7	53,8	50,9	46,9	49,2	52,8	49,3
Рівень імпорتنної залежності, % до ВВП	54,9	48,0	53,7	59,2	59,3	55,4	53,2	54,8	55,5
Коефіцієнт покриття експортом імпорту	0,78	0,87	0,92	0,88	0,85	0,82	0,93	0,97	0,93
Рівень інноваційної продукції у товарному експорті, %	6,7	4,3	3,4	2,3	2,4	3,2	1,3	1,1	1,1
Частка імпорту товарів у внутрішньому споживанні, %	69,7	55,6	62,7	68,7	61,2	53,8	56,7	75,0	80,0
Відношення чистого приросту ПІП до ВВП, %	3,38	3,78	3,38	3,38	2,34	2,12	3,9	2,8	3,3

Джерело: розраховано та систематизовано автором за [13–14].

Сальдо поточного рахунку до ВВП за зазначений період не відповідало пороговому значенню індикатора. Наприкінці 2008 р. високий дефіцит поточного рахунку став одним із чинників вразливості економіки України до змін зовнішнього середовища в умовах фінансово-економічної кризи. За вісім років країні так і не вдалося нормалізувати індикатор, причиною чого є низька конкурентоспроможність українських товарів та послуг на світовому ринку й активне зростання імпорتنної продукції, недосконалість та низька привабливість нерезидентів до внутрішнього ринку капіталів. Через високий дефіцит поточного рахунку країна вразлива до можливих коливань ринкової кон'юнктури і потенційних розворотів потоків іноземного капіталу.

Міжнародні резерви країни в місяцях імпорту є найбільш значимим індикатором достатності рівня золотовалютних резервів країни. Чим більш обмежений доступ держави до світових ринків капіталу, тим більш значимий цей показник для визначення рівня достатності резервів. Починаючи з 2010 р., цей індикатор погіршувався і в 2014 р. не досягнув мінімально необхідного рівня. Наступні два роки індикатор зростав і в 2016 р. сягнув 3,7 місяця імпорту.

Офіційні резерви до валового зовнішнього боргу характеризують спроможність країни виплатити свої поточні зовнішні зобов'язання. За цей період індикатор не відповідав пороговому значенню та свідчив про перевищення річного обсягу зовнішнього боргу над резервами. Найбільше значення індикатора було зафіксовано у 2008 р., проте до 2014 р. під впливом світової фінансової кризи, неефективної економічної політики, анексії АР Криму та окупації частини Донецької та Луганської областей він скоротився у 5 разів. Тривалий і значний негативний тренд цього індикатора свідчить про високу ймовірність проявів дисбалансу в економіці, що може спричинити фінансову кризу.

Валовий зовнішній борг до ВВП – один із найбільш поширених боргових індикаторів. Його значення в Україні лише у 2008 р. відповідало пороговому значенню. Зростання валового зовнішнього боргу спричинило суттєве сповільнення темпів зростання національної економіки. Українській владі необхідно стабілізувати нарощення зовнішнього боргу, оскільки в очах міжнародних інвесторів вона залишається інвестиційно непривабливою країною.

Коефіцієнт відкритості економіки визначається як відношення зовнішньоторговельного обороту до ВВП країни. За період 2008–2016 рр. він не відповідав пороговому значенню, що свідчить про високий рівень відкритості української економіки, зумовлений насамперед нерозвиненістю внутрішнього ринку.

Рівень експортної залежності до ВВП характеризує значимість експорту для економіки країни, окремих галузей та видів продукції. Цей індикатор відповідав пороговому значенню. Збільшення рівня експортної залежності за досліджуваний період свідчить про зростаючу участь країни в міжнародному поділі праці. Але структура українського експорту має сировинну спрямованість і тому не є ефективною.

Рівень імпоротної залежності до ВВП відповідав пороговому значенню лише у 2009 р. Збільшення імпоротної квоти за період 2009–2016 рр. означає зростання відкритості національної економіки, а висока частка імпорту свідчить про високий рівень залежності національної економіки від іноземних поставок.

Коефіцієнт покриття експортом імпорту з 2008 р. характеризувався перевищенням обсягів імпорту над експортом, що зумовлює від'ємне сальдо торговельного балансу. Для стабілізації цього індикатора українському уряду слід вжити заходів імпортозаміщення та суттєвого збільшення експорту готової продукції.

Рівень інноваційної продукції у товарному експорті характеризує рівень інноваційної активності суб'єктів господарювання на зовнішньому ринку. За період 2008–2016 років цей індикатор не відповідав пороговому значенню і його негативна динаміка свідчить про відсталість інноваційного розвитку національної економіки. Подальше зменшення показника викликає занепокоєння щодо небезпеки потрапляння України в пастку сировинної спеціалізації за умов продовження сировинного експорту та високотехнологічного імпорту, що неминуче посилить відставання від розвинутих країн [18, с. 43].

Частка імпорту товарів і послуг у внутрішньому споживанні України за цей період не відповідала пороговому значенню і наразі має тенденцію до зростання, що є загрозою для національної економіки. Для стабілізації цього індикатора державі необхідно забезпечити ефективний розвиток внутрішнього ринку та виробництва, орієнтованого на імпортозаміщення, тобто переорієнтувати національну економіку на виробництво тих товарів, попит на які нині забезпечується за рахунок імпорту [19, с. 437].

Відношення чистого приросту ПІІ до ВВП за період 2008–2016 рр. не відповідав пороговому значенню. Індикатор з кожним роком сягав низького рівня, оскільки ВВП зростав більш швидкими темпами. Низький рівень відношення чистого приросту ПІІ до ВВП пояснюється недосконалістю механізмів інвестування, відсутністю розвиненого інвестиційного ринку.

Аналіз індикаторів стійкості зовнішнього сектора свідчить про його низький (незадовільний) рівень стійкості, так як більшість індикаторів не відповідали пороговим значенням і мали негативну динаміку. Варто зазначити, що під стійкістю сектора розуміють його здатність після дії шоків впливів повертатися в стан, не гірший за попередній [20, с. 21]. Під шоківими впливами варто розуміти реальну раптову зміну в умовах господарювання, що виводить параметри економічної системи за критичні значення [4, с. 35]. На основі аналізу індикаторів стійкості зовнішнього сектора можна визначити основні шоківі впливи, що мали місце у 2008–2016 рр. та вплинули на динаміку розглянутих індикаторів:

- номінальні шоки:* скорочення офіційних резервів; зростання зовнішнього боргу;
- реальні шоки:* скорочення рівня ВВП та обсягу товарообороту в країні;
- шоки попиту:* скорочення внутрішнього інвестування економіки; дефіцит зовнішньоторговельного та платіжного балансу;
- шоки пропозиції:* скорочення внутрішнього ринку та підвищення залежності від імпорту.

Чутливість зовнішнього сектора за цей період до дії зазначених шоківих впливів була високою, адже вони швидко поширювалися та мультиплікувалися в зовнішньому секторі та економіці загалом.

Висновки. Процес оцінювання рівня стійкості зовнішнього сектора України дає незадовільний результат. Лише два індикатори із одинадцяти (міжнародні резерви країни в місяцях імпорту (за винятком 2014 р.) та рівень експортної залежності до ВВП) відповідали пороговим значенням у 2008–2016 рр. Всі інші характеризували високий рівень чутливості зовнішнього сектора до шоківих впливів та його нездатність адаптуватися, відновлюватися, протидіяти у довгостроковій перспективі.

Запропонований набір індикаторів до визначення рівня стійкості зовнішнього сектора з використанням порогових значень значною мірою дозволяє оцінити дію шоківих впливів на відповідний сектор і на цій основі розробляти заходи попередження про несприятливі й загрозливі тенденції економічного розвитку. На основі проведеного дослідження доцільно запропонувати шляхи підвищення рівня стійкості зовнішнього сектора міжнародної діяльності України, реалізацію яких має забезпечити держава.

Для попередження кризи платіжного балансу необхідно підтримувати обсяг валютних резервів на достатньому рівні.

Обмежити імпорт і підвищити експорт, що допоможе досягти позитивного сальдо платіжного балансу.

Забезпечити відповідність структури золотовалютних резервів спрямуванню платежів за зовнішньоекономічними операціями й обслуговуванню зовнішнього боргу.

Встановити експортні обмеження на сировинну продукцію, відшуковуючи резерви для споживання експортних товарів усередині країни.

Забезпечити розвиток внутрішнього ринку та виробництва, орієнтованого на імпортозаміщення. Розробити державні програми для стимулювання імпортозаміщення.

Створити пільгові умови для інноваційного розвитку економіки.

Розробити чітку, обґрунтовану державну стратегію покращання інвестиційного клімату для залучення іноземних інвестицій.

Перспективи подальших наукових досліджень у цьому напрямі пов'язати з обґрунтуванням механізмів забезпечення стійкості зовнішнього сектора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордієнко Д. Д. Економічний тлумачний словник. Київ : ТОВ «КНТ», 2007. 360 с.
2. Стратегія національної безпеки України : затв. Указом Президента України від 26.05.2015 № 287. URL : <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/19054>.
3. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: у 2 ч. ; Ч. 2 ; за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. 273 с.
4. Бойко А. В. Механізми забезпечення стійкості економіки України до глобальних викликів і ризиків сучасності. Економіка та управління національним господарством. 2014. № 3 (46). С. 34–41.
5. Крючкова І. В. Економіка України: шоківі впливи та шлях до стабільного розвитку. Київ : Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2010. 480 с.
6. Ходжаян А. О. Макроекономічна стійкість в системі забезпечення конкурентоспроможного розвитку економіки. Екон. вісн. Нац. гірничого ун-ту. 2013. № 3 (43). С. 47–59.
7. Лук'яненко Д., Поручник А. Глобальні фінансові дисбаланси та їх макроекономічні наслідки. Журн. європ. економіки. 2010. Т. 9. № 1. С. 73–92.
8. Hill E. Economic Shocks and Regional Economic Resilience. Institute of Governmental Studies University of California. 2011. № 3. 86 p.
9. Briguglio P. Exposure to external shocks and economic resilience of countries: evidence from global indicators. Journal of Economic Studies. 2016. Vol. 43 Is. 6. P. 1057–1078.

10. Charles L. Evans, David A. Marshall. Fundamental economic shocks and the macroeconomy. Central Bank of Chile Documentos de Trabajo Working Papers. № 351. 2005. 23 p.
11. Зовнішня торгівля України: XXI ст. ; за заг. ред. А. А. Мазараки. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 600 с.
12. Статистика зовнішнього сектора. Офіц. веб-сайт Нац. банку України. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=44502&cat_id=44446.
13. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. URL : <http://index.minfin.com.ua>.
14. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
15. Debt and Reserve-Related Indicators of External Vulnerability. URL : <http://www.imf.org/external/np/pdr/debtres/index.htm>.
16. OECD Home. Economic resilience: Vulnerability indicators. 2017. URL : <https://www.oecd.org/eo/growth/economic-resilience.htm>.
17. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економіки України від 19.10.2013 № 1277. URL : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>.
18. Архірейська Н. В. Сучасні проблеми забезпечення та оцінки рівня зовнішньоекономічної безпеки України. Бізнес-інформ. 2015. № 1. С. 40–45.
19. Пенська І. О. Прогнозування стану зовнішньоекономічної безпеки України. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 8 (182). С. 430–438.
20. Калетнік Г. М. Стійкість економіки як фактор безпеки і розвитку держави. Економіка України. 2012. № 7. С. 16–25.
21. Яремко Л. А. Зовнішньоекономічний сектор економіки та його роль у соціально-економічному розвитку України. Львівська комерційна академія. 2014. С. 308–313.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2018.

Shkuropadska D. Resilience of the external sector of international activity of Ukraine.

Background. The influence of the external sector on the national economy is realized through the movement of goods and services, labor, capital. Achieving the effective development of the external sector is one of the conditions for ensuring the stability of the national economy. The impact of globalization processes and the significant openness of the Ukrainian economy make it necessary to assess the level of stability of the external sector.

The review of scientific sources. Ukrainian researchers and economists are actively studying the stability of the external sector. However, stability of the external sector requires further study.

The ***aim*** of the study is to assess the level of stability of the external sector, which will justify ways to increase its level of resilience.

Materials and methods. The theoretical and methodological basis of the research are general scientific and special methods of scientific knowledge, the application of which allowed to achieve the set goal. The information base of the study is presented by the works of Ukrainian and foreign scholars and statistical data.

Results. Based on the analysis of the indicators of stability of the external sector, we will determine the main shock effects that took place in 2008–2016 and influenced the dynamics of the above-discussed indicators: nominal shocks: reduction of official reserves; growth of external debt; real shocks: reduction of GDP and volume of goods turnover in the country; shocks of demand: reduction of domestic investment of the economy; deficit of foreign trade and balance of payments; Shock offers: reducing the domestic market and increasing dependence on imports. The sensitivity of the external sector to the effect of the above-mentioned shock influences for the period of 2008–2016 was high. The shock influences quickly spread and multiplied in the external sector and in the economy as a whole.

Conclusion. The level of stability of the external sector of Ukraine is unsatisfactory. Only two of the eleven indicators corresponded to the 2008–2016 threshold:

the country's international reserves in the months of import (excluding 2014) and the level of export dependence on GDP. All other indicators have characterized the high level of sensitivity of the external sector to shock effects and its inability to adapt, to recover, to counteract in the long run. Prospects for further research in this regard are related to the justification of mechanisms for ensuring the resilience of the external sector.

Keywords: stability of the system, the external sector, national economy, shock influences, export, import.

REFERENCES

1. Gordijenko D. D. Ekonomichnyj tлумachnyj slovnyk. Kyi'v : TOV «KNT», 2007. 360 s.
2. Strategija nacional'noi' bezpeky Ukrainy : zatv. Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 26.05.2015 № 287. URL : <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/19054>.
3. Priorytety nacional'nogo ekonomichnogo rozvytku v konteksti globalizacijnyh vyklykiv: u 2 ch. ; Ch. 2 ; za red. V. M. Gejca, A. A. Mazaraki. Kyi'v : Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t, 2008. 273 s.
4. Bojko A. V. Mehanizmy zabezpechnnja stijkosti ekonomiky Ukrainy do global'nyh vyklykiv i ryzykiv suchasnosti. Ekonomika ta upravlinnja nacional'nym gospodarstvom. 2014. № 3 (46). S. 34–41.
5. Krjuchkova I. V. Ekonomika Ukrainy: shokovi vplyvy ta shljah do stabil'nogo rozvytku. Kyi'v : In-t ekon. ta prognozuv. NAN Ukrainy, 2010. 480 s.
6. Hodzhajan A. O. Makroekonomichna stijkist' v systemi zabezpechnnja konkurento-spromozhnogo rozvytku ekonomiky. Ekon. visn. Nac. girnychogo un-tu. 2013. № 3 (43). S. 47–59.
7. Luk'janenko D., Poruchnyk A. Global'ni finansovi dysbalansy ta i'h makro-ekonomichni naslidky. Zhurn. jevrop. ekonomiky. 2010. T. 9. № 1. S. 73–92.
8. Hill E. Economic Shocks and Regional Economic Resilience. Institute of Governmental Studies University of California. 2011. № 3. 86 p.
9. Briguglio P. Exposure to external shocks and economic resilience of countries: evidence from global indicators. Journal of Economic Studies. 2016. Vol. 43 Is. 6. P. 1057–1078.
10. Charles L. Evans, David A. Marshall. Fundamental economic shocks and the macro-economy. Central Bank of Chile Documentos de Trabajo Working Papers. № 351. 2005. 23 p.
11. Zovnishnja torgivlja Ukrainy: XXI st. ; za zag. red. A. A. Mazaraki. Kyi'v : Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t, 2016. 600 s.
12. Statystyka zovnishn'ogo sektora. Ofic. veb-sajt Nac. banku Ukrainy. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=44502&cat_id=44446.
13. Oficijnyj veb-sajt Ministerstva finansiv Ukrainy. URL : <http://index.minfin.com.ua>.
14. Oficijnyj veb-sajt Derzhavnoi' sluzhby statystyky Ukrainy. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
15. Debt and Reserve-Related Indicators of External Vulnerability. URL : <http://www.imf.org/external/np/pdr/debtres/index.htm>.
16. OECD Home. Economic resilience: Vulnerability indicators. 2017. URL : <https://www.oecd.org/eco/growth/economic-resilience.htm>.
17. Metodyka rozrahunku rivnja ekonomichnoi' bezpeky Ukrainy : nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 19.10.2013 № 1277. URL : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>.
18. Arhirejs'ka N. V. Suchasni problemy zabezpechnnja ta ocinky rivnja zovnishn'o-ekonomichnoi' bezpeky Ukrainy. Biznes-inform. 2015. № 1. S. 40–45.
19. Pjens'ka I. O. Prognozuvannja stanu zovnishn'oekonomichnoi' bezpeky Ukrainy. Aktual'ni problemy ekonomiky. 2016. № 8 (182). S. 430–438.
20. Kaletnik G. M. Stijkist' ekonomiky jak faktor bezpeky i rozvytku derzhavy. Ekonomika Ukrainy. 2012. № 7. S. 16–25.
21. Jaremko L. A. Zovnishn'oekonomichnyj sektor ekonomiky ta jogo rol' u social'no-ekonomichnomu rozvytku Ukrainy. L'vivs'ka komercijna akademija. 2014. S. 308–313.

УДК 328.185:351/354=111

МАНТАБ Jafari,

M.A. in Political Geography, Department of political geography,
Faculty of Geography, University of Tehran, Iran

MONITORING STRATEGIES AND CORRUPTION RESTRICTION IN THE ADMINISTRATIVE AREA

The significant relationship between corruption in the administrative bodies of the country and factors that contain the material situation of employees, the mental peculiarities of the society, organizational peculiarities of its structure, quality and number of individual and psychological characteristics of the population are investigated. Considerable links between control methods and the extent of corruption reduction are also considered. The effective methods for the prevention of corruption are proposed, among which: the existence of an effective system of financial and administrative controls, the establishment of independent agencies for combating corruption in the administrative system of government, strengthening sanctions against corruptors, governance depoliticizing.

Keywords: Administrative Corruption, Controlling the Administrative Corruption, Pathology Theory, 3-Ramifications Analytical Model, Administrations of Tehran Province.

Махтаб Дж. Стратегии мониторинга и ограничения коррупции в административной сфере. Исследована существенная взаимосвязь между коррупцией в административных органах страны и факторами, включая материальное положение сотрудников, культурные особенности общества, его организационные характеристики, качество и количество индивидуально-психологических особенностей населения. Также рассмотрена значительная взаимосвязь между методами контроля и сокращением коррупции в административной сфере. Предложены эффективные методы предотвращения административной коррупции, среди которых наличие результативной системы финансового и административного контролей, создание некоторых независимых учреждений для борьбы с коррупцией, усиление санкций против коррупционеров, деполитизация административной системы.

Ключевые слова: коррупция в административной сфере, борьба с коррупцией, теория патологии, аналитическая модель 3-х уровней, администрация Тегеранской провинции.

Background. In all of the societies, administrative system is seen as a functional and administrative aspect of the government, and is the way of communication between the government and people. All around the world, administrative systems are so important that people's judgment of evaluation of their political system are based on their administrative system and, if we consider types of organizations and the administrative institutions of

a government and their functions as a way of differentiating the governments from each other, it will not be exaggeration. The philosophy behind the existence of the administrative system in every society is to enable a government to perform its duties for people in different political, economic, social and other areas and for the general purposes of the government. It is clear that performing these duties will ultimately lead to the legitimacy and survival of the political systems, in addition to ensuring social organization, order, and stability. Certainly, it is possible to achieve these goals only when the society has a clean and efficient administrative system. Obviously, if the administrative system loses its efficiency or gets corrupted for any reason, it can be expected that the system becomes one of the fundamental holes in the government, resulting in a disruption in the relationships between government and society. This will lead to disastrous consequences for political and social stability.

Administrative corruption is largely influenced by economic, social, judicial and cultural systems in any society and, at the same time, has negative effects on the legitimacy of the political system and the efficiency of administrative system and also three facts about administrative corruption includes inclusiveness, harmfulness, and controllability. Hence, the matter of administrative corruption and inefficiency of administrative systems has been a major concern for governments and political and social experts in all countries in the world. The remnants of the first governments formed in China and India represent the long history of governments' concern about the misuse of government jobs and, nowadays, along with the development of government activities in the administration of societies, this concern has become more important so that international agencies and institutions have also paid attention to it. Also, these agencies put practices on their agenda to deal with the administrative corruption in countries. It should be noted that the importance of this issue in Iran is even more than this, as Iran is the only country that its political system and the legitimacy of the political system are based on values and people's religious beliefs.

Analysis of recent research and publications. Gunnar Mirdal believes that corruption is applicable to diverse cases of deviation or exercise of personal power and illegitimate use of a job position [1, p. 15]. McMullen argues that corruption occurs when a government official accepts bribes in cash or sex for doing business [2, p. 333]. In Theobald's view, corruption is the unlawful use of administrative and governmental authority for personal gain [3, p. 85]. Finally, the World Bank and the International Transparency International (IWPR) consider corruption to be a public authority (private power) for public gain [4, p. 133]. Also in the United Nations Convention against Corruption, the following acts are considered as examples of corruption: «The misuse or destruction of public and governmental property and property by public officials, abusers or traders by public officials, the containment of proceeds from committing corruption, misuse of responsibility, for the purpose of personal exploitation, the illegal

exploitation of property, Abuse of the official authority, the use of classified or confidential information for the purpose of personal gain, alteration of the use and misuse of public property, the acquisition of illicit profit and corruption in the private sector» [5, p. 247].

The **aim** of the current study is to identify the causes of the emergence and the prevalence of administrative corruption and to provide appropriate strategies for controlling and restricting the scope of administrative corruption.

Materials and methods. The present research is a descriptive-analytic type and in terms of applied research. So, for analyzing and evaluating research hypotheses, in addition to library and electronic resources (documentary methods), the findings of the questionnaire (field method) have also been used. Since the administrative system is the domain of research; because of wide scope of this domain, the statistical society of the research was selected with a focus on the staff of 51 departments from 96 general offices in Tehran province [6] and Obtained relevant information. Because of the considerations of some agencies, it was not possible to study the total number of employees of all the departments in the statistical population; for the sample size determination, the Cochran formula was used for an unlimited society [7] which is as follows:

$$N = \frac{z^2 \cdot pq}{d^2},$$

d – Allowed mistake (usually $d = 0,05$);

z – for a 95 % confidence level is equal to 1,96;

p – ratio of the desired attribute (the value of p can be obtained through an approximate estimation of previous studies with a preliminary study, or the value of $p = 0,5$, which gives the highest possible volume);

$q = (1-p)$ [7].

Therefore, the sample size was determined 384 people with 95 % of confidence level. Then, a questionnaire was prepared and given to a number of employees of each of the offices that were selected in a simple random manner. It should be noted that since the present study is a pathology in the administrative system of the country, the research questionnaire was prepared in two parts, the first part in the form of 14 questions based on a three-branch model in the pathology theory examines the causes of corruption and the second part, which includes 6 questions, asks the most effective methods of controlling corruption. Nonparametric tests, binomial test and Friedman tests were used to test the hypotheses. The questionnaire is based on the Likert spectrum and the value of the options is from 1 to 5; That is, the score of 1 is very low, and the score of 5 is allocated to the very high. In the binomial test on the basis of the spectrum is determined the index or average firstly. Then is determined the number of respondents higher than the index and the number of respondents lower than the index and then the hypothesis is confirmed or disapproved. In the equation used in

the binomial test P is the probability of occurrence of a state (the success or confirmation of the hypothesis), and q is the probability that the desired state is not fulfilled (hypothesis failure or disapproval). Friedman's test was used to rank the hypotheses, as well as to rank the causes and methods of corruption control.

It should be noted that before the questionnaires were given to the respondents, factor analysis was used to determine the validity of the questions. The result obtained from this method shows that the items have the necessary validity to measure the variables of the research. Then, questionnaires were tested by Cronbach's alpha coefficient test to measure their reliability. As a result of this test, the alpha coefficient was 0,711. Since the valid coefficient is 0,7 or greater than 0,7, the coefficient obtained shows that the questionnaire questions have a satisfactory reliability.

Results. Corruption is prevalent on two levels. The first level is the corruption that most senior officials and senior government officials engage in this kind of corruption, political parties engage in this kind of corruption, and political bits of the twin are these kinds of corruption. The interpretation of «white collar» can be applied at the first level. These types of corruption Occurs in the «import», «auctions», «tenders», «macro and foreign domestic purchases», «parts related to the sale of underground resources» and «large construction projects» [8, p. 31].

Corruption in the second level is often made up of low-level employees, and this kind of corruption includes «public bribes», «illegal exploitation», and so on. Corruption in the second level is principally associated with the private sector and the general level of society [8, p. 31]. In addition to the above division, another division is presented about the levels of corruption, which is briefly discussed: Incidental corruption and systematic corruption (acute).

The degree of corruption in different societies varies, from varying degrees to the most extreme degree, if corruption is low, it can easily be discovered and punished and destroyed, but when corruption becomes commonplace in society, it becomes more likely that the corruption and punishment of perpetrators will be reduced, and the motivation to tackle corruption increases; Because unlike casualties, the parties are reluctant to report otherwise to competent authorities. Wherever corruption is regulated, institutions, codes, and codes of conduct are consistent with the misplaced patterns of bureaucrats and corrupt government agents. In this case, bribes can also slow down the processing of files, one of the thinkers, Herbert Werlin, likened the mistakes made in the football game, with the referee penalizing the player by showing a card; While systematic corruption is like encouraging violence in the game of football, so that the game changes nature and becomes a factor in the conflict, this form of corruption threatens economic development in many developing countries [1, p. 19].

Organized corruption or individual corruption. In the administrative system where corruption is organized, investors know who to bribe and

what to pay for bribes and are confident that they will obtain the necessary permissions for their enterprises. Organized corruption occurs when the amount (bribe) required and the recipient is determined, and payment of the payment ensures the execution of the order is sought by the bribe taker, some argue that organized corruption is less harmful, since in such a system, a corrupt bureaucrat calls for a firm share of the firm's profits, and it benefits the firm. In individual corruption, investors have to bribe several officials and there is no guarantee that they will not be subject to more bribes and that they will receive the necessary permits. System corruption is organized, and widespread corruption at all levels of government, with both government officials and politicians alike in almost all government agencies. System corruption is, in fact, a political phenomenon, in which government agents plan to exploit their administrative position to transfer illegitimate interests to themselves and their affiliates. Indeed, the group will seek to channel the flow of illicit benefits through formal channels to the desired direction by extending the government's duties in financial matters, regulating the market and overseeing it, and undertaking important services, as well as removing or weakening economic competition [1, p. 19].

Macro Corruption, Micro Corruption. Corruption at macro level is completely different from micro-level corruption, so that the corruption of state officials, ministers and high-ranking officials is called macro Corruption and the corruption of staff, such as policemen and customs officials, as micro corruption, because without controlling macro corruption, there is no hope of solving the problem of micro corruption. Macro Corruption is a corruption committed by top-level administrative officials in a group, with a significant amount of money. The perpetrators of this kind of corruption are part of the white-collar group of perpetrators and are the owners of power, and although they bring in irreparable losses and losses on the body of the community, they are less prosecuted and punished by the justice system. This group by having «protected» or «escaped» ability they are basically immune from pursuit, Studies show that in many countries, administrative corruption in the middle and lower levels of the administrative system largely depends on the degree of corruption among policy makers and senior staff. If a part of the governing body is corrupt, it needs the help of middle managers to achieve corrupt revenues on the one hand and, on the other hand, it has to weaken the regulatory and audit institutions, the press and the role of the judicial authorities [9, p. 44].

Investigations on the phenomenon of corruption have revealed the complexity and widespread causes of the formation of this phenomenon. In general, the main causes of this phenomenon can be classified into three groups:

Environmental causes. Among these categories of factors that influence the emergence and corruption of the administrative system, they can be classified into two categories of economic and cultural factors, which in brief are: degree of relativity in society, unyielding society towards ethical

standards, as well as economic problems in society like the disparity between the rate of growth of inflation and the growth rate of employees' salaries, the feeling of economic inequality of government employees compared to other sectors and the lack of additional benefits for employees.

Generally, in the current administrative system, the appointment and assignment of corporate affairs based on a comrade or a bribe has become commonplace and the collusion between wealthy people, politicians and administrative bureaucracy agents has been accepted for crossing administrative office filters as a result, corruption has occurred, especially at the macro level of society [10, p. 48].

Behavioral Causes. These include: lack of work conscience, individualism-based morale, employee risk aversion, customer familiarity with laws and regulations, and ... In general, in all countries, especially the developed countries, for administrative and organizational posts, the conditions for the recognition of which are the selection and appointment of individuals based on those conditions. In the content of administrative and government office situations, it is partly attributed to the personality characteristics of the manager, its reason for refers to importance and role of managerial personality traits in organizational behaviors that show themselves, If, on the basis of a bribe, a person is chosen for a job that does not have the conditions, then corruption is inevitable [10, p. 48].

Structural causes. One of the facts of the current administrative system is that administrative units usually face a lot of unrealistic or unnecessary rules. And the ambiguities surrounding administrative procedures and current standards of work make it possible for arbitrators to make arbitrary decisions and actions. In addition, complicated administrative processes are encouraging customers to offer bribes to expedite work. On the other hand, the low salaries of employees in the social services sector are due to the gradual decline in their resistance and their subsequent habitual acceptance of these proposals. Among the structural causes affecting corruption are:

➤ Structural and organizational issues such as inappropriateness of personnel and credit facilities with the goals and activities of the organization resulting from the limitation of human and financial resources or the weakness of internal control systems.

➤ Situational and executive problems of applicable laws and regulations.

➤ Inappropriateness of laws and regulations with the needs and requirements of the society, changes in the laws, and sometimes their conflict with each other, as well as the ambiguity or brief in the texts of some rules and regulations and the ability to interpret them and their various interpretations; Adherence of the instructions and regulations to the relevant provisions.

➤ Issues and problems related to the attraction, training and maintenance of expert and efficient people.

➤ Performance of previous managers and their impact on the current performance of the executive organization [10, p. 48].

The Consequences of administrative Corruption. Due to the complex nature of corruption, the scope of its work is very wide, negative and destructive. Accordingly, the most important consequences are:

- administrative corruption has been caused disrupting the combination of government expenditures, because corrupt politicians shift resources to sectors where their profits become profitable [11, p. 42]. In general, corruption by weakening incentives, causing social losses and undermining existing institutions, causing political losses and unjust distribution of resources, causes economic losses [5, p. 258];

- administrative corruption undermines the degree of legitimacy and effectiveness of governments and endangers the stability and security of societies. In addition, it undermines the values of democracy and morality, thereby blocking political and social development [12];

- administrative corruption increases inequalities, because resources are often allocated to sectors that have the power to repay it. In other words, people with better financial and positional abilities will attract more resources, which will lead to greater class divisions [13];

- administrative corruption will lead to wasting investment in human resources, diminishing moral virtues and creating negative values in the organization [5];

- administrative corruption prevents the growth of healthy competition and undermines efforts to reduce poverty and social exclusion [5].

Study of administrative corruption in different countries and Iran according to the report of the International Transparency Organization. The International Transparency Organization is a nonprofit organization founded in 1993 in Germany, with its center in Berlin. Each year, the organization produces and publishes a report on corruption and government in the world. In the preparation of this report, corruption is defined as «abuse of power for personal gain» and the views of the people and experts in this field are the basis for evaluation. The organization has affiliated centers in a number of countries in the world, each independently assessing the internal conditions of their countries and bringing the result to the central organization. The goal of international transparency is to fight corruption in government institutions as well as private institutions and issues such as bribery, lawbreaking, and other cases of abuse of power are monitored at various government and economic levels [14].

Accordingly, we will attention to the report of International Transparency Organization in 2015, in which countries in the world ranked 1 to 167. And the worst case of government corruption showed with zero points and the healthiest part of public sector with a score of 100. At the 2015 (*table 1*), the Danish with a score of 91 is at the top of the table and has the healthiest public sector [15]. And Somalia and North Korea have been declared the 8th most corrupt country in the world. In this assessment, corruption in the Asia-Pacific region is increasing; Saharan Africa is deteriorating and declined in the region of Europe and Central Asia [16].

Similarly, Finland with a score of 90, Sweden with a score of 89, New Zealand and Norway with a score of 87, Switzerland with a score of 86, Singapore with a score of 85, Canada with a score of 83 and Germany with a score of 81 are at the top of the table and the UK with 81 points to 10 and the United States with 76 points to 16th has been promoted. Japan also with 75 score are in 18th rank, France with 70 score in the 23rd, China with 37 score in the 83rd, Russia with 29 score in 119th place. Jordan with 53 score are in 45th, Saudi Arabia 52 score are in 48th and Kuwait with 49 score are in 55th [15]. It should be noted that in the Middle East and Islamic countries, Qatar has gained the best indicator in terms of lack of administrative and financial corruption and has gained the 71st place in the Twenty-Second World Cup. After Qatar, the United Arab Emirates has gained the 70th and is in the 23rd place [16].

Table 1

**The most corrupt countries in the world
in terms of the administrative system [17]**

83	Colombia	37	103	Moldova	33	123	Madagascar	28	147	Democratic Republic of the Congo	22
83	Liberia	37	107	Argentina	32	123	Timor-Leste	28	147	Myanmar	22
83	Sri Lanka	37	107	Belarus	32	130	Cameroon	27	150	Burundi	21
88	Albania	36	107	Côte d'Ivoire	32	130	Iran	27	150	Cambodia	21
88	Algeria	36	107	Ecuador	32	130	Nepal	27	150	Zimbabwe	21
88	Egypt	36	107	Togo	32	130	Nicaragua	27	153	Uzbekistan	19
88	Indonesia	36	112	Honduras	31	130	Paraguay	27	154	Eritrea	18
88	Morocco	36	112	Malawi	31	130	Ukraine	27	154	Syria	18
88	Peru	36	112	Mauritania	31	136	Comoros	26	154	Turkmenistan	18
88	Suriname	36	112	Mozambique	31	136	Nigeria	26	154	Yemen	18
95	Armenia	35	112	Vietnam	31	136	Tajikistan	26	158	Haiti	17
95	Mali	35	117	Pakistan	30	139	Bangladesh	25	158	Guinea-Bissau	17
95	Mexico	35	117	Tanzania	30	139	Guinea	25	158	Venezuela	17
95	Philippines	35	119	Azerbaijan	29	139	Kenya	25	161	Iraq	16
99	Bolivia	34	119	Guyana	29	139	Laos	25	161	Libya	16
99	Djibouti	34	119	Russia	29	139	Papua New Guinea	25	163	Angola	15
99	Gabon	34	119	Sierra Leone	29	139	Uganda	25	163	South Sudan	15
99	Niger	34	123	Gambia	28	145	Central African Republic	24	165	Sudan	12
103	Dominican Republic	33	123	Guatemala	28	146	Congo Republic	23	166	Afghanistan	11
103	Ethiopia	33	123	Kazakhstan	28	147	Chad	22	167	Korea (North)	8
103	Kosovo	33	123	Kyrgyzstan	28				167	Somalia	8
			123	Lebanon	28						

In the meantime, we need to report to the International Organization for Transparency on Corruption in Iran over the years; According to the 2003 International Transparency Report, Iran ranked 78th in 133 countries, in 2004, among 147 countries ranked 87th, In 2005, among 159 countries ranked 93th, in 2006 ranked 105th, in 2007 it was 131th, in 2008 the rating was 141th, in 2009 the rating was 168th, in 2010 it was 146th, in 2011 it was 120th, in 2012, with a score of 28 was 133th, in 2013 with a 25-point rating was 144th, in 2014 with a score of 27 points rated 136th and in 2015 with a score of 27 points out of 100 points ranked 130th and with Cameroon, Nepal, Nicaragua, Paraguay and Ukraine was in a same row [15].

Pathology means identifying the causes and roots of factors that contribute to the emergence of the crisis in various phenomena, and these factors can disrupt the process of growth and efficacy of phenomena [18]. In other words, pathology, problem resolution, and scientific focal point are essential for determining the steps needed to improve the performance of the organization. Pathology requires a systematic approach to the whole process, and aims at identifying the nature and type of problem that is emerging and needs to be addressed [19, p. 97]. Similarly, organizational pathology is a group process and, in this sense, needs to have similar goals and approaches. Individuals should be actively involved in running processes. Therefore, organizational pathology requires changes and new ways of adopting. Such changes can help to improve the future performance and development of the organization [20].

Organizational Pathology usually requires the examination of two broad areas: The first domain identifies the constituent elements of the organization, which include the sectors, departments, products, and the relationships between the factors and their interactions; The second area is pathology based on organizational processes that include communication networks, group problem solving, decision-making, leadership styles and power exercises, planning and targeting methods, and conflict management and competition. It should also be noted that today's economic, social and political changes are among the factors of rapid change in organizations. Therefore, organizational pathology plays an important role in recognizing organizational issues, identifying the causes of it, choosing the right solutions, regardless of whether the process of change has been planned or emerged. In the absence of a robust pathologist process, consultants and organizational leaders are likely to identify problems or make mistakes. This affects the readiness of the organization to make changes [21].

Normally, the causes of damage from the outside into the internal system of living organisms and in the order of internal structure and through the operation of their internal processes create irregularities and disruptions. Basically, there are external causes. Organizational damage has been categorized into three levels: qualitative, critical, and hazardous:

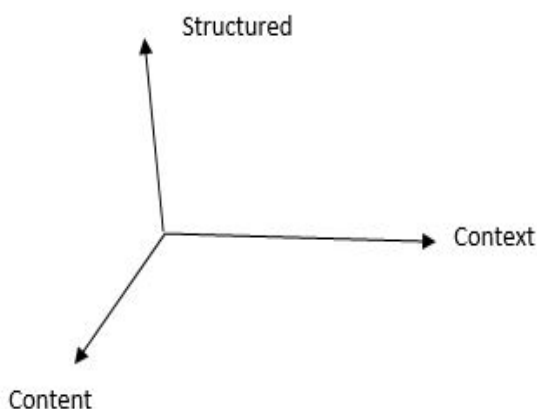
Preliminary damage. The only major risk this kind of damage, in this regard, attracts the attention of a pathologist, which, if not properly understood and not properly addressed and repelled, becomes critical damage. Most of these damages can be recognized and prevented.

Critical Damage. Damage is caused by non-dealing with initial damage in the organization. These types of damage are evident in the «structural, behavioral, and underlying» branches, and can be expressed scientifically.

Harmful and deadly injuries. These types of injuries are the most dangerous types of organizational damage that, if not well understood, will cause the organization to be destroyed, such as the vulnerability of strategic decision makers. In this kind of damage, not only the goal of growth and development is disturbed, but the life and survival of the organization is also seriously endangered. These three types of organizational damage are

interconnected and, if not properly understood and treated properly, one becomes the other [22, p. 62–63].

Pathology is based on the understanding of the organization’s work. The intellectual frameworks that apply the organizational change factors used to evaluate the organization are called «pathological patterns». Pathological patterns play a decisive role in the organizational transformation program [18, p. 11]. By recognizing the pathological patterns, it is possible to construct and institutionalize one of them according to organizational requirements; so, by observing any problem in the organization with a systematic view, one can examine the interactions between different organizational and Understanding the roots of the problem, and with the principled and preventive action, minimizes the harmful consequences of apples. The most important organizational models are the seven-dimensional Marvin Webster model, the Harrison model, and the three-branch analysis model; in the present study, we describe the Three-Branch Analysis model (*figure*):

Three-branch analysis model

Source: adapted by the author [22, p. 66].

Based on this model, the phenomenon of organization and management can be analyzed according to three categories of behavioral, structural and environment factors. For behavioral (content) factors, all factors related to the human resources that make up the content of the organization, such as motivation and job satisfaction. Structural factors include a set of regular relationships governing the internal components of the organization that make up the body, such as organizational structure and rules and regulations.

Ultimately, the environment factors include the environment and external conditions that cause behavioral and structural factors [19, p. 100], all elements that make up the structure and content without exception to the environment. No source can be imagined without the environment [23, p. 93]. Therefore, all organizational events and phenomena can be studied, analyzed in the form of three-branch theory. The model consists of three branches of structure, context and content.

In this research, to answer these questions, is there a significant relationship between administrative corruption and factors such as economic status of employees, cultural characteristics of society, organizational characteristics, quality and quantity of laws and individual characteristics of employees? Also, is there a meaningful relationship between the application of control and monitoring methods and the reduction of corruption? What are the most effective methods of controlling? A questionnaire with 20 questions

.....

was designed in two sections. The first part was based on the three-branch model in three parts: structure, behavior, and environment; According to the following (table 2), questions 1–6 of the questionnaire examine the relationship between organizational characteristics and corruption, Questions 7 to 10 questionnaires examine the relationship between behavioral-individual and administrative corruption issues and questions 11 to 14 of the questionnaire to examine the relationship between cultural and economic characteristics of the environment and administrative corruption. The second part of the questionnaire, which includes questions 15 through 20, examines the relationship between methods of control and corruption.

Table 2

Categorization of research questions by subject

The first part Based on a three-branch model	Branch of structure	The complexity of the rule Failure to inform people of the rules The high quality of the rules Lack of benefits for employees Lack of effective control mechanisms in the organization Lack of efficient reward system
	Branch of behavior	Lack of conscience Prefer individual interests to group interests The degree of employee riskiness Lack of familiarity with the laws and regulations
	Branch of environment	Inconsistency between the growth rate of inflation and the growth rate of staff salaries The feeling of economic inequality of government employees compared to other sectors The degree of relativity in society Unconsciousness of the society towards moral standards
Part II	Investigating the relationship between methods of control and administrative corruption	Exacerbation of penalties Establishing Independent Anti-Corruption Institutions Applying Effective Regulations Deconstruction of the administrative system Effective administrative control Efficient financial control system

Source: compiled by the author.

Using binomial test was investigated the relationship between all variables of research with the desired variable, namely administrative corruption. It should be noted that the questions for each variable were ranked from 1 to 5 based on the Likert spectrum. This scale of 5 options is divided into positive, negative, and neutral classes; therefore, the probability of responding to the relationship between the two variables in each question is either opposite or non-orientated will be 0.06. For each of the questions, the binomial test was used in the following way. The results are as follows. Here, the unpopular impact of society on ethical standards on corruption is given as an example.

- Zero assumption (H0): Unassailing the community to moral standards do not affect the administrative corruption ($H0 = p \leq 0,6$);
- The opposite assumption (H1): Unassailing the community to moral standards do affect the administrative corruption ($H1 = p > 0,6$).

According to the above table, the results of the relevant questions show that there is a significant relationship between the components in the structural, behavioral, and environmental branches and methods of controlling corruption with administrative corruption.

In other words, the above *table* states the relationship between the components such as the complexity of the rules, the lack of information to the people, the high quantity of the rules, the lack of additional benefits for employees, the lack of effective control mechanisms in the organization, the lack of efficient reward system, lack of conscience in work, the preference of individual interests to group interests, the degree of employee riskiness, the lack of familiarity with the laws and regulations, the lack of fit between the rate of growth of inflation and the growth rate of employee salaries, the feeling of economic inequality of government employees compared with other sectors. The degree of kinship in society, the society's unyielding moral standards, the intensification of punishment. The creation of an independent anti-corruption institutions, adoption of efficient regulation, depoliticizing the bureaucracy, administrative control effectively, efficient financial control system with administrative corruption (the dependent variable). Which has a significant level of 0,000 or less than 0,5. Therefore, the statistical test of the above components is located in the H1 region and there is a meaningful relationship between the above components with administrative corruption. Also, the H0 assumption is rejected for all components (*table 3*).

Table 3

The results of examining related questions through binomial testing

Research variables	Number of questions	Ratio observed	Test ratio	Meaningful level	Confirm or reject variable effects
Complexity of the rules group1=> 0,6 0,6<group 2	0 384	,0 1,0	0,6	,000	Verify the effect of the variable
The lack of information to the people group1=> 0,6 0,6<group 2	0 384	,0 1,0	0,6	,000	Verify the effect of the variable
The high quantity of the rules group1=> 0,6 0,6<group 2	0 384	,0 1,0	0,6	,000	Verify the effect of the variable
The lack of effective control mechanisms in the organization group1=> 0,6 0,6<group 2	0 384	,0 1,0	0,6	,000	Verify the effect of the variable

End of the Table 3

Research variables	Number of questions	Ratio observed	Test ratio	Meaningful level	Confirm or reject variable effects
Lack of conscience in Work group1=> 0,6 0,6<group 2	0 384	,0 1,0	0,6	,000	Verify the effect of the variable
The preference of individual interests to group interests group1=> 0,6 0,6<group 2	0 384	,0 1,0	0,6	,000	Verify the effect of the variable
The degree of employee riskiness group1=> 0,6 0,6<group 2	0 384	,0 1,0	0,6	,000	Verify the effect of the variable
The lack of familiarity with the laws and regulations, group1=> 0,6 0,6<group 2	0 384	,0 1,0	0,6	,000	Verify the effect of the variable
The lack of fit between the rate of growth of inflation and the growth rate of employee salaries group1=> 0,6 0,6<group 2	0 384	,0 1,0	0,6	,000	Verify the effect of the variable
The feeling of economic inequality of government employees compared with other sectors group1=> 0,6 0,6<group 2	0 384	,0 1,0	0,6	,000	Verify the effect of the variable
The degree of kinship in society group1=> 0,6 0,6<group 2	0 384	,0 1,0	0,6	,000	Verify the effect of the variable
Unassailing the community to moral standards, group1=> 0,6 0,6<group 2	0 384	,0 1,0	0,6	,000	Verify the effect of the variable
The intensification of punishment, group1=> 0,6 0,6<group 2	0 384	,0 1,0	0,6	,000	Verify the effect of the variable
Applying Effective Regulations group1=> 0,6 0,6<group 2	0 384	,0 1,0	0,6	,000	Verify the effect of the variable
Depoliticizing the bureaucracy group1=> 0,6 0,6<group 2	0 384	,0 1,0	0,6	,000	Verify the effect of the variable
Effective administrative control group1=> 0,6 0,6<group 2	0 384	,0 1,0	0,6	,000	Verify the effect of the variable
Efficient financial control system group1=> 0,6 0,6<group 2	0 384	,0 1,0	0,6	,000	Verify the effect of the variable

Source: compiled by the author.

Friedman Test. Friedman test was used to determine the significance and effect of the components of each structural, behavioral and environmental branch in the three-branch model on administrative corruption and the results are presented in (table 4).

Table 4

Ranking the importance of effective factors on the emergence of administrative corruption in the Three-branch model

Separation of each branch in the model	Variables	Average rating per branch	Average rating of all variables	Rank of each variables in total
The structure branch	The complexity of the rules	5,01	9,25	3
	Lack of effective control mechanisms in the organization	4,99	9,21	4
	Lack of efficient reward system	4,04	7,35	5
	Lack of benefits for employees	3,93	7,14	6
	The high quality of the rules	3,87	6,99	7
	Failure to inform the rules of the people	2,79	4,90	9
The behavior Branch	Lack of conscience	3,99	11,54	1
	Lack of familiarity with the laws and regulations	2,10	4,54	10
	Prefer individual interests to group	1,95	4,11	11
	The degree of employee riskiness	1,95	4,11	11
The environment branch	Unconsciousness of the society towards moral standards	3,28	11,54	1
	The feeling of economic inequality of government employees compared to other sectors	2,85	10,14	2
	Inconsistency between the growth rate of inflation and the growth rate of staff salaries	2,57	9,21	4
	The degree of relativity in society	1,31	5,00	8

Source: compiled by the author.

It should be noted that the significance and impact of each component of the methods of controlling corruption was also examined separately in accordance with (table 5).

As can be seen, the lack of conscientiousness, the feeling of employee economic inequality and the complexity of the laws are in the first, second and third degrees, respectively, in influencing the emergence and administrative corruption. The lack of effective control mechanisms in the organization, the lack of an efficient reward system, the lack of additional benefits for employees, the high quantity of laws, and so on, are at other levels of influence, respectively.

Table 5

Ranking of components of administrative corruption control methods

Part II	Rating variables	Average rating	Rating
Investigating the relationship between methods of control and administrative corruption	Efficient financial control system	5,14	1
	Effective administrative control	5,02	2
	Establishing Independent Anti-Corruption Institutions	2,93	3
	Exacerbation of penalties	2,74	4
	Deconstruction of the administrative system	2,61	5
	Applying effective regulations	2,56	6

Source: compiled by the author.

As you can see, effective financial control system, effective administrative control, and the creation of independent anti-corruption institutions are ranked first, second and third, respectively, as the most effective methods of controlling corruption. Also, other components include the intensification of penalties, the removal of the administrative system and the application of effective regulations in the next rank.

Conclusion. According to the findings of this research, we believe that administrative corruption affects as much as economic, social, political, judicial and cultural systems in each country; has negative effects on the legitimacy of the political system, the efficiency of the administrative system, and the country's growth and development. Corruption investigations also show that this phenomenon becomes more complex every day, and it is also indicative of the importance of adopting comprehensive solutions to combat it. It should be noted that effective treatment of corruption in each country requires the recognition of the correctness of it for the people and government officials.

Therefore, in the present study, a set of the most important causes of the emergence of administrative corruption based on the three-branch model of organizational pathology theory in the provinces of Tehran and the most effective methods for controlling corruption have been presented. Based on the results of the research, the most important causes of corruption are based on the three-branch model in the behavior and environment field and then in the structure branch:

- lack of conscientiousness and unyielding society towards ethical standards (behavior and environment branch);
- the feeling of economic inequality of government employees compared to other sectors (environmental branch);
- the complexity of the rules (structure branch);
- lack of effective control mechanisms in the organization (branch structure);
- lack of efficient reward system (branch structure).

According to *table 4*, the most effective methods of controlling corruption are as follows :efficient financial control system, effective administrative control, establishing Independent Anti-Corruption Institutions, exacerbation of penalties, dismissal of the administrative system, applying Effective Regulations.

Based on this, we will propose solutions to fight the corruption of the administrative system and reform the system:

- systematic financial systems through their upgrade;
- monitoring on the wealth of government employees and their families;
- strengthen institutions and regulatory bodies such as the inspection agency and their use of information systems;
- remove the terms of commodity multiplicity, remove rents and exclude grounds;
- public access to government information and encouragement of employees and citizens to disclose corruption and reward for revealing person;
- create grounds for public opinion, NGO and media to monitor the functioning of the administrative system;
- press freedom and immunity in the disclosure of corruption;
- reforming the methods and mechanisms of encouragement and punishment in the administrative system;
- reforming the administrative system by reforming its structure and rules and removing redundant provisions;
- modifying the rules for the recruitment and selection of employees and directors in the administrative system;
- creating and developing an e-government mechanism;
- performing cultural and educational measures in the area of denouncing administrative offenses.

REFERENCES

1. Abbas Zadegan, Seyed Mohammad Corruption. Tehran: Office of Cultural Research, 2004.
2. Qarani Mohammad et al. Analysis of Corruption Relationship with Good Governance Principles and Its Effectiveness from Organizational Culture: Proceedings of the Conference on Promoting Occupational Health, Zaman Noo Publishingю, 2010.
3. Khalfkhani Mehdi. Social Approach in Developing Corruption Measurement Indicators. Scientific-Specialized Quarterly of Assessment Knowledge National Inspection Organization. 2010. Vol. 2. Is. 3.
4. Shafizadeh Hamid. Promotion of culture and general education to Confront corruption. Scientific-Specialized Quarterly of Assessment Knowledge National Inspection Organization. 2010. Vol. 2. Is. 3.
5. Afzali Abdul Rahman. Administrative corruption and its impact on development. Journal of the Presidential International Legal Affairs Center. 2011. Vol. 24, Is. 45.
6. Official information portal. URL : www.aftabir.com.
7. Official information site. URL : www.Tahlil95.com.

8. Rabiei Ali. Long Live Corruption, Tehran: Printing and Publishing Organization of the Ministry of Culture and Islamic Guidance, 2004.
9. Rafi Pour Faramarz. Social Cancer Corruption, Tehran: Publication Co., 2009.
10. Rafi Pour Faramarz. Development and Contradiction, Tehran: Publication Co, 2000.
11. Khodadad Hosseini, Seyyed Hamid and Mohsen Farhadinejad. Corruption Investigation and its Control Method, Modares Quarterly. 2001. № 1.
12. Shokrallahi Masoud. Capacity building for the health of the administrative system, conference of the administrative and development system. Tehran: Office of Administrative Affairs and Recruitment, 1999.
13. Goldthorpe John E. Sociology of Third World Countries ; Translator: Javad Zohourian. Astan: Quds Razavi Publishing, 1991.
14. Official information portal. URL : www.entekhab.ir/fa/news/139643.
15. Official information portal. URL : www.shomanews.com/fa/news/813569/2016.
16. Official information portal. URL : www.asriran.com/fa/news/447291.
17. International Transparency International Report, 2015. URL : https://www.iaca.int/images/news/2016/Corruption_Perceptions_Index_2015_report.pdf.
18. Zakeri Pour, Gholam Reza Gholi F., Ahmad Abadi M. Pathology of fateb in order to Improving Development. Development Quarterly. 2011. № 22.
19. Tavakoli Darestani, Shaghayegh and Saeed Shahbaz Moradi. Pathology of Human Resources Management with the Purpose of Improvement and Development. Quarterly Journal of Management and Human Resources in Oil Industry. 2008. Is. 4.
20. Rahim H., Siadat A., Hoveida R., Shahin A., Nasrabad H. N., Arbabisarjou A. The Analysis of Organizational Diagnosis on Based six Box Model in University. Higher Education Studies. 2011. Vol. 1. P. 84–92.
21. McFillen J. M, Deborah A. Oneil, William K. Blazer & Glenn H. Varney. Organizational Diagnosis: An Evidence- based Approach. Journal of Change Management. 2013. Vol. 13. № 2. P. 223–246.
22. Bahramzadeh Hossein Ali, Amiri Hooshang, Ghadiri Ramin. Pathology of Manpower Management at Mazandaran University. Quarterly Journal of Educational Psychology. 2015. Is. 2. P. 59–82.
23. Abbas Zadeh Hassan. Complicating Human Resource Management, Oil Industry, Issue. 2010. Is. 12. P. 89–112.

Articles submitted to editor office of 26.03.2018.

Махтаб Дж. Стратегії моніторингу та обмеження корупції в адміністративній сфері.

Постановка проблеми. Філософія існування адміністративної системи в кожному суспільстві полягає в тому, щоб дозволити уряду виконувати свої обов'язки перед населенням в різних політичних, економічних, соціальних та інших сферах. Виконання цих обов'язків, в кінцевому рахунку, призводить до легітимності та виживання політичних систем, на додаток до забезпечення соціальної організації, порядку та стабільності. Але якщо адміністративна система стає корумпована, можна очікувати, що вона стає однією з основних вад в управлінні, що призводить до зриву відносин між владою та суспільством, катастрофічних наслідків для політичної та соціальної стабільності. Питання корупції в адміністративній сфері є головною турботою політичних та соціальних експертів у всіх країнах світу. Важливість цієї проблеми в Ірані досить значна, оскільки країна є єдиною державою, де політична система та її легітимність засновані на морально-етичних цінностях та релігійних переконаннях людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Корупцію як соціально-політичне явище вивчає велика кількість науковців у світі. Одні вважають її відхиленням державних чиновників від службових повноважень, незаконним використанням

адміністративної та державної влади для особистої вигоди. До вивчення корупції долучаються організації світового рівня, зокрема ООН та Світовий банк.

Метою дослідження є визначення причин виникнення та поширення корупції в адміністративній сфері з метою моніторингу відповідних стратегій для обмеження її масштабів.

Матеріали та методи. Для аналізу й оцінки гіпотез дослідження, крім статистичних матеріалів та електронних ресурсів, були використані результати соціального опитування персоналу 51 відділення з 96 загальних відділень в Тегеранській провінції.

Результати дослідження. Досліджений суттєвий взаємозв'язок між корупцією в адміністративних органах країни та факторами, які стосуються матеріального становища співробітників, ментальні риси суспільства, організаційні особливості його структури, якість та кількість індивідуально-психологічних ознак населення. Також розглянуто вагомі зв'язки між методами контролю та масштабами скорочення корупції. Запропоновані ефективні методи попередження корупції, серед яких: наявність ефективної системи фінансового та адміністративного контролю, створення незалежних установ для боротьби з корупцією в адміністративній системі управління країною, посилення санкцій проти корупціонерів, деполітизація системи управління.

Висновки. Корупція впливає не тільки на економічні, соціальні, політичні, судові та культурні системи кожної країни, але й має негативний вплив на легітимність політичної системи, ефективність адміністративної системи та розвиток країни. Дослідження корупції також показують, що це явище щодня стає все складнішим, і це також свідчить про важливість прийняття всебічних рішень для боротьби з нею. Її причинами стають відсутність стійкості суспільства до етичних норм, недостатність матеріального забезпечення державних службовців, недостатньо ефективні механізми контролю та заохочення.

Виходячи з цього, можна запропонувати методи боротьби з корупцією: моніторинг багатства державних службовців та їх сімей, доступ громадськості до державної інформації, заохочення працівників і громадян до розкриття корупційних схем, залучення ЗМІ для моніторингу функціонування адміністративної системи, свобода та імунітет преси у розкритті корупції, реформування механізмів заохочення та покарання в адміністративній системі, зміна правил відбору працівників для адміністративної системи, створення та розвиток системи електронного урядування, проведення культурно-освітніх заходів у сфері денонсації адміністративних правопорушень.

Ключові слова: корупція в адміністративній сфері, боротьба з корупцією, теорія патології, аналітична модель 3-х рівнів, адміністрація Тегеранської провінції.

ФІНАНСИ, ОПОДАТКУВАННЯ, АУДИТ

УДК 368.9.06

ЗАМКОВА Наталія,

д. філос. н., професор, директор Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

ГНИДЮК Інна,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

КВЕСТІЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Досліджено головні принципи та основні завдання світової страхової медицини. Розкрито теоретичні та практичні аспекти запровадження страхової медицини та системи медичного страхування у світі та Україні. Дослідження світового досвіду в сфері фінансування охорони здоров'я на основі обов'язкового медичного страхування дало змогу визначити альтернативні варіанти й ознаки його формування в Україні.

Ключові слова: медичне страхування, страхова медицина, медична послуга, фінансування, система охорони здоров'я.

Замкова Н., Гнидюк И. Квестия введения медицинского страхования в Украине. Исследованы главные принципы и основные задачи мировой страховой медицины. Раскрыты теоретические и практические аспекты внедрения страховой медицины и системы медицинского страхования в мире и Украине. Исследование мирового опыта в сфере финансирования здравоохранения на основе обязательного медицинского страхования позволило определить альтернативные варианты и признаки его формирования в Украине.

Ключевые слова: медицинское страхование, страховая медицина, медицинская услуга, финансирование, система здравоохранения.

© Замкова Н., Гнидюк І., 2018

Постановка проблеми. На сучасному етапі існування України головною домінантою є проблема швидкого опанування нових шляхів та механізмів її соціально-економічного розвитку. До пріоритетних напрямів соціальної політики держави належить система охорони здоров'я (СОЗ), оскільки людина, її здоров'я та життя – найвища соціальна цінність, що затверджено ст. 3 Конституції України та водночас вагома складова соціально-економічного потенціалу країни.

Орієнтація України на європейський простір передбачає проведення реформ в СОЗ. Важливе місце у цьому питанні відводиться страховій медицині, зокрема запровадженню обов'язкового державного медичного страхування, адже створення належних умов для його розвитку у довгостроковій перспективі сприятиме підвищенню рівня соціальних гарантій та соціального захисту громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні особливості медичного страхування досліджували А. Болдова та В. Мойко [1], можливості запровадження добровільного медичного страхування – А. Скороход [2], проблеми та перспективи впровадження медичного страхування – О. Коваль та О. Ночвай [3]. Практичний іноземний досвід медичного страхування аналізував А. Череп [4], М. Шевченко розглядав медстрахування у Польщі [5], В. Дудка пропонував запровадити податкові преференції для стимулювання добровільного медичного страхування [6], значення медичного страхування в системі задоволення потреб населення досліджувала М. Бас [7–8], перспективи розвитку медичного страхування у регіоні оцінювалися О. Вороніною [9].

Незважаючи на теоретичну та практичну цінність накопичених наукових досліджень, існує необхідність подальшого пошуку основних складових елементів нової моделі медичного страхування. Не всі світові моделі медичного страхування підійдуть Україні, враховуючи історичний, економічний, соціальний та психологічний аспекти. Тому слід проаналізувати світовий досвід та синтезувати з нього ті складові, які можна реально втілити в життя.

Метою статті є дослідження сучасних парадигм страхової медицини та медичного страхування зокрема.

Матеріали та методи. Теоретичним та методологічним підґрунтям статті стали офіційні матеріали [10–13], праці вітчизняних науковців [14–23]. Дослідження проведено із застосуванням методів теоретичного узагальнення, порівняльного аналізу, аналізу та синтезу, що дозволило обґрунтувати напрями запровадження медичного страхування в Україні.

Результати дослідження. В сучасних реаліях розвитку українського суспільства досить неефективною виявилась застаріла радянська СОЗ та формально безоплатна медицина, основними проблемами якої були недостатність фінансів та низька якість медичних послуг населення. Дослідження шляхів подолання цих проблем СОЗ України

доводить необхідність переходу до системи, що базується на страхуванні здоров'я громадян, яка з успіхом застосовується у більшості економічно розвинутих країн світу. Відповідно, наступним суттєвим кроком у реформуванні є поступовий перехід до страхової медицини, тобто до принципу «гроші ходять за пацієнтом».

У розвинених країнах держава декларує пакет медичних послуг і закупає їх в надавачів, громадяни самі обирають фахівців, у яких держава має закупити ці послуги. Саме в цьому суть принципу «гроші ходять за пацієнтом». Наразі використання державних коштів для системи охорони здоров'я України є вкрай неефективним через її розміри, ручний режим управління, відсутність цивілізованої конкуренції. Отож, кошти держави необхідно ефективніше використовувати. Саме з цією метою державі необхідно задекларувати гарантований пакет медичних послуг, надати можливість громадянам самостійно вибирати тих, хто буде його надавати. Відповідно, держава замість оплати мережі лікарів буде здійснювати фінансування контракту лише того лікаря, якого вибере сам пацієнт незалежно від його географічного положення. Це й є сучасна модель державного медичного страхування, впровадження якої не потребує додаткових фінансових ресурсів, не спонукає до збільшення податкового тягаря на громадян, так як гроші братимуться з загального бюджету, що на сьогоднішній день запланований на утримання СОЗ.

Така модель державної страхової медицини стартувала в Україні з січня 2017 р., яка полягає у зміні фінансування первинної ланки медичної допомоги. На цьому рівні запустити в дію принцип «гроші ходять за пацієнтом» було більш реально. Вторинна допомога – стаціонари – приєднуються до цього принципу фінансування у наступному році.

Весь проект переходу до сучасної страхової моделі медицини розрахований на три роки, протягом яких можна поступово перевести фінансування медицини з рейок радянських стандартів на умови ринкової економіки.

У регіонах реформа буде впроваджуватися у різний час, оскільки потрібно змінити Бюджетний кодекс і чинний закон про бюджет, щоб перейти на новий тип фінансування. Ключовою ідеєю реформи є те, що медзаклад отримуватиме кошти за договором з державою, тобто не буде класичного бюджетного утримання [9].

Поняття «страхова медицина» досить широке, воно включає в себе навчання медичних кадрів, надання медичної допомоги, фінансове забезпечення наукової діяльності, а також фінансування розвитку матеріально-технічної бази медичних закладів. Захист інтересів населення у галузі охорони здоров'я забезпечує страхова медицина завдяки медичному страхуванню, суть якого базується на наданні гарантій оплати медичної допомоги за рахунок накопичених страховиком коштів при виникненні страхового випадку.

Медичне страхування – вид суспільно-економічних відносин із захисту майнових та особистих інтересів фізичних осіб (застрахованих) у разі настання певних подій (страхових випадків), пов’язаних із здоров’ям і життям, визначених чинним законодавством та правилами страхування, що реалізуються за рахунок фондів страхових внесків від страхувальників, і організуються спеціально уповноваженими суб’єктами господарювання (страховиками) [7].

Запровадження страхової медицини – це не тільки зміна кількості джерел фінансування (рис. 1), а й перехід на нові форми організації та управління в системі охорони здоров’я (колективний підряд, бригадна форма, оренда, приватна практика), оплати праці (згідно зі стандартами надання медичної допомоги та оцінкою якості проведеного лікувально-діагностичного процесу) за обсяг виконаної роботи, зміни пріоритетів у наданні медичної допомоги (зі стаціонарної допомоги на амбулаторно-поліклінічну), високу якість медичних послуг та їх відповідність соціальним гарантіям страхового поліса, вільного вибору пацієнтом лікаря та лікувально-профілактичного закладу, боротьби за пацієнта та багато чого іншого [1, с. 33–34].

Рис. 1. Джерела фінансування страхової медицини

Джерело: складено авторами на основі [20].

Для реалізації нової моделі охорони здоров’я вже сьогодні необхідні управлінські та посередницькі організаційні структури (страхові організації, фонди, каси), медичний персонал, який спеціально підготовлений та більш відповідальне ставлення до здоров’я застрахованих. Незважаючи на те, що в сучасній економіці СОЗ все ще ведеться дискусія щодо того, чи можливо кваліфікувати діяльність галузі медичного забезпечення як якість товару, то для страхової медицини це є безумовним фактом.

Система медичного страхування за характером фінансування визначається перш за все принципом її організації: державною, соціального страхування, платною (рис. 2).

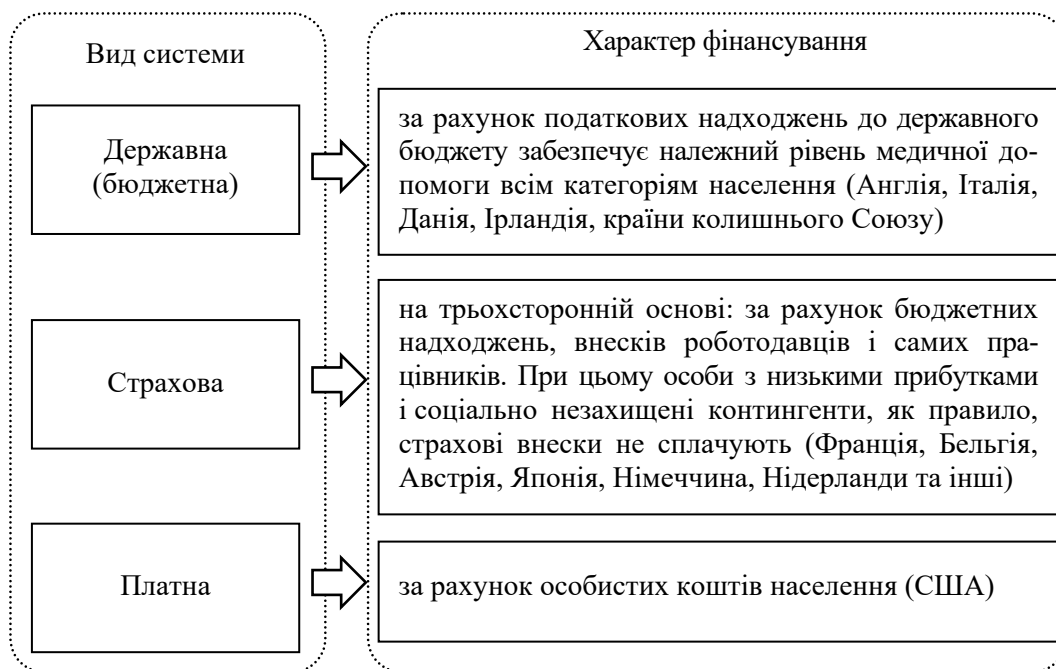

Рис. 2. Види фінансування системи медичного страхування [20]

Державні СОЗ мають багато спільного з існуючою поки що системою охорони здоров'я України, але суттєво відрізняються за конкретними формами управління та передбачають ступінь самостійності закладів охорони здоров'я, децентралізації тощо.

Специфічним для СОЗ, яка ґрунтується на принципі соціального страхування, є те, що громада бере участь у витратах (деякі види та обсяг медичних послуг фінансується громадянами самостійно, крім коштів страхування) та соціальна солідарність (молодий платить за старого, багатий – за бідного, здоровий – за хворого).

США – це країна, де відсутня єдина система державного страхування та медичні послуги надаються на платній основі, саме їм належить чільне місце у світі за розмірами накопичення фінансових ресурсів в охороні здоров'я.

Медичному страхуванню за принципом управління притаманні централізована, децентралізована та змішана форми [17, с. 40].

Головними джерелами відшкодування фінансових витрат на медичне забезпечення населення країн світу є страхування здоров'я, форми якого дуже різноманітні. Вони відрізняються за джерелами та умовами фінансування, преїскурантом медичних послуг, формами їх надання тощо. В кожній країні, як правило, існує декілька джерел фінансування страхування здоров'я.

У більшості розвинених країн діють розгалужені системи медичного страхування, які охоплюють значні контингенти населення, що включають сільськогосподарських та промислових працівників, службовців і членів їх сімей, тих хто навчається, дрібних підприємців тощо.

Охорона здоров'я у розвинутих країнах є однією із галузей, що найбільш динамічно розвивається, а витрати на її фінансування швидко зростають та сягають астрономічних сум.

У системах медичного страхування країн світу величина страхового внеску або податку коливається в межах від 1 до 15 % прибутку і залежить, як правило, від рівня останнього [18].

Внески працюючих і підприємців у фонди страхування складають відповідно: в Німеччині по 6,5 %, у Франції – 4,5 % та 13,45 %, в Нідерландах – 5,35 % та 13,51 %, в Бельгії 2,3 % та 5,55 % від суми прибутку. Від внесків звільняються пенсіонери та особи з низьким заробітком. У більшості страхових систем пацієнт як доповнення до страхових внесків оплачує певну частину вартості медичної допомоги в момент її отримання, тобто застосовується принцип «участь у витратах» [16].

Медичне обслуговування у США здійснюється на платній основі, де 64 % американців купують поліси приватного медичного страхування, витрачаючи на це майже 10 % чистого прибутку. Обсяг медичної допомоги при приватному страхуванні залежить від розміру страхового внеску [18].

Медичне страхування розподіляється за формами страхування на обов'язкове та добровільне.

Обов'язкове медичне страхування (ОМС) являється частиною системи соціального страхування та виступає головною формою медичного страхування в державах з ринковою економікою. Цей вид страхування реалізовується згідно законодавчих актів держави, у яких окреслюються умови та послідовність проведення згідно програм, які визначають гарантований обсяг і умови надання медичної допомоги населенню та проведення необхідних заходів профілактики.

Добровільне медичне страхування (ДМС) відноситься не до соціального, а до комерційного страхування, тоді як ОМС може реалізовуватися на принципах соціального. Послуги ДМС доповнюють обов'язкові та забезпечують громадянам можливість одержання медичних послуг понад ті, що встановлені законодавчо в системі ОМС. В обов'язкових послугах застосовується принцип загальності (всі громадяни мають право на одержання медичних послуг), а в добровільних – принцип страхової еквівалентності: застрахована особа отримує ті види медичних послуг і в таких розмірах, за що була сплачена страхова премія. Окрім того, укладання договору ДМС, на відміну від ОМС, не регламентується органами державного управління. Існує можливість доповнення їх додатковими послугами, які забезпечують клієнтові підвищений рівень сервісного обслуговування, передбачають захист у разі порушення прав страхувальника під час лікування тощо. Порядок

проведення обов'язкового медичного страхування визначається законодавством країни. Тобто, сфера застосування ДМС є значно ширшою порівняно з ОМС [8, с. 23–25].

Набутий світовий досвід у цій галузі свідчить про високу ефективність різних моделей та систем обов'язкового медичного страхування. Докорінні зміни системи фінансування охорони здоров'я в Україні при впровадженні обов'язкового медичного страхування можуть стати основою для підвищення фінансової стабільності системи охорони здоров'я, доступності медичної допомоги та якості медичних послуг. Переміщення частини населення з системи державного фінансування охорони здоров'я в систему обов'язкового медичного страхування може допомогти формуванню нових пріоритетів розвитку галузі за рахунок перерозподілу фондів [21].

Дослідження світового досвіду в сфері фінансування охорони здоров'я на основі обов'язкового медичного страхування дає змогу визначити альтернативні варіанти й ознаки його формування в Україні. Обов'язкове медичне страхування може бути основним або додатковим видом фінансування СОЗ. Альтернативними видами організації фондів обов'язкового медичного страхування можуть стати: єдиний фонд для всього населення країни; декілька єдиних фондів, кожен з яких обслуговує населення певного регіону; фонди, які обслуговують населення одного й того ж регіону, але не конкурують між собою, або ж декілька конкуруючих фондів, що можуть бути державними (квазідержавними) чи приватними установами [21].

Останнім часом в Україні поживавився пошук методів та інструментів реалізації обов'язкового медичного страхування. У Верховній Раді подано до розгляду 13 законопроектів, які тією чи іншою мірою його стосувалися. Але поглиблене дослідження розробок засвідчує те, що вони не забезпечують комплексного формування методів і умов функціонування системи обов'язкового медичного страхування та не дозволяють впровадити низку основоположних його принципів.

Провідні експерти Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) визначили чотири складові реформи.

Перша. Державний гарантований пакет медичних послуг для всіх громадян (обсяг послуг, на які держава «страхує» кожного громадянина, однаковий для всіх громадян незалежно від території, стану здоров'я чи спроможності платити).

Друга. Єдиний національний замовник (Національна агенція з фінансування СОЗ) – єдина агенція-замовник з відділеннями в регіонах, яка закупує гарантований пакет медичних послуг у закладів за контрактом.

Третя. Оплата за медичну послугу за фактом звернення («гроші йдуть за пацієнтом») на основі нормативу на одного жителя для певної ланки, а також на основі плати за пролікований випадок для спеціалізованої допомоги.

Четверта. Автономні медичні заклади [22].

Згідно із запланованим в 2017 р. мінімальним страховим пакетом деякі категорії громадян (пенсіонери, діти, студенти, люди з інвалідністю, безробітні, вагітні та працевлаштовані, яких мають застрахувати роботодавці) отримуватимуть наступні види послуг: швидку невідкладну допомогу, аналізи (найпростіші), лікування діабету, ВІЛ і психічних захворювань.

Відповідно, первинна ланка буде покрита гарантованими послугами через державне страхування.

Всі зміни мають бути узгоджені з Європейською хартією місцевого самоврядування і Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальною організацією влади в Україні.

На сьогодні СОЗ налічує безліч ризиків (через концентрацію ресурсів – податки до бюджету) та постачання послуг. Пулінг ризиків та ресурсів найефективніше здійснювати на національному рівні (чим більший масштаб, тим краще). Але постачання послуг відбувається на рівні громад. І саме вони можуть впливати на якість медичних послуг й інфраструктуру.

Пропонована для України модель взаємодії рівнів влади у фінансуванні й наданні медичних послуг базується на сучасній європейській практиці (рис. 3):

- збір та розподіл коштів здійснюють незалежні інституції (агенції чи страхові фонди);
- незалежні агенції переказують кошти безпосередньо на користь медичних закладів (а не до місцевих бюджетів);
- місцеве самоврядування виконує значну роль у наданні послуг, але не в їх фінансуванні. Відповідно, місцеві видатки на охорону здоров'я становлять лише незначну частку від загального бюджету цього сектора в більшості країн Європи [22].

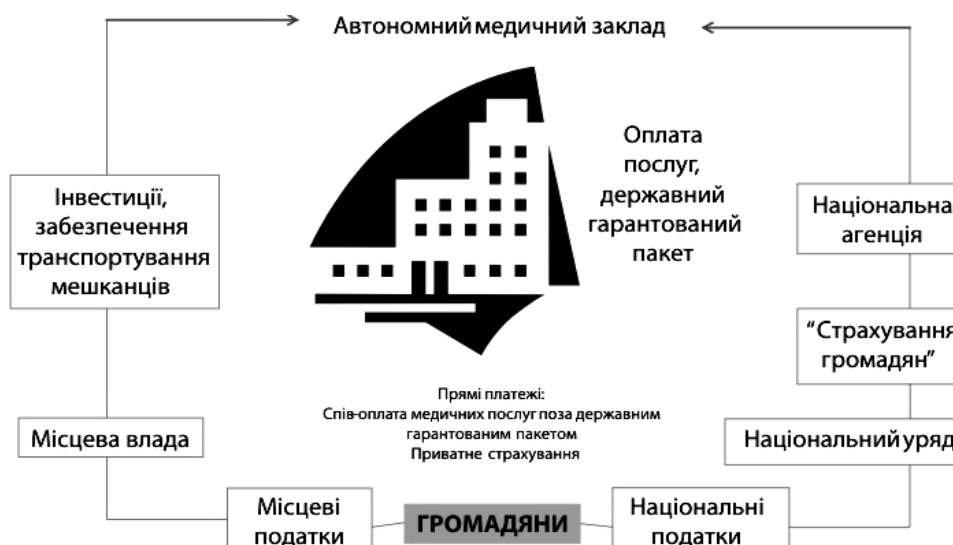

Рис. 3. Механізм фінансування нової моделі системи охорони здоров'я [22]

Головними причинами, що спричиняли запровадження страхової медицини в країнах світу, стали недофінансування охорони здоров'я, збільшення чисельності громадян, яким необхідна медична допомога (до 60 %), збільшення обсягів і вартості медичних послуг одночасно зі зростанням кількості лікарів, дефіцит кваліфікованої медичної допомоги, збільшення рівня тінізації економіки в медичній галузі та надмірна централізація і монополізація фінансування й управління СОЗ. Подібна ситуація прослідковується і в Україні. Запровадження нової моделі фінансування галузі охорони здоров'я в українську практику передбачає не збільшення фінансування, а зміна підходу до управління ресурсами з метою їх більш ефективного використання.

На даному етапі реформування СОЗ, розробки та впровадження потребують фінансові та організаційні механізми вдосконалення доступу населення до медичної допомоги, оскільки в Україні існують фінансові, територіальні та структурні перешкоди до такого доступу. Розроблення та запровадження таких механізмів сприятимуть накопиченню соціального капіталу в державі.

Досвід реформування СОЗ у зарубіжних країнах дає можливість виокремити оптимістичні та песимістичні сценарії можливих наслідків зміни моделі фінансування галузі в Україні. За оптимістичним сценарієм запровадження державної страхової медицини в Україні забезпечить фінансову спроможність та стійкість системи охорони здоров'я, з'являться додаткові ресурси для розвитку медичної інфраструктури, збільшиться рівень доходу персоналу галузі, що стане передумовою підвищення якості надання медичних послуг і задоволення базових потреб населення.

За песимістичним сценарієм суттєва трансформація фінансування й організації СОЗ в Україні без відповідного обґрунтування може зменшити для окремих верств населення доступність медичної допомоги. В зарубіжних країнах у період фінансово-економічної кризи система медичного страхування, де вона є переважним механізмом фінансування СОЗ, внаслідок різкого зменшення страхових внесків та неможливості здійснювати притаманні їм функції виникають суттєві проблеми. Не виключено, що в Україні можуть сформуватися нові сегменти збіднілих верств населення, поява яких викликана великими витратами на медичні послуги [21].

Висновки. Квестія запровадження та реалізація нової моделі фінансування охорони здоров'я на принципах медичного страхування в українську практику на сьогоднішній день стоїть досить гостро. Відповідно до Концепції реформи фінансування СОЗ запровадження такої моделі передбачається здійснити трьома етапами, повне завершення яких очікується до 2020 р. Саме правильна реалізація цієї реформи в СОЗ вирішить проблеми та забезпечить всім громадянам доступ до гідного європейського рівня медичного обслуговування шляхом переходу

СОЗ України до фінансування на основі моделі державного солідарного медичного страхування громадян з використанням для цього коштів, акумульованих у державному бюджеті. В результаті українська медицина перейде до принципу «гроші ходять за пацієнтом» і стара модель державної медицини буде переведена на ринкові рейки. Це модель, де здоров'я кожного громадянина застраховано, а лікар чи лікарня отримують адресний дохід за роботу з конкретним пацієнтом.

В Україні на сьогодні ще існує багато перешкод щодо реалізації ефективної моделі фінансування СОЗ, яка б наблизилася громадян держави до європейських стандартів життя. Продовження обраної тематики та аналіз першого року реформ в цій галузі може бути цікавим дослідженням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болдова А. А., Мойко В. Ю. Особливості медичного страхування в Україні : зб. наук. пр. Нац. ун-ту держ. подат. служби України. 2012. № 2. С. 33–38.
2. Скороход А. В. Можливості запровадження добровільного медичного страхування в Україні. Україна. Здоров'я нації. 2013. № 2. С. 102–104.
3. Коваль О. А., Ночвай О. І. Проблеми та перспективи впровадження медичного страхування в Україні. Ефективна економіка. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2905>.
4. Череп А. В. Практичний іноземний досвід медичного страхування. Сталій розвиток економіки. 2013. № 2. С. 17–23.
5. Шевченко М. Медстрахування у Польщі: рішучість і диференційований підхід. Ваше здоров'я. 2014. № 16–17. С. 10.
6. Володимир Дудка пропонує запровадити податкові преференції для стимулювання добровільного медичного страхування ; матер. прес-служби народного депутата України В. Дудки. Аптека. 2014. № 27. С. 10.
7. Бас М. А. Значення медичного страхування у системі задоволення потреб населення. Економічний форум. 2014. № 3. С. 221–226.
8. Бас М. А. Моделі застосування маркетингових концепцій на ринку медичного страхування України. Економіка. Фінанси. Право. 2014. № 6. С. 23–28.
9. Вороніна О. О. Оцінка перспектив розвитку медичного страхування у регіоні. Ефективна економіка. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5513>.
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання добровільного медичного страхування) : проект Закону України від 25.06.2014 № 4164а. Аптека. 2014. № 27. С. 20–21.
11. Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 № 1013-р URL : <http://consultant.parus.ua/?doc=0AFDJ3C17A>.
12. Добровільне медичне страхування в діяльності медичного закладу/окремо практикуючого лікаря – економічна модель залучення додаткових коштів до системи медичного забезпечення : метод. рек. МОЗ України. (144.11/265.11). Київ, 2013. 59 с.
13. Медична реформа: як українців лікуватимуть в 2017 році : реанімаційний пакет реформ. URL : <https://www.volynnews.com/news/analytics>.
14. Васильчак С. В. Регіональна політика розвитку ринків медичного страхування. Формування ринкових відносин в Україні. 2016. № 5. С. 79–82.

15. Ковтонюк П. Міфи і правда про страхову медицину: заступник міністра пояснив деталі. URL : <http://zik.ua/news/2017/01/11>.
16. Медичне страхування в Україні, Великобританії, Канаді, Німеччині, Бельгії станом на 1 січня 2016 р. URL : <http://www.kr-admin.gov.ua/start.php?q=Posgromad/Ua/MedStrah/2.html>.
17. Мних М. В. Медичне страхування та необхідність його запровадження в Україні. Економіка та держава. 2009. № 2. С. 40–41.
18. Нонко В. Іноземний досвід медичного страхування. Форіншурер. URL : <https://forinsurer.com/public/02/12/12/155>.
19. Олійник А. Страхова медицина з точки зору Конституції. Ваше здоров'я. 2013. № 2930. С. 8–9.
20. Організація охорони здоров'я. URL : http://intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/internal/socmedic/lectures_stud/uk/pharm/klin_pharm/ptn/%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%20%D0%BE%D0%BE%D0%B7%20%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%BD%D0%B8/5/09.%20%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%BD%D0%B8.htm
21. Павлюк К. Страхова модель фінансування медицини: який сценарій обере Україна. Незалежний аудитор. URL : http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/1127?view=material.
22. Перегінець І. Б. Концепція реформи системи охорони здоров'я та її основні напрями. Жіночий лікар : наук.-практ. вид. для практикуючих лікарів. URL : <http://www.z-l.com.ua/ua/concept>.
23. Українець О. Добровільне медичне страхування в Україні: від чого захищає поліс. Все про бухгалтерський облік. 2012. № 104. С. 39–41.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2018.

Zamkova N., Hnydiuk I. Issues of implementing medical insurance in Ukraine.

Background. Nowadays the question of introducing obligatory medical insurance has become highly urgent together with the necessity for reforming health care system. Currently, Soviet structure of health care is outdated and free medicine is, in fact, inefficient within present situation. It resulted in the attendance of the inevitable consequent transferring to the so-called principle «Money follows the patient», which meant implementation of medical insurance, by which nearly all the reformers had to make a hard choice as for the medical insurance model, most suitable for the state.

Material and methods. The works of domestic and foreign scholars have become the theoretical and methodological basis of the article. The research was conducted using the methods of theoretical generalization, comparative analysis, analysis and synthesis, which allowed to substantiate the directions of introduction of health insurance in Ukraine.

Results. Authors of the current article have studied the notions of «insurance medicine» and «medical insurance», examined the key principles and main tasks of the world's best insurance medicine practice. Financial aspects of medical insurance development in Ukraine, basing on the international experience, have been analyzed in this paper. It has been proved, that the only way to provide qualitative health care without financial stress for the citizens is the assignment of medical financing through establishing state associated medical insurance, which can turn into the background for potential implementing classical common medical insurance in future.

Conclusion. *The researchers of the current issue have verified that the problem of introducing and implementing into Ukrainian practice the innovative model of health care financing, in accordance with the principles of medical insurance, is very urgent for our country nowadays. Regarding the Concept of Reforming Health Care System, implementation of such model might be performed within three stages, which are expected to be finished by 2020. Correct realization of this reform of health care system will solve all the problems and support all the citizens of our country with possibilities to enter proper European level of medical service, which can be available only after transferring Ukrainian health care system to financing model based on state associated medical insurance for all the citizens, applying funds, which have been accumulated in the state budget for this purpose.*

Keywords: medical insurance, insurance medicine, medical service, financing, health care system.

REFERENCES

1. Boldova A. A., Mojko V. Ju. Osoblyvosti medychnogo strahuvannja v Ukraini : zb. nauk. pr. Nac. un-tu derzh. podat. sluzhby Ukrainy. 2012. № 2. С. 33–38.
2. Skorohod A. V. Mozhlyvosti zaprovadzhennja dobrovil'nogo medychnogo strahuvannja v Ukraini. Ukrainna. Zdorov'ja nacii'. 2013. № 2. S. 102–104.
3. Koval' O. A., Nochvaj O. I. Problemy ta perspektyvy vprovadzhennja medychnogo strahuvannja v Ukraini. Efektyvna ekonomika. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2905>.
4. Cherep A. V. Praktychnyj inozemnyj dosvid medychnogo strahuvannja. Stalyj rozvytok ekonomiky. 2013. № 2. S. 17–23.
5. Shevchenko M. Medstrahuvannja u Pol'shhi: rishuchist' i dyferencijovanyj pidhid. Vashe zdorov'ja. 2014. № 16–17. S. 10.
6. Volodymyr Dudka proponuje zaprovadyty podatkovy preferencii' dlja stymuljuvannja dobrovil'nogo medychnogo strahuvannja ; mater. pres-sluzhby narodnogo deputata Ukrainy V. Dudky. Apteka. 2014. № 27. S. 10.
7. Bas M. A. Znachennja medychnogo strahuvannja u systemi zadovolennja potreb naselennja. Ekonomichnyj forum. 2014. № 3. S. 221–226.
8. Bas M. A. Modeli zastosuvannja marketyngovyh koncepcij na rynku medychnogo strahuvannja Ukrainy. Ekonomika. Finansy. Pravo. 2014. № 6. S. 23–28.
9. Voronina O. O. Ocinka perspektyv rozvytku medychnogo strahuvannja u regioni. Efektyvna ekonomika. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5513>.
10. Pro vnesennja zmin do Podatkovogo kodeksu Ukrainy (shhodo stymuljuvannja dobrovil'nogo medychnogo strahuvannja) : proekt Zakonu Ukrainy vid 25.06.2014 № 4164a. Apteka. 2014. № 27. S. 20–21.
11. Pro shvalennja Koncepcii' reformy finansuvannja systemy ohorony zdorov'ja : rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.11.2016 № 1013-r URL : <http://consultant.parus.ua/?doc=0AFDJ3C17A>.
12. Dobrovil'ne medyчне strahuvannja v dijali'nosti medychnogo zakladu/okremo praktykujuchogo likarja – ekonomichna model' zaluchennja dodatkovykh kosktiv do systemy medychnogo zabezpechennja : metod. rek. MOZ Ukrainy. (144.11/265.11). Kyi'v, 2013. 59 s.
13. Medychna reforma: jak ukrai'nciv likuvatymut' v 2017 roci : reanimacijnyj paket reform. URL : <https://www.volynnews.com/news/analytics>.
14. Vasyl'chak S. V. Regional'na polityka rozvytku ryнкiv medychnogo strahuvannja. Formuvannja ryнкovyh vidnosyn v Ukraini. 2016. № 5. S. 79–82.

15. Kovtonjuk P. Mify i pravda pro strahovu medycynu: zastupnyk ministra pojasnyv detali. URL : <http://zik.ua/news/2017/01/11>.
16. Medychne strahuvannja v Ukraini, Velykobrytanii, Kanadi, Nimechchyni, Bel'gii' stanom na 1 sichnja 2016 r. URL : <http://www.kr-admin.gov.ua/start.php?q=Posgromad/Ua/MedStrah/2.html>.
17. Mnyh M. V. Medychne strahuvannja ta neobhidnist' jogo zaprovadzhennja v Ukraini. Ekonomika ta derzhava. 2009. № 2. S. 40–41.
18. Nonko V. Inozemnyj dosvid medychnogo strahuvannja. Forinsurer. URL : <https://forinsurer.com/public/02/12/12/155>.
19. Olijnyk A. Strahova medycyna z tochky zoru Konstytucii'. Vashe zdorov'ja. 2013. № 2930. S. 8–9.
20. Organizacija ohorony zdorov'ja. URL : http://intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/internal/socmedic/lectures_stud/uk/pharm/klin_pharm/ptn/%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%20%D0%BE%D0%BE%D0%B7%20%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%BD%D0%B8/5/09.%20%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%BD%D0%B8.htm
21. Pavljuk K. Strahova model' finansuvannja medycyny: jakyj scenarij obere Ukraini. Nezalezhnyj audytor. URL : http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/1127?view=material.
22. Pereginiec' I. B. Koncepcija reformy systemy ohorony zdorov'ja ta i'i' osnovni naprjamy. Zhinochjy likar : nauk.-prakt. vyd. dlja praktykujuchyh likariv. URL : <http://www.z-l.com.ua/ua/concept>.
23. Ukrainec' O. Dobrovil'ne medychne strahuvannja v Ukraini: vid chogo zahyshhaje polis. Vse pro buhgalters'kyj oblik. 2012. № 104. S. 39–41.

УДК 330.131.7:004.946.5

ВОЛОСОВИЧ Світлана,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету

КЛАПКІВ Любов,

к. е. н., старший викладач кафедри фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету

ДЕТЕРМІНАНТИ ВИНИКНЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ КІБЕРРИЗИКІВ

Виокремлено причинно-наслідковий, секторальний та інструментальний підходи до визначення дефініції кіберризиків. Запропоновано розглядати кіберризик у широкому та вузькому розумінні. Систематизовано кримінальні та некримінальні джерела кіберризиків. Проаналізовано явища кібератака та кіберінцидент як основні інструменти реалізації кіберризиків. Виявлено кіберзагрози для зовнішньої торгівлі. Досліджено основні кіберінциденти глобального масштабу.

Ключові слова: кіберризик, кібератака, кіберзагроза, кіберінцидент.

Волосович С., Клапків Л. Детерминанты возникновения и реализации киберрисков. Выделены причинно-следственный, секторный и инструментальный подходы к определению дефиниции киберрисков. Предложено рассматривать киберриски в широком и узком смысле. Систематизированы уголовные и некриминальные источники киберрисков. Проанализированы явления кибератака и киберинцидент как основные инструменты реализации киберриска. Исследованы основные киберинциденты глобального масштаба.

Ключевые слова: киберриск, кибератака, киберугроза, киберинцидент.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть розвиток інтернету спричинив революцію у сфері зв'язку та комунікації, що стало суттєвим чинником світового економічного зростання. З одного боку, це дало можливість суб'єктам господарювання та населенню в усьому світі отримати вигоди від ефективності, швидкості та зручності цифрових операцій та обміну інформацією, а з іншого, обумовило зростання ймовірності для підприємств отримання фінансових збитків, витоку даних та погіршення репутації через кіберзлочинні дії конкурентів та хакерів.

Проблема кіберризиків на світовому рівні була офіційно названа однією з п'яти ключових загроз людству, починаючи з 2012 р. В опрацюваннях Світового економічного форуму того року кібератаки посіли четверте місце в рейтингу загроз. Через п'ять років у подібному

рапорті було відзначено нові типи кіберзагрози – крадіжка і шахрайство з даними [1, с. 4]. Активізація цих процесів обумовила актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній науковій літературі економічним аспектам кіберризиків і методам управління ними присвячено незначну кількість праць. Варто відзначити, що темпи досліджень цієї проблеми у розвинутих країнах значно випереджають вітчизняні напрацювання. Такий розрив, з одного боку, пояснюється рівнем розвитку фінансової системи та залежністю її від інформаційних технологій. А з іншого – питання кіберризиків об’єднує дві різні сфери: фінансову та інформаційну, що вимагає інтердисциплінарного підходу до його вивчення.

Істотну роль у дослідженні сутності кіберризиків відіграють приватні інституції: консалтингові, страхові компанії та компанії з інформаційного та програмного забезпечення, зокрема *AON, PricewaterhouseCoopers, Deloitte, Ernst and Young, Society of Actuaries, International Association, Allianz, Geneva Association*. Із зростанням кіберризиків та негативних фінансових наслідків його реалізації все більшу увагу цій загрозі приділяють державні та комерційні установи, зокрема Федеральне Бюро розслідувань США, Банк міжнародних розрахунків.

У різних джерелах кіберризиків розглянуто в таких аспектах як:

- систематичні ризики в діяльності фінансових установ та фінансових ринків [2];
- складова операційних ризиків компаній [3; 4];
- ймовірності настання подій у сфері інформаційних активів, комп’ютерних та комунікаційних ресурсів [5];
- ймовірні злочини, здійснені за допомогою мережі Інтернет [6].

Одним із найбільш повних теоретичних опрацювань вважається робота М. Елінга, де розглянуто 209 позицій з тематики кіберризиків. При цьому автор виділив 7 сфер дослідження кіберризиків [7].

Серед вітчизняних науковців варто видіти праці В. Братюка, К. Семенової, К. Тарасової, Ю. Кожедуба, які приділили увагу страховому захисту від кіберризиків, проблемам їх менеджменту та аналізу документів з керування ними [8–10].

Не дивлячись, що в зазначених дослідженнях відображені окремі аспекти явища кіберризиків, в українській науковій літературі загалом поки що відсутнє цілісне комплексне дослідження з економічних проблем кіберризиків.

Метою статті є дослідження детермінантів виникнення кіберризиків та їх негативного впливу на світову та національну економіку.

Матеріали та методи. Теоретичним та методологічним підґрунтям статті стали праці вітчизняних та зарубіжних науковців. Застосування методів теоретичного узагальнення, порівняльного аналізу, аналізу та синтезу дозволило обґрунтувати детермінанти кіберризиків.

Результати дослідження. На основі аналізу наукової літератури та нормативно-правових актів можна виділити три підходи щодо розуміння дефініції кіберризиків: причинно-наслідковий, секторальний та інструментальний.

Причинно-наслідковий підхід пов’язує наслідки реалізації кіберризиків та джерела їх виникнення. Згідно з ним, кіберризик – це будь-який ризик фінансових втрат, збоїв або шкоди репутації організації внаслідок відмови систем інформаційних технологій [11]. Робоча група Комітету з виплат і ринкової інфраструктури та Міжнародна організація комісій з цінних паперів Банку міжнародних розрахунків розглядають кіберризик як поєднання вірогідності події, що відбуваються у сфері інформаційних активів організації, комп’ютерних і комунікаційних ресурсів та наслідків цієї події для організації [5].

В секторальному підході акцент ставиться на сферах реалізації кіберризиків. Кіберризик може бути визначений як загроза, пов’язана з онлайн-активністю, інтернет-торгівлею, електронними системами та технологічними мережами, а також зберіганням персональних даних [12].

В основі інструментального підходу покладено інструменти, за допомогою яких відбувається реалізація кіберризиків. Форум *Chief Risk Officers (CRO)* визначив кіберризиків як будь-які ризики, що виникають при використанні електронних даних та їх передачі, включаючи технологічні інструменти, такі як інтернет та телекомунікаційні мережі. Це також містить у собі фізичний збиток, який може бути спричинений випадками порушення кібербезпеки; шахрайством, заподіяним зловживанням даними, будь-якою відповідальністю, що виникає внаслідок зберігання даних; а також доступності, цілісності та конфіденційності електронної інформації щодо приватних осіб, компаній чи урядів [13]. Всі підходи дають можливість стверджувати, що кіберризиків притаманні ознаки операційного ризику. Слід зауважити, що середовищем виникнення кіберризиків є кіберпростір. Не дивлячись на існування множинності підходів до визначення кіберпростору, можна виділити його ознаки, присутні у всіх підходах. Кіберризик не може існувати без матеріальних елементів, він містить інформацію та є віртуальним [14]. Подібний підхід передбачає Федеральна служба розслідувань США і трактує кіберризиків як ймовірні злочини, здійснені за посередництвом мережі Інтернет [6].

Поняття кіберризиків можна розглядати у вузькому і широкому значенні. У вузькому значенні кіберризиків пов’язані з операційними загрозами інформаційним та технологічним активам, які негативно впливають на конфіденційність, доступність та цілісність інформації або інформаційної системи. Кіберризик – це операційний ризик, який полягає в отриманні прямих чи побічних збитків економічними суб’єктами внаслідок їх функціонування у кіберпросторі. В широкому значенні кіберризиків – це ймовірність загрози інтерактивним цифровим мережам, що використовуються для передачі, модифікації та зберігання інформації (кіберпростору).

Кіберзлочини поділяються на дві групи: кіберзалежні злочини та кіберможливі злочини.

Під кіберзалежними злочинами (*Cyber dependent crime*) розуміють злочини, які здійснюються лише з використанням пристроїв інформаційно-комунікаційних технологій, що є одночасно інструментом і метою злочину (наприклад, розробка та розповсюдження шкідливого програмного забезпечення для отримання фінансової вигоди, здійснення злому для крадіжки, пошкодження чи знищення даних та/або мережевої активності). Кіберможливі злочини (*Cyber-enabled crime*) – це традиційні злочини, що можуть бути збільшені в масштабі за допомогою комп'ютерів, комп'ютерних мереж або інших форм інформаційно-комп'ютерної техніки (наприклад, шахрайство з використанням кібертехнології та крадіжка даних) [15].

З огляду на проблему швидкої дифузії кіберзагроз і практично відсутність контролю за їх поширенням варто виділити рівні прояву кіберзлочинів:

- мікрорівень (рівень окремих домогосподарств і підприємств);
- макрорівень (рівень окремих галузей);
- мезорівень (рівень окремих країн чи їх об'єднань).

Відповідно до тривалості впливу наслідків ризику, можна виокремити довгострокову та короткострокову дію кіберзлочину.

Джерела виникнення операційних кіберризиків систематизували Й. Кебула і Л. Янг, виділивши чотири класи: дії людей, бездіяльність системи і технології, помилки у внутрішніх процесах та зовнішні події [4]. Кожен клас поділяється на підкласи, які в своєму складі мають різні елементи-чинники. З точки зору управління ризиками підкреслюється, що найбільше значення для фірми мають перебої (бездіяльність) в системах і технологіях (рис. 1).

Одним із інструментів реалізації кіберризиків є кібератака. Федеральна рада експертизи фінансових установ США (*Federal Financial Institutions Examination Council, FFIEC*) розрізняє поняття кібератаки та кіберінциденту. Під кібератакою розуміється спроба пошкодити, порушити або отримати несанкціонований доступ через кіберпростір до комп'ютера, комп'ютерної системи або електронної мережі зв'язку з метою порушення, виключення, знищення або зловмисного контролю над обчислювальним механізмом чи інфраструктурою; або знищення цілісності даних, або викрадення керованої інформації [16]. Кіберінцидент розглядається *FFIEC* як дії через використання комп'ютерних мереж, що призводять до фактичного або потенційно несприятливого впливу на інформаційну систему або інформацію. У доповіді британської спеціалізованої страхової компанії «*Hiscox*» за 2016 р. зазначено, що кіберзлочини завдали збитків світовій економіці у розмірі 450 млрд дол. США та було викрадено понад 2 млрд записів персональних даних [17]. У тому ж році шкідлива інтернет-активність завдала економіці США збитків від 57 до 109 млрд дол. США [18].

Рис. 1. Класифікація джерел кіберризиків

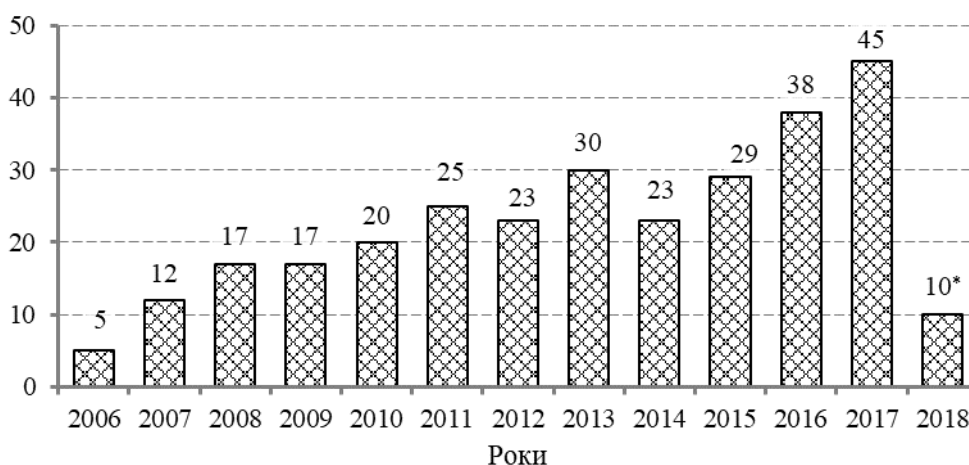
Джерело: складено авторами на основі [15, с. 146].

Слід зазначити, що 43 % кібератак у США спрямовується на малий бізнес [19]. Згідно з даними уряду Великої Британії, опрацьованих разом із фірмою *Pricewaterhousecooper*, збитки від кібератак для малого і середнього бізнесу країни в 2015 р. становили від 75 тис. до 310 тис. фунтів і від 1,46 млн до 3,41 млн фунтів – для великого [20].

До переліку форм реалізації кіберризиків варто додати третю категорію – кібертероризм. Особливістю кібертероризму є мотивація, яка полягає у деструктивному впливі на соціально важливу інфраструктуру (наприклад, систему електропостачання, залізничного сполучення) [21]. Четвертою категорією, яку варто розглядати як найважчу форму прояву кіберризиків, є кібервійна, характерною особливістю якої є використання інформаційних технологій однією країною з метою руйнації та створення нестабільності в іншій [22]. Ключовий критерій поділу на такі форми – це мотивація кібервтручання та механізм його впливу на інформаційні системи. На практиці такий поділ досить складний, оскільки дуже часто важко визначити основну мотивацію злочинної кібердії.

Консалтингова компанія *Phenomenon* провела опитування серед 2168 фірм в країнах Європи, Південної Америки, Азії та Африки, які запровадили управління кіберризиками як складову системи управління ризиками. Відповіді респондентів показали, що 46 % мали досвід з кібератаками, причому вони носили різний характер – пов’язані з руйнуванням бізнесу та ІТ-процесів – 46 %, пошкодженням або крадіжками конфіденційних даних фірми (наприклад інтелектуальну власність) – 34 %, з крадіжками конфіденційної інформації приватних осіб – 26 % [23, с. 13]. Згідно з дослідженнями страхової компанії *Allianz*, до кіберризиків, що найбільше впливали на діяльність компаній, належать переривання бізнес-процесів, крадіжка інтелектуальної власності та кібервимагання [24].

За даними Центру стратегічних та міжнародних досліджень (*Senter for Strategic&International Studies, CSIS*) кількість значних кіберінцидентів практично щороку зростає. При цьому спостерігається чітка тенденція до їх зростання впродовж 2014–2017 р. Водночас уже у 2018 р. було зафіксовано 11 значних кіберінцидентів (рис. 2).

* станом на I квартал 2018 р.

Рис. 2. Кількість кіберінцидентів у світі

Джерело: складено авторами на основі [25].

Спільні дослідження *CSIS* та компанії *McAfee* свідчать, що щорічна вартість кіберзлочинів у глобальному масштабі становить 445–600 млрд дол. США. Це складає приблизно 1 % світового ВВП [26]. У структурі мотивацій кібератак станом на січень 2018 р. найбільшу частку займають кіберзлочини (*cyber crime*) – 81,7 %. Водночас частка кібершпигунства (*cyber espionage*) склала 12,2 %, кібервійн (*cyber warfare*) – 4,3 %, хактивізму (*hacktivism*) – 1,7 % [27]. За векторами дії кібератак станом на січень 2018 р. переважали шкідливі програми – 43,5 %. При цьому частка викрадення облікових записів склала 14,8 %, невідомих – 13 %, цільових атак – 9,6 %, *DDoS* – 6,1 % [27].

Найбільш потужними кіберінцидентами у 2017 р. стали *WannaCry*, *Petya*, *Dragonfly 2.0 Equifax*, *Deloitte LLP*, коротку характеристику яких описано у табл. 1.

Таблиця 1

Характеристика найбільших кіберінцидентів у 2017 році

Назва	Період	Програмне забезпечення	Масштаби поширення	Розмір збитків
<i>WannaCry</i>	Травень, 2017 р., чотири дні	<i>Ransomware</i> . Враховув вразливість <i>EternalBlue</i> у <i>Microsoft Windows XP</i> та <i>Windows Server 2003</i>	Кількість країн охоплення – 150. Кількість жертв – близько 200 тис. [28]	Близько 4 млрд дол. США
<i>NotPetya</i>	Вперше з'явився як <i>Petya</i> у 2016 р. <i>NotPetya</i> – червні 2017 р.	<i>Malware</i> . Враховув вразливість <i>Eternal Blue</i> та <i>Eternal Romance</i> <i>Microsoft Windows XP</i> та <i>Windows Server 2003</i> . В Україні була пов'язана із бухгалтерським програмним забезпеченням «MeDoc»	Кількість країн охоплення: понад 60 [29]. Україна: урядові організації, банки, державні енергетичні установи та залізничні компанії, аеропорти «Бориспіль» та «Жуляни», автозаправки, організації водопостачання, телефонні компанії, метрополітен м. Києва, сайт Львівської міської ради, система радіаційного моніторингу на Чорнобильській атомній станції була переведена у «ручний» режим управління. Нідерланди: судноплавна компанія <i>TNT Express</i> , дочірня компанія <i>FedEx</i> . Великобританія: рекламна компанія. Данія: конгломерат з транспорту та логістики <i>Maersk</i> . Іспанія: транснаціональні компанії. Австралія: юридична фірма <i>DLA Piper</i> , авіалінії « <i>Qantas</i> »	Невідомий
<i>Dragonfly 2.0</i>	Перша половина 2017 р.	Троянські програми віддаленого доступу, замасковані під оновлення <i>Flash: Backdoor: Goodor</i> , <i>Backdoor: Dorshei Trojan</i> , <i>Karagany.B</i>	Орієнтована на критичні галузі енергетики США, Туреччини та Швейцарії	Невідомий
<i>Equifax</i>	Вересень 2017 р.	Порушення даних (<i>data breaches</i>)	Британське відділення американського кредитно-рейтингового агентства <i>Equifax</i> визнала, що майже 700 тисяч британських споживачів мали доступ до своїх особистих даних після кібер-атаки, що набагато вище, ніж вважалося раніше [30]	27,3 млн дол. США. Загальні операційні витрати <i>Equifax</i> зросли на 15%. Додатково витрати на надання безкоштовного кредитного моніторингу – 56 млн дол. США [31]
<i>Deloitte LLP</i>	Березень 2017 р.	Порушення даних (<i>data breaches</i>)	<i>Deloitte</i> – одна з найбільших приватних фірм Нью-Йорку, що зареєстрована в Лондоні. Вона надає консалтинг з питань аудиту, оподаткування, кібербезпеки для найбільших банків світу, міжнародних компаній, медіа підприємств, фармацевтичних фірм та державних установ. І потенційно могли бути викрадені дані з 5 млн листів, що знаходяться у хмарі [32]. Проте офіційно було заявлено, що лише 350 клієнтів можуть опинитися під загрозою [33]	Невідомий

Джерело: складено авторами за [28–33].

Нині спостерігається активізація впливу ринку криптовалют на реалізацію кібератак [34, с. 90]. Національне агентство зі злочинності Великобританії (*National Crime Agency, NCA*) визначає, що криптовалюти допомагають кіберзлочинцям отримати платіж від жертви, сприяють зростанню кіберзлочинності як послуги, полегшують фінансові потоки у кіберзлочинному світі [35].

Під час опитування ризик-менеджерів фінансових послуг, проведеного компанією *Depository Trust&Clearing Corporation (DTCC)*, 70 % респондентів зазначили, що кіберризик має найсуттєвіший вплив на функціонування глобальної фінансової системи. Водночас до п'ятірки ризиків, що загрожують функціонуванню глобальної фінансової системи, також належать географічний ризик (50 %), вплив нових регуляторних вимог (41 %), економічний спад (33 %), монетарна політика (31 %) [36]. Проте сфера фінансових послуг та глобальна фінансова система не є винятками для кіберзагроз. Їх потужного впливу також зазнають сфери комунальних послуг, транспорту, охорони здоров'я, нафтогазова індустрія, урядові органи. У грудні 2015 р. в Туреччині відбулись кібератаки на мережі, якими користувались банки, уряд та засоби масової інформації [37]. В тому ж році в Україні кібератаки зазнала українська система дистрибуції електроенергії, тимчасово позбавивши майже 230 тис. громадян доступу до електрики [38]. Серед суб'єктів господарювання найбільш чутливими сферами до кіберзагроз є телекомунікації, логістика та виробництво.

Не є винятком впливу кіберризиків і сфера міжнародної торгівлі, підґрунтям поширення якої є інтернет, інформаційні та комунікаційні технології. Перш за все це стосується транскордонної е-комерції, частка якої вже нині становить біля 7 % загального обсягу е-комерції [39]. Використання сучасних технологій обумовило не лише потужне зростання е-комерції, але й активізацію кіберзагроз у вигляді несанкціонованого доступу до персональних даних споживачів, їх використання чи модифікації. Це стосується зараження комп'ютерів шкідливими програмами, зокрема вірусами, хробаками, троянськими конями; хактивізму; кібершпигунства шляхом доступу до незахищеної інформації через *Wi-Fi*, підробки *IP*-адрес та сканування портів. Також кібершпигунство є інструментом отримання конкурентних переваг на міжнародному ринку. При цьому часто фінансування кібершпигунства здійснюються урядами. Яскравим прикладом є взаємне обвинувачення Китаю та США у кібершпигунстві та застосування на цьому підґрунті взаємних санкцій.

Значного впливу кібератаки завдають об'єктам глобального постачання. Прикладом є кібератака на гіганта судноплавства «*Maersk*» влітку 2017 р., що здійснило міжнародні перевезення товарів, зокрема нафти. Вона спричинила значну перерву в роботі компанії під час вимкнення комп'ютерів за допомогою шкідливого програмного забезпечення та збитки близько 300 млн дол. США [40]. Хоча подібні інциденти можуть обумовити серйозніші наслідки для глобальної економіки.

Варто зазначити, що наслідки (в економічному контексті – втрати) від реалізації кіберризиків поділяються на прямі та непрямі [2, с. 9]. Прямі втрати пов'язані з експертизою, розслідуванням, правовим захистом, інформуванням клієнтів, зміцненням системи захисту даних клієнтів та компанії. Непрямі витрати менш помітні, але довготриваліші та складніші в оцінці. У табл. 2 показано основні негативні наслідки реалізації кіберризиків.

Таблиця 2

Наслідки реалізації кіберризиків

Прямі	Опосередковані
Втрата власних даних компанії (комерційних тасмниць, конфіденційної інформації)	Відкликання продукту з ринку
Втрата клієнтів	Розірвання контрактів
Санкції від державних органів	Кадрові зміни
Активізація технічних досліджень	Зростання страхових премій
Регуляторне доповнення	Зростання витрат на обслуговування позик
Посилення громадських зв'язків	Вплив операційного підриву чи руйнування
Покращення кібербезпеки	Знецінення торгової марки
Повідомлення про злам даних клієнтів	Втрата інтелектуальної власності
Захист клієнтів від зламу	Вартість втрати доходу за контрактом
Виплати на адвокатські гонорари та судові збори	Втрата цінності зв'язку з клієнтом
Витрати, пов'язані з виплатою компенсацій клієнтам	Втрата репутації та часу на її відновлення

Джерело: авторська розробка за [39].

У 2016 р. шкідлива активність в інтернеті була за масштабами другим у світі типом економічної злочинності, яка торкнулася 32 % організацій. В Індії за десять років до 2014 р. рівень злочинності в інтернеті збільшився в 19 разів, водночас вона наразі посідає третє місце після США та Китаю за кількістю джерел шкідливої онлайн-діяльності. У Великобританії за 2016 р. одне з кожних п'яти підприємств зазнало нападу, і лише 24 % британських компаній стверджують, що вони мають безпеку для захисту від зламу [41, с. 3]. У США кібератак зазнавала у 2017 р. одна з кожних п'яти компаній. При цьому дві третини підприємств країни вважають кіберризик фундаментальним викликом для свого бізнесу [42, с. 5–6]. Наслідки від кібератак стають відчутнішими через застосування кіберзлочинцями нових технологій, що сприяють цьому виду злочинної діяльності, зокрема «чорних ринків» та цифрової валюти.

Висновки. Кіберризик є динамічним ризиком, в основі якого лежить втручання та порушення цілісності інформаційного забезпечення. Кіберризик найчастіше проявляється через кібератаки, наслідки

яких можуть бути як прямі, так і опосередковані, що значно ускладнює процес оцінки фінансових втрат. Крім того, фінансові втрати від реалізації кіберризиків не обмежені в часі, тобто можуть проявитись набагато пізніше після ліквідації шкоди.

Щороку відмічається стрімкий зріст кількості кіберінцидентів і їх вартості. Об'єктом кібератак можуть бути фізичні й юридичні особи, які є суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, окремі галузі економіки чи ціла країна. Найбільш загрозливою формою прояву кіберризиків є кібервійна, яка може охоплювати всю країну. Для попередження реалізації кіберризиків кіберпростір має регулюватися певними правилами та нормами поведінки. Національні органи кібербезпеки мають отримувати від суб'єктів національної економіки своєчасні та точні звіти про кіберподії. Стандарти для кіберризиків повинні передбачати надання внутрішніх даних фінансовими установами, що автоматизовано оброблятимуться. На першому етапі це має здійснюватися на періодичній основі, а у подальшому – в режимі реального часу. При цьому здійснюватиметься перевірка надійності даних.

Враховуючи кримінальну природу кібератак, органи нагляду за ринками фінансових послуг повинні взаємодіяти з відповідними правоохоронними органами на основі двостороннього надання інформації. Для швидкої адаптації до мінливих кіберзагроз регуляторні правила для фінансових установ мають бути гнучкими.

Основними інструментами забезпечення кібербезпеки учасників транскордонної е-комерції є аутентифікація клієнтів, антивірусне програмне забезпечення, шифрування, цифровий підпис. Оскільки боротьба з кіберзлочинцями реальна та постійна, технології (такі як токенізація, біометрія, штучний інтелект) допомагають ідентифікації клієнтів, безпечності транзакцій та мінімізації збитків від шахрайства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Global Economic Forum, The Global Risks Report 2017. 12th Edition. URL : <http://wef.ch/risks2017>.
2. Kopp E., Kaffenberger L., Wilson C. Cyber Risk, Market Failures, and Financial Stability. Working Paper, 2017. International Monetary Fund. URL : <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/WP/2017/wp17185.ashx>.
3. Peters Gereth W., Shevchenko P. V., Cohen D. R., Maurice D. Understanding Cyber Risk and Cyber Insurance, FinTech: Growth and Deregulation. URL : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3065635.
4. Cebula J. J., Young L. R. A Taxonomy of Operational Cyber Security Risks, Carnegie Mellon University. URL : <https://www.sei.cmu.edu/reports/10tn028.pdf>.
5. Committee on Payments and Market Infrastructures and International Organization of Securities Commissions, Guidance on Cyber Resilience for Financial Market Infrastructures. June 2016. URL : <https://www.bis.org/cpmi/publ/d146.htm>.
6. Federal Bureau of Investigation, Internet Crime Report. 2016. URL : https://pdf.ic3.gov/2016_IC3Report.pdf.
7. Eling M. What do we know about cyber risk and cyber risk insurance? The Journal of Risk Finance. 2017. Iss. 5. P. 474–491.

8. Братюк В. П. Сутність кіберризиків та страховий захист від кіберризиків в Україні. Актуальні пробл. економіки. 2015. № 9 (171). С. 421–427.
9. Семенова Е. Д., Тарасова К. И. Становление нового цифрового мира и проблемы менеджмента кибер-рисков. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2017. № 3. С. 236–244.
10. Кожедуб Ю. Аналіз документів з керування ризиком кібербезпеки. Information Technology and Security. 2017. Vol. 5. № 1. С. 82–95.
11. Institute of Risk Management. URL : <https://www.theirm.org/knowledge-and-resources/thought-leadership/cyber-risk>.
12. Olsen T. Cyber risk insurance. 18.06.2013. URL : <https://www.pwc.dk/da/arrangementer/assets/cyber-tineolsen.pdf>.
13. CRO Forum. The Cyber Risk Challenge and the Role of Insurance. December 2014. URL : <http://www.thecroforum.org/cyber-resilience-cyber-risk-challenge-role-insurance>.
14. Rajnovic D. Cyberspace – What is it? Cisco Blogs. July 2012. URL : <https://blogs.cisco.com/security/cyberspace-what-is-it>.
15. Eling M., Wirfs J. H. Cyber Risk: Too Big to Insure? Risk Transfer Options for a Mercurial Risk Class Institute of Insurance Economics Universitat St. Gallen. 2016, 174 p. URL : www.ivw.unisg.ch.
16. Lloyds Banking Group. Understanding the interactions between cyber-crime and fraud prevention. URL : <https://www.cefpro.com/0506ri-understanding-the-interactions-between-cyber-crime-and-fraud-prevention>.
17. FFIEC. Cybersecurity Assessment Tool Glossary. June 2015. URL : http://www.ffiec.gov/pdf/cybersecurity/FFIEC_CAT_App_C_Glossary_June_2015_PDF5.pdf.
18. Киберпреступления обошли мировую экономику в \$450 миллиардов в 2016 году. URL : http://biz.censor.net.ua/news/3020281/kiberprestupleniya_oboshlis_mirovoyi_ekonomike_v_450_milliardov_v_2016_godu.
19. CEA Report: The Cost of Malicious Cyber Activity to the U.S. Economy. February 16, 2018. URL : <https://www.whitehouse.gov/articles/cea-report-cost-malicious-cyber-activity-u-s-economy>.
20. Rob Starr. 7 Types of Cyber Attacks Are Threatening Your Small Business Right Now. May 8, 2017. URL : <https://smallbiztrends.com/2017/05/types-of-cyber-attacks-small-business.html>.
21. PricewaterhouseCooper. 2015 Information Security Breaches Survey. Department for Business, Innovation and Skills. URL : www.pwc.co.uk/services/audit-assurance/insights/2015-information-security-breaches-survey.html.
22. Hua J., Vapna S. The economic impact of cyber terrorism. The Journal of Strategic Information Systems. 2013. № 22 (2). P. 175–186.
23. Ponemon Institute LLC. Global Cyber Risk Transfer Comparison Report. 2017. URL : <http://www.aon.com/risk-services/thought-leadership/2017-global-cyber-risk-transfer-comparison-report.jsp>.
24. Allianz Global Corporate and Speciality. A Guide to Cyber Risks. URL : <https://www.agcs.allianz.com/assets/PDFs/risk%20bulletins/CyberRiskGuide.pdf>.
25. Significant Cyber Incidents Since 2006: Center for Strategic & International Studies. URL : https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/180308_Significant_Cyber_Events_List.pdf?Szs5ZuZShJAIfgcUXRsvB5T8C76PJR0y.
26. Lewis J. Economic Impact of Cybercrime No Slowing Down. URL : https://www.mcafee.com/us/resources/reports/restricted/economic-impact-cybercrime.pdf?utm_source=Press&utm_campaign=bb9303ae70-EMAIL_CAMPAIGN_2018_02_21&utm_medium=email&utm_term=0_7623d157be-b9303ae70.
27. Passeri P. Cyber Attacks Statistics. January 2018. Nextgen Network Monitor. URL : <https://www.hackmageddon.com/2018/02/22/january-2018-cyber-attacks-statistics>.
28. WannaCry Ransomware – A Wake-Up Call for Cybersecurity and Data Management. URL: <http://en.finance.sia-partners.com/20170609/wannacry-ransomware-wake-call-cybersecurity-and-data-management>.

29. Вірус petya.a вразив мережі у 60 країнах світу. Reuters. URL : <https://www.5.ua/svit/virus-petya-a-vrazyv-merezhi-u-60-krainakh-svitu-reuters-149124.html>.
30. Personal details of almost 700,000 Britons hacked in cyber-attack <https://www.theguardian.com/technology/2017/oct/11/personal-details-of-almost-700000-britons-hacked-in-cyber-attack>.
31. Surane J. Equifax Is Haunted By Its Costly Cyber Attack. URL : <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-11-09/equifax-haunted-by-cyber-attack-as-costs-jump-lawsuits-abound>.
32. Deloitte hit by cyber-attack revealing clients' secret email. URL : <https://www.theguardian.com/business/2017/sep/25/deloitte-hit-by-cyber-attack-revealing-clients-secret-emails>.
33. The Biggest Cybersecurity Threats of 2017: The Need to Prepare. 24.10.2017. URL : <http://en.finance.sia-partners.com/20171024/biggest-cybersecurity-threats-2017-need-prepare>.
34. Волосович С. Державне регулювання ринку криптовалют: зарубіжний досвід. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. № 1. С. 97–108.
35. UK national risk assessment of money laundering and terrorist financing. URL : https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/655198/National_risk_assessment_of_money_laundering_and_terrorist_financing_2017_pdf_web.pdf.
36. Reagan J., Raghavan A., Thomas A. Quantifying risk: What can cyber risk management learn from the financial services industry?. Deloitte Review. Iss. 19. July 25, 2016. URL : <https://www2.deloitte.com/insights/us/en/deloitte-review/issue-19/quantifying-risk-lessons-from-financial-services-industry.html>.
37. Snyder C. How Attackers Can Disrupt the Global Internet, Why it Matters, And What We Can Do About It. Harvard University Belfer Center for Science and International Affairs. May 2017. URL : <https://www.belfercenter.org/publication/too-connected-fail>.
38. Zetter K. Inside the cunning, unprecedented hack on Ukraine's power grid. March 3, 2016. URL : <https://www.wired.com/2016/03/inside-cunning-unprecedented-hack-ukraines-power-grid>.
39. 5 ways to make global e-commerce easier for everyone. December, 2017. URL : <https://www.weforum.org/agenda/2017/12/ecommerce-trade-wto-growth-opportunity>.
40. Bahar M., Satnick T. Cyber Kinks in the Global Supply Chain. URL : <http://www.globaltrademag.com/global-trade-daily/commentary/cyber-kinks-global-supply-chain>.
41. Payment cybersecurity: Be prepared. Be protected. London: Worldpay 2017. URL : http://offers.worldpayglobal.com/rs/850-JOA-856/images/Worldpay_Security_Whitepaper_v10.1.pdf?mkt_tok=eyJpIjoiTXpsa05EZ3hOR1F3T1RRNSIsInQiOiJGWIVjTDVDZjdGOUVTa1BwNHlWYXExNU14WXJQVTlpM2NHRmtNOU5vZDJKcG1TWW1TRDZGcFBibUkwakxpNVpTZ2VScFF0MlIEclV0b2FBOUtMQ21qdHhacU1MXC9VYVMYQ01zdWQrUm9PWlFzT0k3T21YUXQ0R01OWllyQ2todDAifQ%3D%3D.
42. Willis Towers Watson. Cyber Risk Survey Report 2017. URL : <https://www.willistowerswatson.com/en/insights/2017/06/2017-cyber-risk-survey-report>.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2018.

Volosovych S., Klapkiv L. Determinants of the cyber-risks arise and realization.

Background. Over the past decades, the development of the Internet has revolutionized the communication area, which has become a major factor in global economic growth, but has led to cyber-risk arise.

Analysis of recent research and publications. In modern scientific literature the small number of jobs is devoted to the economic aspects of cyber-risks and methods of managing them. The pace of research on this problem in developed countries leaves

significantly behind the domestic developments. This gap, on the one hand, is explained by the level of development of the financial system and the degree of its dependence on information technology. On the other hand, the issue of cyber risk combines two different areas: financial and informational, requiring an interdisciplinary approach to its study.

Private institutions play a key role in the study of the essence of cyber-risks: consulting, insurance companies and information and software companies, such as AON, PricewaterhouseCoopers, Deloitte, Ernst and Young, Society of Actuaries, International Association, Allianz, and Geneva Association. With the growing of cyber risk and the negative financial implications of its implementation, state and commercial institutions, such as the Federal Bureau of Investigation in the USA, the Bank for International Settlements, are increasingly paying attention to this threat.

Among domestic scientists it is worth to highlight the works of V. Bratiuk, E. Semenova, and Yu. Kozhedub, that paid attention to insurance protection against cyber-risks, to problems of their management and analysis of documents on their management.

The **aim** of the article is to study the determinants of cyber-risk and their negative impact on world and national economies.

Materials and methods. The works of domestic and foreign scholars have become the theoretical and methodological basis of the article. The research was carried out using the methods of theoretical generalization, comparative analysis, analysis and synthesis.

Results. Based on the analysis of scientific literature and normative legal acts, the causal, sequential, and instrumental approaches to understanding the definition of cyber risk are identified. It is proposed to consider the concept of cyber-risk in a narrow and broad sense. In the narrow sense, cyber-risk is associated with operational threats to information and technology assets that adversely affect the confidentiality, availability and integrity of information or information systems. Cyber-risk is an operational risk, which is to obtain direct or indirect damage by economic agents as a result of their operation in cyberspace. In the broad sense, cyber-risks are the likelihood of a threat to interactive digital networks used to transmit, modify, and store information.

Conclusion. To prevent cyber-risk implementation, cyberspace should be governed by certain rules of behavior. National cyber-security agencies should receive timely and accurate cyber-crime reports from national economic agents. Cybersecurity standards should include the provision of internal cyber-risk data by financial institutions that will be automated.

Keywords: cyber-risk, cyber-attack, cyber-threat, cyber-incident.

REFERENCES

1. Global Economic Forum, The Global Risks Report 2017. 12th Edition. URL : <http://wef.ch/risks2017>.
2. Kopp E., Kaffenberger L., Wilson C. Cyber Risk, Market Failures, and Financial Stability. Working Paper, 2017. International Monetary Fund. URL : <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/WP/2017/wp17185.ashx>.
3. Peters Gereth W., Shevchenko P. V., Cohen D. R., Maurice D. Understanding Cyber Risk and Cyber Insurance, FinTech: Growth and Deregulation. URL : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3065635.
4. Cebula J. J., Young L. R. A Taxonomy of Operational Cyber Security Risks, Carnegie Mellon University. URL : <https://www.sei.cmu.edu/reports/10tn028.pdf>.
5. Committee on Payments and Market Infrastructures and International Organization of Securities Commissions, Guidance on Cyber Resilience for Financial Market Infrastructures. June 2016. URL : <https://www.bis.org/cpmi/publ/d146.htm>.
6. Federal Bureau of Investigation, Internet Crime Report. 2016. URL : https://pdf.ic3.gov/2016_IC3Report.pdf.

7. Eling M. What do we know about cyber risk and cyber risk insurance? *The Journal of Risk Finance*. 2017. Iss. 5. P. 474–491.
8. Bratjuk V. P. Sutnist' kiberryzykiv ta strahovyj zahyst vid kiberryzykiv v Ukraini. *Aktual'ni probl. ekonomiky*. 2015. № 9 (171). С. 421–427.
9. Semenova E. D., Tarasova K. I. Stanovlenie novogo cifrovogo mira i problemy menedzhmenta kiber-riskov. *Marketing i menedzhment innovacij*. 2017. № 3. S. 236–244.
10. Kozhedub Ju. Analiz dokumentiv z keruvannja ryzykom kiberbezpeky. *Information Technology and Security*. 2017. Vol. 5. № 1. S. 82–95.
11. Institute of Risk Management. URL : <https://www.theirm.org/knowledge-and-resources/thought-leadership/cyber-risk>.
12. Olsen T. Cyber risk insurance. 18.06.2013. URL : <https://www.pwc.dk/da/arrangementer/assets/cyber-tineolsen.pdf>.
13. CRO Forum. The Cyber Risk Challenge and the Role of Insurance. December 2014. URL : <http://www.thecroforum.org/cyber-resilience-cyber-risk-challenge-role-insurance>.
14. Rajnovic D. Cyberspace – What is it? *Cisco Blogs*. July 2012. URL : <https://blogs.cisco.com/security/cyberspace-what-is-it>.
15. Eling M., Wirfs J. H. Cyber Risk: Too Big to Insure? Risk Transfer Options for a Mercurial Risk Class Institute of Insurance Economics Universitat St. Gallen. 2016, 174 p. URL : www.ivw.unisg.ch.
16. Lloyds Banking Group. Understanding the interactions between cyber-crime and fraud prevention. URL : <https://www.cefpro.com/0506ri-understanding-the-interactions-between-cyber-crime-and-fraud-prevention>.
17. FFIEC. Cybersecurity Assessment Tool Glossary. June 2015. URL : http://www.ffiec.gov/pdf/cybersecurity/FFIEC_CAT_App_C_Glossary_June_2015_PDF5.pdf.
18. Kiberprestuplenija oboshlis' mirovoj jekonomike v \$450 milliardov v 2016 godu. URL : http://biz.censor.net.ua/news/3020281/kiberprestupleniya_oboshlis_mirovoyi_ekonomike_v_450_milliardov_v_2016_godu.
19. CEA Report: The Cost of Malicious Cyber Activity to the U.S. Economy. February 16, 2018. URL : <https://www.whitehouse.gov/articles/cea-report-cost-malicious-cyber-activity-u-s-economy>.
20. Rob Starr. 7 Types of Cyber Attacks Are Threatening Your Small Business Right Now. May 8, 2017. URL : <https://smallbiztrends.com/2017/05/types-of-cyber-attacks-small-business.html>.
21. PricewaterhouseCooper. 2015 Information Security Breaches Survey. Department for Business, Innovation and Skills. URL : www.pwc.co.uk/services/audit-assurance/insights/2015-information-security-breaches-survey.html.
22. Hua J., Bapna S. The economic impact of cyber terrorism. *The Journal of Strategic Information Systems*. 2013. № 22 (2). P. 175–186.
23. Ponemon Institute LLC. Global Cyber Risk Transfer Comparison Report. 2017. URL : <http://www.aon.com/risk-services/thought-leadership/2017-global-cyber-risk-transfer-comparison-report.jsp>.
24. Allianz Global Corporate and Speciality. A Guide to Cyber Risks. URL : <https://www.agcs.allianz.com/assets/PDFs/risk%20bulletins/CyberRiskGuide.pdf>.
25. Significant Cyber Incidents Since 2006: Center for Strategic & International Studies. URL : https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/180308_Significant_Cyber_Events_List.pdf?Szs5ZuZShJAIfgcUXRsvB5T8C76PJR0y.
26. Lewis J. Economic Impact of Cybercrime No Slowing Down. URL : https://www.mcafee.com/us/resources/reports/restricted/economic-impact-cybercrime.pdf?utm_source=Press&utm_campaign=bb9303ae70-EMAIL_CAMPAIGN_2018_02_21&utm_medium=email&utm_term=0_7623d157be-b9303ae70.
27. Passeri P. Cyber Attacks Statistics. January 2018. Nextgen Network Monitor. URL : <https://www.hackmageddon.com/2018/02/22/january-2018-cyber-attacks-statistics>.

28. WannaCry Ransomware – A Wake-Up Call for Cybersecurity and Data Management. URL: <http://en.finance.sia-partners.com/20170609/wannacry-ransomware-wake-call-cybersecurity-and-data-management>.
29. Virus petya.a vrazyv merezhi u 60 krai'nah svitu. Reuters. URL : <https://www.5.ua/svit/virus-petyaa-vrazyv-merezhi-u-60-krainakh-svitu-reuters-149124.html>.
30. Personal details of almost 700,000 Britons hacked in cyber-attack <https://www.theguardian.com/technology/2017/oct/11/personal-details-of-almost-700000-britons-hacked-in-cyber-attack>.
31. Surane J. Equifax Is Haunted By Its Costly Cyber Attack. URL : <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-11-09/equifax-haunted-by-cyber-attack-as-costs-jump-lawsuits-abound>.
32. Deloitte hit by cyber-attack revealing clients' secret email. URL : <https://www.theguardian.com/business/2017/sep/25/deloitte-hit-by-cyber-attack-revealing-clients-secret-emails>.
33. The Biggest Cybersecurity Threats of 2017: The Need to Prepare. 24.10.2017. URL : <http://en.finance.sia-partners.com/20171024/biggest-cybersecurity-threats-2017-need-prepare>.
34. Volosovych S. Derzhavne reguljuvannja rynku kryptovaljut: zarubizhnyj dosvid. Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo. 2018. № 1. S. 97–108.
35. UK national risk assessment of money laundering and terrorist financing. URL : https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/655198/National_risk_assessment_of_money_laundering_and_terrorist_financing_2017_pdf_web.pdf.
36. Reagan J., Raghavan A., Thomas A. Quantifying risk: What can cyber risk management learn from the financial services industry?. Deloitte Review. Iss. 19. July 25, 2016. URL : <https://www2.deloitte.com/insights/us/en/deloitte-review/issue-19/quantifying-risk-lessons-from-financial-services-industry.html>.
37. Snyder C. How Attackers Can Disrupt the Global Internet, Why it Matters, And What We Can Do About It. Harvard University Belfer Center for Science and International Affairs. May 2017. URL : <https://www.belfercenter.org/publication/too-connected-fail>.
38. Zetter K. Inside the cunning, unprecedented hack on Ukraine's power grid. March 3, 2016. URL : <https://www.wired.com/2016/03/inside-cunning-unprecedented-hack-ukraines-power-grid>.
39. 5 ways to make global e-commerce easier for everyone. December, 2017. URL : <https://www.weforum.org/agenda/2017/12/ecommerce-trade-wto-growth-opportunity>.
40. Bahar M., Satnick T. Cyber Kinks in the Global Supply Chain. URL : <http://www.globaltrademag.com/global-trade-daily/commentary/cyber-kinks-global-supply-chain>.
41. Payment cybersecurity: Be prepared. Be protected. London: Worldpay 2017. URL : http://offers.worldpayglobal.com/rs/850-JOA-856/images/Worldpay_Security_Whitepaper_v10.1.pdf?mkt_tok=eyJpIjoiTXpsa05EZ3hOR1F3T1RRNSIsInQiOiJGWiVjTDVDZjdGOUVUa1BwNHIWYXExNU14WXJQVTlpM2NHRmtNOU5vZDZJcG1TWITRDZGcFBibUkwakxpNVpTZ2VScFF0MlIEclV0b2FBOUtMQ21qdHhacU1MXC9VYVMYQ01zdWQrUm9PWIFzT0k3T21YUXQ0R01OWllyQ2todDAifQ%3D%3D.
42. Willis Towers Watson. Cyber Risk Survey Report 2017. URL : <https://www.willistowerswatson.com/en/insights/2017/06/2017-cyber-risk-survey-report>.

УДК 336.02

ПАСІЧНИЙ Микола,

к. е. н., докторант кафедри фінансів

Київського національного торговельно-економічного університету

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇНИ*

Розкрито методологічні положення формування фінансової політики країни з урахуванням рівня розвитку економіки, інституційного середовища та циклічності. Обґрунтовано доцільність дотримання комплексу універсальних і специфічних принципів при розробці заходів фіскальної і монетарної політики, що дасть можливість підвищити їх загальну ефективність. Здійснено аналіз структурних компонентів механізму формування основних параметрів фінансової політики країни. Доведено необхідність інституційної трансформації економічної доктрини держави.

Ключові слова: державна фінансова політика, бюджетно-податкова політика, монетарна політика, державна фінансова стратегія, економічний розвиток.

Пасечный Н. Методологические основы формирования финансовой политики государства. Раскрыты методологические основы формирования государственной финансовой политики с учетом уровня развития экономики, институциональной среды и цикличности. Обоснована целесообразность использования комплекса универсальных и специфических принципов в процессе разработки мер фискальной и монетарной политики, что будет способствовать повышению общего уровня их эффективности. Проанализированы структурные компоненты механизма формирования основных параметров финансовой политики страны. Доказана необходимость институциональной трансформации экономической доктрины государства.

Ключевые слова: государственная финансовая политика, бюджетно-налоговая политика, монетарная политика, государственная финансовая стратегия, экономическое развитие.

Постановка проблеми. Дослідження проблематики формування фінансової політики країни потребує застосування системного підходу з огляду на певну відокремленість функціональних повноважень державних інституцій, що здійснюють прогнозування, планування та проектування основних параметрів її складових. Не менш важливим є обґрунтування концептуальних положень координації бюджетно-по-

* Стаття підготовлена у межах виконання науково-дослідної роботи «Стратегія управління державними фінансами в умовах економічних перетворень» (номер державної реєстрації 0117U000505).

© Пасічний М., 2018

даткової і монетарної політики у довгостроковій перспективі в розрізі диферентних стадій економічного циклу. При формуванні стратегії та оперативних заходів фінансової політики для вирішення певних короткострокових завдань необхідною умовою є дотримання сукупності принципів, які визначають базисну модель співвідношення і взаємодії її структурних елементів. Недотримання універсальних та ігнорування специфічних принципів, на яких має ґрунтуватись фінансова політика, обумовлює неадекватність цієї політики стосовно ситуації, що склалася. Динамічний розвиток світової економіки актуалізує постійне вдосконалення інституційного середовища і системи аналітичного інструментарію фінансово-бюджетного прогнозування та планування, які є важливими складовими методології фінансової політики країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічний аспект розробки і роль монетарної політики ґрунтовно досліджені Ф. Арестісом, М. Соєром, Б. Маккалумом, В. Міщенком, І. Льоном, М. Фрідманом, Дж. Штейном [1–6]. Формуванню та реалізації бюджетної політики країни присвячені праці українських учених: В. Дем'янишина, Л. Лисяк, І. Лютого, А. Мярковського, І. Чугунова [7–11]. Проблеми вдосконалення механізму розробки державної фінансової політики відображені у працях І. Запатріної, В. Зимовця, В. Лагутіна, А. Мазаракі, С. Волосович [12–16].

Проте на сучасному етапі розвитку важливим та актуальним є підвищення рівня обґрунтованості управлінських рішень державних органів влади у сфері формування фінансової парадигми в контексті впливу на динаміку економічного зростання та досягнення фінансової стабільності. Питання посилення координації бюджетно-податкової і монетарної політики з урахуванням стратегічної комплементарності їх функціонального взаємозв'язку для реалізації наведених завдань ще недостатньо висвітлені. Пропонується розглянути основні засади розробки фіскальних і монетарних заходів з позиції їх нерозривної єдності з урахуванням регулятивної взаємодії та варіативних можливостей комбінування фінансових інструментів.

Метою статті є дослідження та розвиток методологічних засад формування державної фінансової політики з урахуванням рівня розвитку економіки, інституційного середовища та циклічності.

Матеріали та методи. Теоретичною та методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблеми, що розглядається. Її багатоаспектний характер обумовив застосування сукупності методів і підходів, що дозволило забезпечити концептуальну єдність дослідження, зокрема діалектичний, системний та структурний підходи, методи аналізу і синтезу, порівняння, узагальнення, наукового абстрагування.

Результати дослідження. Розпочнемо науковий пошук із універсальних принципів, під якими слід розуміти такі, що сформульовані широким колом науковців (різні наукові школи, географічні пред-

ставництва) та застосовуються протягом тривалого часу в багатьох країнах із різним рівнем економічного розвитку та є базисом для розробки фінансової політики. Специфічними вважаються принципи, які можна застосувати лише на певних транзитивних етапах соціально-економічного розвитку країни для вирішення обмеженого переліку завдань та які враховують особливості моделі національних економік. Процес розробки фінансової політики потребує забезпечення логічної послідовності заходів державних інституцій щодо формулювання її мети, основних цілей і завдань із конкретизацією термінів реалізації та зазначенням індикативних показників вимірності; визначення відповідальних виконавців, результативних показників їх діяльності з урахуванням ступеня досягнення соціально-економічних ефектів; варіативних сценаріїв політики; композиційної структури інструментів реалізації завдань фінансової політики з огляду на макроекономічну динаміку та глобальні тенденції.

Аналіз наукових праць у сфері теоретико-методологічних засад фінансової політики свідчить, що в переважній більшості випадків вітчизняні науковці розрізнено розглядають мету бюджетної та монетарної політики. І. Я. Чугунов та А. І. Мярковський визначили основну мету бюджетної політики у забезпеченні стійкого довготривалого економічного зростання [10, с. 8]. Схожої думки притримується професор Л. В. Лисяк, яка зазначає, що за сучасних умов метою бюджетної політики є підтримання макроекономічної і соціальної рівноваги та забезпечення умов для стійкого економічного зростання [8, с. 47]. О. Дмитрієва вказує, що основною метою бюджетної політики з 2000-х років було забезпечення макроекономічної стабілізації [17]. В. Г. Дем'янишин відстоює думку, що забезпечення соціально-економічного розвитку країни – це завдання бюджетної політики, а основна мета – забезпечення належного рівня життя населення [7, с. 25].

Основною функцією Національного банку України відповідно до чинної законодавчої бази є забезпечення стабільності національної грошової одиниці [18]. Для виконання цієї функції монетарний регулятор має виходити із пріоритетності досягнення цінової стабільності [19], що сприяє підтримці фінансової стабільності та додержанню стійких темпів економічного зростання за умови, що це не суперечить досягненню цілі щодо цінової стабільності [20]. Б. Маккалум з урахуванням аналізу емпіричного досвіду аргументує, що двома основними цілями монетарної політики є цінова стабільність та регулювання циклічної динаміки [3].

І. В. Запатріна [12] та З. А. Арсаханова [21] розглядають фінансову політику країни виключно з позиції її орієнтації на економічне зростання. Водночас В. Зимовець констатує, що кінцева мета державної фінансової політики економічного розвитку полягає у підвищенні добробуту населення, а нагромадження капіталу – один із можливих способів її досягнення [13, с. 127]. В. Д. Лагутін висловлює досить цікаву і дещо

контroversійну позицію щодо мети та завдань державної фінансово-економічної політики. Він вважає, що справжня мета і завдання цієї політики не доводяться до відома суспільства взагалі або ж доводяться у спотвореному вигляді, адже мета економічної політики пов'язана з бажаним майбутнім станом об'єкта, якого намагається він досягти [14, с. 9]. Дійсно, в країнах, які знаходились на етапі інституційного вдосконалення фінансової системи і є емерджентними (країни Балтії і Центральної Європи) у 2000-х роках зафіксовано випадки, коли основну декларовану ціль монетарної політики визначено як цінову стабільність (інфляційний таргет), а фактичною (прихованою) все ж таки залишалось таргетування курсу національної грошової одиниці.

М. Фрідман відзначив, що в контексті формулювання основних цілей економічної політики серед науковців і практиків досягнуто консенсусу – висока зайнятість, цінова стабільність і швидке економічне зростання. Водночас дискусія введеться у руслі встановлення першочерговості цих цілей, їх взаємної сумності та набору інструментів для досягнення конкретної цілі з найвищою ефективністю [5].

Адаптивність фінансової політики полягає в перманентному перегляді та актуалізації цілей і завдань політики залежно від динамічних змін ендегенних і екзогенних факторів, циклічності економічного розвитку, структурних перетворень фінансового сектора, трансформації інституційного середовища. Проте це не означає, що цілі політики мають швидко змінюватись та носити короткостроковий характер. А. Фатас та І. Міхов у своєму дослідженні вказують, що волатильність економічної політики держави здійснює негативний вплив на темпи економічного зростання у довгостроковому періоді [22]. Навпаки, важливою є розробка довгострокової фінансової стратегії з визначенням чіткої ієрархії цілей і завдань. Адаптаційне вдосконалення політики супроводжується комбінаційною варіацією фінансово-економічних методів, інструментів і важелів для досягнення її оновлених завдань на певному етапі суспільного розвитку. Арман Жан дю Плессі, герцог де Ришельє у своїй праці зазначає, що мета і завдання розробки бюджету залежать від суспільно-політичної ситуації в державі. У мирний час пріоритетом політики формування бюджету є його збалансованість, у період війни – мобілізація додаткових надходжень до бюджету для фінансування армії, у післявоєнний час – ліквідація бюджетного дефіциту та виплата державного боргу, який накопичився внаслідок ведення війни [23]. З 1980-х років при розробці фінансової політики у багатьох країнах пріоритетним завданням монетарних інституцій було утримання інфляції на нульовому рівні (або близькому до нього). Проте досвід країн ЄС, зокрема Португалії (2009), Ірландії (2009–2010), Іспанії (2009), Греції (2013–2015) та Японії (1999–2003, 2009–2011), які наразилися на проблему тривалої дефляції, показав реальні загрози цього явища, що проявились у вигляді зниження ділової активності суб'єктів підприємництва та сповільнення (в певних випадках падіння) темпів росту реального ВВП.

Потрібно наголосити, що у фазах рецесії чи депресії економічного циклу завдання бюджетно-податкової та монетарної політики суттєво відрізняються від тих, що превалюють у фазах посткризового відновлення економіки та стійкого економічного зростання. При економічному спаді актуалізуються питання ухвалення та виконання збалансованого бюджету, що потребує розробки й імплементації комплексу заходів компенсаторної податкової політики (насамперед за рахунок збільшення ставок податків на споживання, розширення податкової бази); обмеження темпів росту бюджетних видатків на державне управління (встановлення лімітів на підвищення посадових окладів, регулювання виплат додаткової заробітної плати у вигляді надбавок і премій, оптимізація чисельності державних службовців), соціальний захист населення (помірне зростання або «замороження» підвищення соціальних гарантій і стандартів, верифікація одержувачів соціальних виплат), капітальних видатків. Натомість, у період економічного зростання на перший план виходять питання підтримки його стійких темпів за рахунок збільшення капітальних видатків бюджету в інфраструктуру та покращення матеріального добробуту населення шляхом підвищення розмірів соціальних гарантій.

Крім того, спостерігається альтернативність проведення державної фінансової політики на ідентичній стадії циклу в країнах із відмінним рівнем економічного розвитку або тієї ж країни в історичній ретроспективі через суттєві розбіжності у теоретико-методологічних положеннях економічної науки, які були закладені в основу фінансової доктрини держави. Б. Маккалум слушно зауважує, що ключовою перешкодою в процесі формування монетарної політики є обмеженість знань і інформації щодо роботи економіки [2]. Важливо своєчасно діагностувати стан та причини економічної ситуації, адже сповільнення темпів росту реального ВВП може бути викликане циклічним спадом або є наслідком структурної неефективності економіки. У першому випадку можлива реалізація комплексу заходів бюджетного і монетарного стимулювання, а в другому – доцільно провести оптимізацію видаткової частини бюджету та грошово-кредитної політики, інституційних змін системи публічних фінансів. За умов структурної неефективності національної економіки використання стимулюючих фіскальних і монетарних заходів не забезпечить позитивних економічних ефектів, а може призвести до стану стагфляції (досвід США, Німеччини, Великобританії, країн, які входили до складу Радянського Союзу).

Принцип системності – один із базових при розробці політики. Враховуючи багатогранність інструментарію фінансової політики для виконання стратегічних завдань щодо підтримки стійких темпів економічного зростання чи покращення матеріального добробуту населення, важливо застосовувати такі інструменти і важелі, що не перешкоджають досягненню фінансової стабільності. Реалізація зазначеного потребує належної координації між її основними складовими та врахування різних

за часовою протяжністю лагових ефектів при реалізації податкових, бюджетних чи монетарних регулятивних заходів. Врахування цього принципу обумовлює потребу створення інституційної основи для експертного обговорення напрямів державної фінансової політики, здійснення прогностичної оцінки ризиків зниження фінансової стабільності внаслідок реалізації відповідних управлінських рішень у бюджетній та грошово-кредитній сфері. Доцільним є налагодження багатоканальної комунікаційної політики владних інституцій, відповідальних за розробку фінансової політики із громадянським суспільством. Реалізація цього сприятиме зміцненню довіри економічних агентів до цих фінансових органів, що дасть можливість підвищити дієвість їх вербальних інтервенцій для упередження потенційно негативних ситуацій на ринку. Координація діяльності фіскальних і монетарних інституцій може здійснюватися через їх операційну співпрацю при розробці та досягненні конкретних завдань фінансової політики або створення і дотримання системи фундаментальних правил такої взаємодії.

Фіскальна політика, спрямована на зниження податкового навантаження в частині податків на капітал, генерує позитивний імпульс для поживлення ділової активності економічних агентів у середньостроковій перспективі за умови високого рівня інституційного розвитку економіки. Держава в короткостроковому періоді має передбачити компенсаційні механізми зниження бюджетних доходів або ж прорахувати можливості скорочення обсягу видаткової частини бюджету. В протилежному випадку відбудеться збільшення бюджетного дефіциту, нарощування державного боргу та перетікання приватного капіталу на внутрішній ринок державних запозичень із підвищенням рівня їх дохідності, що нівелює позитивні економічні ефекти від зниження податкових ставок. Іншим наглядним прикладом є різке підвищення соціальних стандартів і гарантій, що значно перевищує темпи росту номінального валового внутрішнього продукту. Як наслідок – окрім підвищення добробуту певних категорій населення, відбувається збільшення індексу споживчих цін. Таким чином, наведений захід впливає на:

- падіння реальних доходів тих категорій населення, які не одержали підвищених грошових виплат;
- невиконання цільового показника інфляції за умов функціонування монетарного режиму інфляційного таргетування, що знижує довіру економічних агентів до державної політики;
- продовження реалізації «жорсткої» грошово-кредитної політики (утримання високого рівня ключової процентної ставки) для пониження інфляції.

Важливим універсальним принципом розробки фінансової політики держави виступає принцип інституційної визначеності. Категорія ефективності державної фінансової політики нерозривно пов'язана з інституційним середовищем її формування. Тут першочергово слід виділити нормативно-правові акти, які регламентують діяльність

державних інституцій, визначають їх функції, права, повноваження та відповідальність за прийняття управлінських рішень у фінансовій сфері. Потім необхідно забезпечити у суспільстві принцип верховенства права, що неможливо зробити без дотримання положень існуючого законодавства, широкого залучення громадськості в процес розробки законопроектів, їх експертної оцінки та готовності більшості населення до прийняття нових правил. В. Д. Лагутін наголошує, що саме в недоліках і прорахунках законодавства закладаються базисні помилки в державній економічній політиці [14]. В цілому погоджуючись з даною тезою, слід зазначити, що однією з проблем при формуванні податкової, бюджетної чи грошово-кредитної політики є використання зарубіжного досвіду шляхом імплементації відповідного законодавства без врахування можливостей його адаптації у вітчизняну практику, нехтуючи економічними реаліями та суспільною думкою. Країни із емерджентною економікою на початкових етапах своєї державності інституційно слабкі. Через це поширеною ситуацією є прихований лобізм певних фінансово-економічних груп при прийнятті нормативно-правових актів у сфері розробки фінансової політики країни. Наслідок реалізації зазначеного – превалювання інтересів окремих економічних агентів над загальнодержавними і зниження рівня загальної ефективності в економіці. Забезпечення прозорості ухвалення управлінських рішень, їх публічність та залучення незалежних експертних груп для оцінювання можливих наслідків відповідних змін законодавства на національну економіку є універсальними заходами протидії прихованому лобізму. Крім того, як зазначає І. О. Лютий, за умов незрілої демократії може спостерігатись ситуація логролінгу (*logrolling*), при якій одна група депутатів голосує за законопроект іншої в обмін на певні заохочення і преференції [9], що також впливає на зниження ефективності фінансової політики держави. Протидія таким заходам полягає в поступальному розвитку суспільних відносин, здійсненні відповідних інституційних змін, що проявляється у підвищенні відповідальності виборців та чиновників за прийняті рішення.

Гласність – один із ключових принципів при розробці основних параметрів і напрямів фінансової політики країни в демократичному суспільстві. Згаданий принцип сприяє досягненню суспільного компромісу щодо встановлення рівня оподаткування і бюджетних видатків, напряму спрямування бюджетних асигнувань, ступеня фіскальної децентралізації тощо. Доцільно зауважити, що публічність забезпечує можливості для контролю громадянським суспільством рішень державних і місцевих органів влади. Цілком очевидно, що гласність є інституційним механізмом протидії процесам підміни декларованих цілей бюджетно-податкової політики у відповідних програмних документах. За сучасних умов відбувається становлення і розвиток нових інститутів бюджетного процесу. Одним із таких є бюджет участі, який дає можливість жителю територіальної громади брати безпосередню участь

у розподілі коштів місцевого бюджету. Пропонуючи проекти культурно-соціального і інфраструктурного спрямування та голосуючи за них, жителі громади активно залучаються до процесів бюджетного регулювання. У сфері грошово-кредитної політики обраний монетарний режим таргетування інфляції (*inflation targeting*) характеризується публічним проголошенням кількісного індикативу споживчих цін на середньостроковий період та дій центрального банку щодо досягнення встановленої цілі. Гласність у функціоналі роботи монетарного регулятора – необхідна міра для забезпечення довіри економічних агентів до його діяльності, що в кінцевому підсумку має позитивне відображення для досягнення цінової і фінансової стабільності.

Одним із специфічних принципів, на якому має базуватись фінансова політика країн із трансформаційною економікою та з недостатнім розвитком інститутів, є принцип нейтральності. З позиції економічної теорії категорія макроекономічної динаміки містить дві важливі складові – тренд та циклічність. Довгостроковий тренд економічного розвитку визначають наступні фундаментальні фактори – технологічна структура економіки, фактори виробництва, рівень розвитку людського капіталу, якість інститутів, ступінь інтегрованості економіки у світовому тощо. Циклічна складова передбачає певне відхилення економіки від довгострокового тренду внаслідок «шоків». Враховуючи викладене, заходи державної фінансової політики диференціюють на дві основні групи:

- структурні, що здійснюють вплив на фундаментальні фактори економічного розвитку;
- стабілізаційні, що мають на меті згладжування економічного циклу (глибини і тривалості рецесії, а також недопущення «перегріву» економіки).

Принцип нейтральності полягає у тому, що за умов недостатнього розвитку інститутів стимулюючі заходи фінансової політики відчутно позитивно не впливають на фундаментальні фактори. *По-перше*, монетарні стимули в цих країнах мають короткостроковий характер і в багатьох випадках спричиняють інфляційні сплески (країни Латинської Америки, пострадянського простору), що суперечить меті реалізації грошово-кредитної політики. *По-друге*, у цих країнах недостатній рівень координації бюджетної і монетарної політики, що несе ризики послаблення стійкості фінансової системи у разі використання стимулюючих економічних заходів. *По-третє*, забезпечення ефективності впливу на рівень людського розвитку, в тому числі освіти, науки, охорони здоров'я шляхом використання коштів бюджету не видається можливим без проведення інституційних змін у галузях соціальної сфери та залучення коштів приватного сектору економіки. Без підвищення інституційної спроможності збільшення бюджетних асигнувань може призвести до розбалансування бюджету та підриву фінансової стабільності. Водночас стабілізаційна роль державної фінансової полі-

тики не піддається сумніву і підтверджена емпіричним досвідом. Для країн із трансформаційною економікою необхідно забезпечити цінову стабільність, бюджетну збалансованість, помірний перерозподіл ВВП через бюджет.

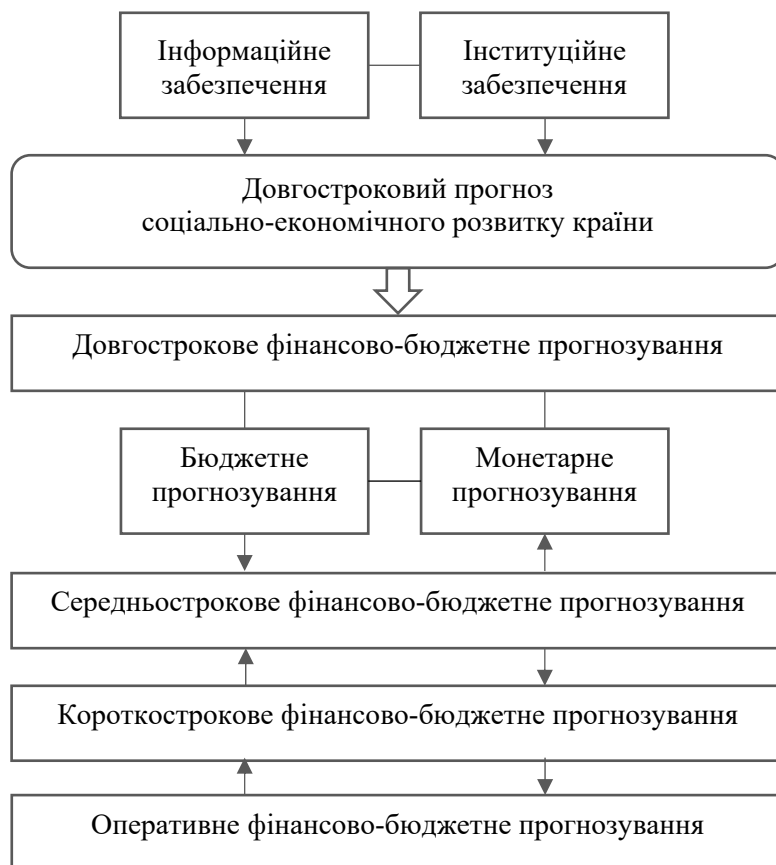
Механізм формування фінансової політики включає такі важливі складові як інформаційне забезпечення, прогнозування, планування, аналіз, моніторинг і контроль. Інформаційне забезпечення передбачає проведення комплексної, цілеспрямованої діяльності вповноважених інституцій щодо формування системи значущих соціально-економічних показників для одержання найбільш об'єктивної і достовірної інформації при формулюванні напрямів і конкретних параметрів фінансової політики країни. Певний інтерес становить емпіричний досвід проведення структурних перетворень у фінансовій системі, які мали позитивний ефект у зарубіжних країнах, що також виступає предметом інформаційного забезпечення фінансової політики країни. Необхідна ідентифікація факторів впливу на розробку моделі фіскальної і монетарної політики, ранжування їх значимості за ступенем впливу, часової ймовірності прояву, тривалості дії з урахуванням лагів. Множинність інформативних соціально-економічних індикаторів обумовлює потребу їх систематизації та групування, використання не лише оперативної інформації, але й варіативних прогнозів зміни ситуації у розрізі обраних періодів. Насамперед йдеться про:

- основні макроекономічні показники розвитку країни та регіону, в якому вона розташована, країнах, які є основними імпортерами виробленої продукції;
- показники галузевої та секторальної структури економіки, динаміки цін, попиту та пропозиції на ринках збуту продукції;
- показники, які характеризують кон'юнктуру фінансового ринку, в т. ч. внутрішнього та зовнішніх ринків боргових інструментів із урахуванням кредитних рейтингів країни, міст та державних підприємств;
- показники ділової та інвестиційної активності підприємств, їх очікування щодо подальшої перспективи;
- індекси країни у міжнародних рейтингах.

Узагальнення інформації на основі комплексного аналізу індикаторів дасть можливість швидко реагувати на глобальні економічні виклики та посилити дієвість регуляторних механізмів, які є в арсеналі державних інституцій. Створення системи інформаційного забезпечення фінансової політики спрямовано на формування державної фінансової стратегії та прийняття тактичних управлінських рішень у сфері публічних фінансів.

Прогнозування можна розглядати як науково-обґрунтований процес розробки фінансово-економічних прогнозів на близьку та віддалену перспективу, що ґрунтується на вивченні закономірностей розвитку відповідного комплексу економічних явищ і процесів із визначенням альтернативних шляхів та термінів досягнення пріоритетних

цілей, що є основою для вибору державної фінансової політики [24]. Найвищий щабель в ієрархії прогнозування – це розробка довгострокового прогнозу розвитку податкової, бюджетної та грошово-кредитної системи на основі врахування положень прогнозу соціально економічного розвитку країни (рисунок). Горизонт такого прогнозування складає від 5 до 25 років, що є методологічною основою для формування державної фінансової стратегії. Далі слідує середньострокове прогнозування (3–5 років), цей прогноз дає можливість чітко окреслити основні напрями бюджетно-податкової та засади монетарної політики на середньострокову перспективу. Короткострокове фінансово-бюджетне прогнозування (1 рік) передуює розробці бюджету на плановий рік, визначенні й актуалізації параметрів монетарної політики на рік та середньострокову перспективу.

Ієрархічна система державного фінансово-бюджетного прогнозування

Джерело: авторська розробка.

Під оперативним прогнозуванням слід розуміти прогнози ключових параметрів політики на квартал, місяць, декаду. Варто наголосити, що зі зміною економічної ситуації відбувається постійне оновлення й уточнення значень прогнозних показників.

Аналіз і оцінка даних оперативних прогнозів створює можливість для актуалізації короткострокових прогнозів, за результатами компаративної оцінки фактичних і прогнозних показників за підсумками півріччя, року вносяться зміни до середньострокових прогнозів, а потім відповідно і до довгострокових з метою підвищення їх точності та достовірності. Принцип систематичного перегляду прогнозних даних є універсальним при формуванні державної фінансової політики. Доцільно використовувати широкий спектр формалізованих і інтуїтивних методів прогнозування, що забезпечить зростання результативності управлінських рішень.

Планування, як елемент методологічної системи формування фінансової політики країни, передбачає формулювання конкретних завдань політики у чітко окресленій нормативним актом перспективі, а також способів, засобів і ресурсного потенціалу їх вирішення, базуючись на даних прогнозування. Процес планування цілей для кожної складової політики на кожному етапі має базуватись на використанні *SMART*-технології, що включає критерії специфічності, кількісного виміру, часової визначеності, досяжності, реальності та сумісності з іншими цілями. Першочерговою є розробка довгострокової стратегії, де часовий горизонт складає не менш як два політичних цикли (близько десяти років). Мета стратегії полягає в ефективному досягненні визначених завдань бюджетно-податкової та монетарної політики за рахунок їх гармонійної координації, оптимізації обсягу залучених ресурсів, мінімізації впливу політичного циклу на процес розробки фінансової політики. Країни із розвинутою економікою перейшли до перспективного планування бюджету на трирічній базі, основні засади монетарної політики також розробляються на тривалий період з урахуванням циклічності економіки. Сучасний етап розвитку бюджетних відносин ознаменовується подовженням терміну розробки фінансових планів із розумінням того, що імплементація програмно-цільового підходу в державному управлінні може забезпечити кращий результат разом з плануванням на середньо- та довгострокову перспективу. Орієнтація виключно на короткострокові цілі не може забезпечити досягнення основної мети бюджетно-податкової чи монетарної політики, забезпечити їх послідовність і виваженість. Саме з урахуванням результативних показників виконання оперативного чи короткострокового фінансового плану можна суттєво покращити якість перспективних планів та державних стратегічних проєктів.

Фінансовий моніторинг і контроль передбачає низку контрольних дій (спостереження, діагностика, ідентифікація, порівняльна оцінка, перевірка) щодо своєчасного виявлення відхилень фактичних результативних показників фінансової політики від планових та слугує підґрунтям для прийняття управлінських рішень, спрямованих на покращення наявної ситуації. Зокрема, видається можливим встановити причини невиконання окреслених цілей, їх релевантність із стратегічними пріоритетами та макроекономічною ситуацією, оцінити ступінь

обґрунтованості термінів досягнення індикативних значень показників, вчасно провести корекцію фінансових планів та посилити ефективність системи державного ризик-менеджменту. Саме ризик-орієнтований підхід – основа проведення моніторингу формування і реалізації фінансової політики. Економічна глобалізація та міжнародне співробітництво посилюють роль наднаціонального моніторингу за розробкою ключових параметрів бюджетно-податкової і монетарної політики. В разі виділення кредитування з боку міжнародних інституцій, передусім Міжнародного валютного фонду та Світового банку, затверджується програма заходів, яка визначає перелік структурних реформ і сукупність цільових значень показників економічного та соціального розвитку, яких країна має досягти для успішної пролонгації співпраці та одержання кредитного траншу. Домінантну роль у зазначеному аспекті посідають показники дефіциту бюджету і державного боргу, інфляції, міжнародних резервів, а також погодження комплексу заходів у сфері забезпечення фінансової стабільності. В процесі формування бюджетної політики актуально та доцільно врахувати граничні значення показників боргової стійкості, що потребує перманентного проведення компаративного аналізу поточних і прогнозних вагових показників дефіциту бюджету і державного боргу з їх нормативними значеннями. В першу чергу необхідно враховувати інституційні обмеження, запровадженні діючим законодавством, а також рекомендації міжнародних фінансових інституцій у сфері забезпечення збалансованості бюджету і боргової стійкості для відповідного типу економіки.

Висновки. Державна фінансова політика виступає основним механізмом макроекономічного регулювання, високий динамізм суспільного розвитку обумовлює актуалізацію методологічної платформи розробки комплексу фінансових заходів щодо підтримки стійкого економічного зростання і досягнення фінансової стабільності. Обґрунтовано, що базовими принципами формування фінансової політики країни із емерджентною економікою на стадії розвитку її інституційної структури є логічна послідовність, адаптивність, альтернативність, системність, інституційна визначеність та нейтральність. Заходи впливу бюджетно-податкової та монетарної політики на економіку слід розглядати не як альтернативні в залежності від суспільно-економічної кон'юнктури, а в нерозривній єдності з урахуванням регулятивної взаємодії та варіативних можливостей комбінування фінансових інструментів щодо досягнення поставленої мети та завдань. Необхідна ідентифікація факторів впливу на розробку моделі фіскальної і монетарної політики, ранжування їх значимості за ступенем впливу, часової ймовірності прояву, тривалості дії з урахуванням лагів. Важливою є розробка довгострокової фінансової стратегії з визначенням чіткої ієрархії цілей і завдань бюджетно-податкової і монетарної політики, що сприятиме їх гармонійній координації, оптимізації обсягу залучених ресурсів, мінімізації впливу політичного циклу на процес розробки фінансової політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Arestis P. & Sawyer M. Can monetary policy affect the real economy? *European Review of Economics and Finance*. 2004. № 3 (3). P. 3–26.
2. McCallum B. T. Issues in the design of monetary policy rules. *Handbook of macroeconomics*. 1999. Vol. 1. P. 1483–1530.
3. McCallum B. T. Targets, indicators, and instruments of monetary policy. *National Bureau of Economic Research*. 1989. № w3047. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/6881270.pdf>.
4. Міщенко В. І., Льон І. М. Роль монетарного регулювання у стимулюванні економічного розвитку. *Фінанси України*. 2017. № 4. С. 75–93.
5. Friedman M. The role of monetary policy. *The American economic review*. 1968. № 58 (1). P. 1–17.
6. Stein J. C. Monetary policy as financial stability regulation. *The Quarterly Journal of Economics*. 2012. № 127 (1). P. 57–95.
7. Дем'янишин В. Теоретичні засади бюджетної політики. *Світ фінансів*. 2007. № 1. С. 19–34.
8. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України. Київ : ДННУ АФУ, 2009. 594 с.
9. Лютий І. О. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики держави. *Фінанси України*. 2009. № 12. С. 13–19.
10. Мярковський А., Чугунов І. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни. *Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту*. 2010. № 5. С. 5–15.
11. Чугунов І. Теоретичні засади розвитку бюджетних відносин. *Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту*. 2011. № 4. С. 13–22.
12. Запатріна І. Формування фінансової політики держави: євроінтеграційний вимір. *Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту*. 2012. № 2. С. 59–73.
13. Зимовець В. Державна фінансова політика економічного розвитку. Київ : НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув., 2010. 355 с.
14. Лагутін В. Економічна політика держави та ефекти її реалізації. *Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту*. 2017. № 4. С. 5–20.
15. Лагутін В. Пріоритети координації бюджетної та монетарної політики в Україні. *Фінанси України*. 2011. № 10. С. 3–14.
16. Мазаракі А., Волосович С. Домінанти інституційної модернізації фінансової системи України. *Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту*. 2016. № 1. С. 5–23.
17. Дмитриева О. Деформация бюджетной политики и управления долгом вследствие формирования стабилизационных фондов. *Вопросы экономики*. 2013. № 3. С. 20–32.
18. Конституція України. 23 жовт. 2017 р. Харків : Право, 2017. 63 с.
19. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-14. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
20. Про основні засади грошово-кредитної політики на 2018 рік та середньострокову перспективу : рішення Ради Національного банку України від 12.09.2017 № 37-рд. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/vr037500-17>.
21. Арсаханова З. А. Финансовая политика экономического роста: теория и практика. Москва : Экономика, 2014. 416 с.
22. Fatas A. & Mihov I. Policy volatility, institutions, and economic growth. *Review of Economics and Statistics*. 2013. № 95 (2). P. 362–376.
23. Ришелье А.-Ж. дю Плесси. Политическое завещание. Принципы управления государством. М. : Ладомир, 2008. 500 с.
24. Економічна енциклопедія : у 3 т. ; гол. ред. Б. Д. Гаврилишин. Т. 3 : П-Я ; відп. ред. С. В. Мочерний. Київ : Академія, 2002. 952 с.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2018.

Pasichnyi M. Methodological bases of formation of financial policy of the country.

Background. The study of the problem of the formation of a country's financial policy requires the use of a systematic approach in view of a certain separation of functions of state institutions. It is important to substantiate the conceptual provisions of the coordination of fiscal and monetary policy. When forming a strategy and operational measures of financial policy, the necessary condition is to adhere to a set of principles that determine the model of the relationship and the interaction of its structural elements.

Analysis of recent research and publications. Domestic and foreign scholars have thoroughly studied the methodological aspect of the development and role of monetary, the issues of the formation and implementation of the country's fiscal policy, and the problems of improving the mechanism of development of state financial policy.

The issues of strengthening the coordination of fiscal and monetary policy, taking into account the strategic complementarity of their functional relationship, for the implementation of the above tasks remained insufficiently highlighted.

The **aim** of the article is to study and develop the methodological foundations for the formation of the state financial policy taking into account the level of economic development, institutional environment and cyclicity.

Materials and methods. The scientific works of domestic and foreign scientists on the problem under consideration are the theoretical and methodological basis of the research. The dialectical, systemic and structural approaches, methods of analysis and synthesis, comparison, generalization, scientific abstraction have been applied.

Results. The basic principles of forming a financial policy of a country with an emerging economy at the stage of development of its institutional structure are logical consistency, adaptability, alternativeness, systematic character, institutional certainty and neutrality. Their inclusion will increase the effectiveness of fiscal and monetary policy measures. The analysis of the structural components of the mechanism of formation of the main parameters of the financial policy of the country is carried out. The necessity of institutional transformation of the state's economic doctrine is proved.

Conclusion. The state financial policy acts as the main mechanism of macroeconomic regulation. The high dynamism of social development causes the actualization of methodological principles for developing a set of measures to support sustainable economic growth and achieve financial stability. The impact of fiscal and monetary policy on the economy should be considered in an inseparable unity, taking into account regulatory interaction and the possibility of combining financial instruments with a view to achieving the goals and objectives. It is important to develop a long-term financial strategy that will foster the coordination of fiscal and monetary policies, optimize the volume of resources involved, and minimize the impact of the political cycle.

Keywords: state financial policy, fiscal policy, monetary policy, state financial strategy, institutes, economic development.

REFERENCES

1. Arestis P. & Sawyer M. Can monetary policy affect the real economy? European Review of Economics and Finance. 2004. № 3 (3). P. 3–26.
2. McCallum B. T. Issues in the design of monetary policy rules. Handbook of macroeconomics. 1999. Vol. 1. P. 1483–1530.
3. McCallum B. T. Targets, indicators, and instruments of monetary policy. National Bureau of Economic Research. 1989. № w3047. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/6881270.pdf>.
4. Mishhenko V. I., L'on I. M. Rol' monetarnogo reguljuvannja u stymuljuvanni ekonomichnogo rozvytku. Finansy Ukrainy. 2017. № 4. S. 75–93.

5. Friedman M. The role of monetary policy. *The American economic review*. 1968. № 58 (1). P. 1–17.
6. Stein J. C. Monetary policy as financial stability regulation. *The Quarterly Journal of Economics*. 2012. № 127 (1). P. 57–95.
7. Dem'janushyn V. Teoretychni zasady bjudzhetnoi' polityky. *Svit finansiv*. 2007. № 1. S. 19–34.
8. Lysjak L. V. Bjudzhetna polityka u systemi derzhavnogo reguljuvannja social'no-ekonomichnogo rozvytku Ukrainy. Kyi'v : DNNU AFU, 2009. 594 s.
9. Ljutj I. O. Teoretyko-metodologichni zasady bjudzhetnoi' polityky derzhavy. *Finansy Ukrainy*. 2009. № 12. S. 13–19.
10. Mjarkovs'kyj A., Chugunov I. Bjudzhetna polityka jak skladova social'no-ekonomichnogo rozvytku kraïny. *Visn. Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-tu*. 2010. № 5. S. 5–15.
11. Chugunov I. Teoretychni zasady rozvytku bjudzhetnyh vidnosyn. *Visn. Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-tu*. 2011. № 4. S. 13–22.
12. Zapatrina I. Formuvannja finansovoi' polityky derzhavy: jevrintegracijnyj vymir. *Visn. Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-tu*. 2012. № 2. S. 59–73.
13. Zymovec' V. Derzhavna finansova polityka ekonomichnogo rozvytku. Kyi'v : NAN Ukrainy ; In-t ekon. ta prognosuv., 2010. 355 s.
14. Lagutin V. Ekonomichna polityka derzhavy ta efekty i'i realizacii'. *Visn. Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-tu*. 2017. № 4. S. 5–20.
15. Lagutin V. Prioritytety koordynacii' bjudzhetnoi' ta monetarnoi' polityky v Ukraini. *Finansy Ukrainy*. 2011. № 10. S. 3–14.
16. Mazaraki A., Volosovych C. Dominanty instytucijnoi' modernizacii' finansovoi' systemy Ukrainy. *Visn. Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-tu*. 2016. № 1. S. 5–23.
17. Dmitrieva O. Deformacija bjudzhetnoj politiki i upravlenija dolgom vsledstvie formirovanija stabilizacionnyh fondov. *Voprosy jekonomiki*. 2013. № 3. S. 20–32.
18. Konstytucija Ukrainy. 23 zhovt. 2017 r. Harkiv : Pravo, 2017. 63 s.
19. Pro Nacional'nyj bank Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 20.05.1999 № 679-14. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
20. Pro osnovni zasady groshovo-kredytnoi' polityky na 2018 rik ta seredn'ostrokovu perspektyvu : rishennja Rady Nacional'nogo banku Ukrainy vid 12.09.2017 № 37-rd. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/vr037500-17>.
21. Arsahanova Z. A. Finansovaja politika jekonomicheskogo rosta: teorija i praktika. Moskva : Jekonomika, 2014. 416 s.
22. Fatas A. & Mihov I. Policy volatility, institutions, and economic growth. *Review of Economics and Statistics*. 2013. № 95 (2). P. 362–376.
23. Rishel'e A.-Zh. dju Plessi. Politicheskoe zavesshhanie. Principy upravlenija gosudarstvom. M. : Ladomir, 2008. 500 s.
24. Ekonomichna encyklopedija : u 3 t. ; gol. red. B. D. Gavrylyshyn. T. 3 : P-Ja ; vidp. red. S. V. Mochernyj. Kyi'v : Akademija, 2002. 952 s.